

E. L O V I N E S C U

CRITICE

X

MIHAIL EMINESCU, VASILE ALECSANDRI,
ION CREANGĂ, N. FILIMON

EDITURA „ANCORA” S. BENVENISTI & Co.
BUCUREȘTI — STR. EMIGRATULUI No. 4-6

E. L O V I N E S C U

C R I T I C E

X

MIHAIL EMINESCU, ION CREANGĂ,
VASILE ALECSANDRI

~~1-11/11/11~~

EDITURA „ANCORA” S. BENVENISTI & Co.
BUCUREȘTI — STR. EMIGRATULUI No. 4—6

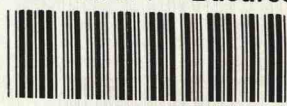
C195

55.797
Dublet

6652/93

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
 BUCUREȘTI
 Colo. 55796 Dublet
 Inventar 277901

B.C.U. "Carol I" - Bucuresti

C277901

PC 137/10

P R E F A Ț Ă

277.901
Adunăm în acest volum prefețele puse în fruntea operelor câtorva scriitori publicate în **Biblioteca clasicilor români**; reiese, așadar, dela sine, că numai unele pagini aparțin „criticei“, pe când cele mai multe au un caracter documentar sau cultural; credem că și, sub această formă, ele pot servi tinerimii.

Aprilie 1929.

E. Lovinescu.

M. E M I N E S C U

---

1. Importanța studiului prozei lui Eminescu. 2. *Făt-Frumos din lacrimă*. 3. *Cezara*. 4. *Sărmanul Dionis*: cuprinsul. 5. Relațiunea lui G. Panu asupra lecturii *Sărmanului Dionis* în cercul *Junimii*. 6. Valoarea *Sărmanului Dionis*.

1. Observațiile critice asupra așa numitei „proze literare” a lui Eminescu trebuie precedate de constatarea faptului că toate încercările nuvelistice ale poetului vin din epoca lui de formație și că, prin urmare, nu pot fi privite atât în valoarea lor absolută cât ca niște puncte de plecare sau de tranziție în ascensiunea lui spirituală. Considerate astfel, ele merită nu numai atenția cititorului modern deprins a cere prozei alte moduri de expresie ci și pasionata lui încordare pentru foșnetul unor aripi, ce vor domina apoi dela o mare înălțime întreaga poezie lirică română.

Proza lui Eminescu nu îndeplinește, așadar, în genere, condițiile creației obiective ci este fundamental lirică și, după cum vom vedea,

---

supusă tuturor influențelor romantismului german al epocii, azi anacronic, ea nu îmbrățișează lumea în realități ci ne fixează numai diferite stări sufletești subiective. Insuficiența ei sub raportul creației obiective îi constituie însă și meritul pentru cunoașterea personalității poetului, căci nu există un alt mare scriitor al nostru, la al cărui laborios proces de formație să asistăm mai evident ca la Eminescu. Nu numai ideile revin, se amplifică și se fixează ci și formele literare, imaginile, viziunile, cuvintele reapar în combinații tot mai isbutite, într'o muncă de atelier vizibilă cititorului ca printr'un geam, pentru a-și găsi expresia lor definitivă abia în operele de maturitate. În această precizare a tiparelor prime, din care, printr'o serie de încercări succesive mai mult sau mai puțin isbutite, a ieșit formula definitivă a sentimentalității și a expresiei eminesciene — stă, prin urmare, adevărata importanță a „nuvelisticeii“ ca și a întregii literaturi de tinerețe a lui Eminescu...

2. Plecând dela aceste considerații preliminare, e aproape de prisos să mai spunem că povestea *Făt-Frumos din lacrimă* nu are decât puține puncte de contact cu basmul așa cum l'a creat poporul și cum l'a fixat, de pildă, Creangă, — basm, în care nevoia de miraculos și fantezia populară se organizează dinamic

și, mai ales, se materializează în expresii de o admirabilă plasticitate. Basmul lui Eminescu nu are o astfel de organizare. Făt-Frumos pornește să răsbune pe tatăl său, dar, în loc să o facă, se leagă frate de cruce tocmai cu împăratul vrășmaș, și după ce-i scapă și împărăția de Muma-pădurii, îi ia de mireasă fiica, pe Ileana. Înainte de a face nunta, el pornește însă din nou pentru a răpi pe fiica Ghenarului, pe care o iubia împăratul, așa că toate luptele, pline de atâtea elemente fantastice, împrumutate, de altfel, din folklor, nu le mai poartă de data aceasta Făt-Frumos în căutarea Ilenei sale, pe care o găsisese, ci în scopul răpirii fetei Ghenarului, pentru un altul. Sensul însuși al basmului lui Făt-Frumos în căutarea *idealului său* este deformat; epizodul ia locul temei fundamentale. Nunțile împăratului cu fata Ghenarului și a lui Făt-Frumos cu Ileana, fiica Mumei-pădurilor, se fac una după alta; basmul se sfârșește, astfel, fără a reveni la punctul de plecare: răsbunarea bătrânului împărat. Expresia basmului, de asemeni, nu are nimic din expresia basmului popular; ea nu e realistă, ci lirică și cu tendința de a se ridica mereu spre abstracție, conținând în sâmbure toate valorile viitoareii expresii eminesciene, de înaltă fan-tezie poetică. „In vremea veche, pe când oamenii, cum sunt ei azi, *nu erau decât în ger-menii viitorului*“ — astfel își începe basmul

poetul, isbutind chiar dela început a fi „eminescian“, adică în contradicție cu felul de expresie a poporului. Prin acelaș proces de abstractizare vom avea „tunetul cânta adânc ca un prooroc al pierzării“, fata Ghenarului locuia într'un castel singură „ca un geniu într'un pustiu“. Făt-Frumos și fata Ghenarului fugiau „cum fug razele lunii peste adâncele valuri ale mării, fugiau prin noaptea pustie și rece ca două visuri dragi“; calul lui Făt-Frumos sbură „asemenea unui demon urmărit de un blestem prin negura nopții“, sau „mergeau așa de iute, încât i se părea că pustiul și valurile mării fug, iar ei stau pe loc“, sau: „boerii ce ședeau la masă... erau frumoși ca zilele tinereții și voioși ca horele“; firul de tort al Ilenei era „de o mătase albă, subțire, strălucită, ce semănă mai mult cu o vie rază de lună ce cutreera aerul decât a fir de tort“. Impăratul îi spune lui Făt-Frumos: „iubesc o fată frumoasă, cu ochii gânditori, dulce ca visele mării“; mantaua lui Făt-Frumos era „țesută din raze de lună“, iar la nuntă mirele „își puse cămașă de tort de raze de lună“. Citațiile ar putea merge și mai departe: în loc de materializare, pretutindeni vom găsi acelaș proces de abstractizare, de spiritualizare, de irealizare, cu imagini fantastice, romantice, sublime, deși uneori anacronice; „talgerele toate erau săpate din câte-un singur mărgăritar mare“; fața i se însenină

„cum se 'nsenină o undă de o rază“, „în grădină, răsar flori cu frunze galbene și c'o coloare stinsă și turbure ca tulburii ochi a morților — florile durerii” sau „un cap de fată visător ca o noapte de vară” etc. Pretutindeni vom găsi o risipă de expresii „eminesciene” ce vor deveni mai târziu valori definitive ale liricei române; „vinete stele”, „palat sur”, „lacrămioarele sure ca mărgăritarul”, cu risipă de lună, de vis, de balaiu, de marmoră, de lebede, etc. cu „muzică lunatecă”, cu „părul balaiu, ca razele lunii”, „luminată de razele lunii, ea părea muiată într'un aer de aur” și chiar o pagină de înaltă fantezie romantică a evocării „scheletelor înmormântate de volburele nisipului arzător al pustiilor”, ce se scoală și se sue în lună „cu capete seci de oase... învăluite în lungi mantale albe, țesute rar din fire de argint, încât prin mantale se zăriau oasele albite de secăciune. Pe frunțile lor purtau coroane făcute din fire de raze și din spini auriți și lungi... și încălecați pe scheletele de cai, mergeau încet-încet... în lungi șiruri... dungi mișcătoare de umbre argintii... și urcau drumul lunii și se perdeau în palatele înmărmurite ale cetății din lună, prin a căror ferești se auzia o muzică lunatică... o muzică de vis” — tipare prime ale viitoarei expresii eminesciene...

3. Tot ca un tipar preeminescian trebuie con-

siderată și *Cezara*, care, deși publicată mai în urmă, la 1876, pare a fi fost scrisă înaintea lui *Făt-Frumos din lacrimă*. Dovezi de lipsă de maturitate sunt, mai ales, patosul romantic al expresiei și nesiguranța limbii: „Ieronim își aruncă rasa pe el, *tăiă* o față sinistră, mucalitul bătrân *tăiă* una smintită”; în alt loc același bătrân „*tăiă* mutre evlavioase”, „ea rămase *într’o confuzie*”; „ea visează în fereastră... să vi-seze numai... n’ar fi un păcat analiza simțirilor ei?”; „este o nespusă gentilețe”; „după orele care în amor se numesc păstorești (traducerea expresiei „*l’heure du berger*”); „lipsa de rezonamente”; „avea milă de ea”; „acum Castelmare are jocul liber”; „Ieronim plesni cu vârful săbiei într’un zid de granit și la scăpărare se recunoscără ambii rivali”. Sau iată un model de patos de roman foileton: „In ziua, în care eră să serbeze cununia Cezarei cu Castelmare, tatăl ei, marchizul Bianchi, muri de apoplexie în mijlocul paharelor și al come-senilor săi. Când ea îl văzù întins pe pat, genele încă deschise peste ochii sticloși, gura plină de spume, ea se răzimą de bolta unei ferești și privi desgustată asupra acelu cadavru, care nu trăise decât sie-și, și care, spre a-și împlini patime, care aveau să aibă acest sfârșit, eră s’o vândă pe ea, *chipul de Madonă*, omului, pe care îl ură mai mult în lume”, etc. Sau:

— „Contesă, voi face pe părintele d-tale să te silească ca să fii a mea”.

— Cine se îndoește c'o poți face aceasta, cine, că ești în stare s'o faci? Tatăl meu îți datorește bani și d-ta vrei fata lui. Nimic mai natural. Vă veți învoi amândoi asupra prețului, ca doi oameni de onoare ce sunteți... dară până nu-ți sunt femeie, am dreptul de a te ruga să mă scutești... Vei aveà destul timp să mă chinuești, când îți voi fi femeie.

Frumoasa contesă îi întoarse spatele și se uită din fereastră pe uliță, etc., etc.”.

Credem nefolositor de a rezuma subiectul *Cezarei*; anecdota nuvelei, în elementul ei realist, rivalitatea amoroasă a călugărului Ieronim și a măturului conte Castelmare în jurul Cezarei Bianchi, suferă de o astfel de lipsă de determinare, de timp, de spațiu, de caracterizare psihologică, și e îmbibată de un romantism atât de autentic încât nu rezistă analizei. Atenția ce i se cuvine *Cezarei* nu se referă, deci, și de data aceasta, la creația obiectivă, adică la stabilirea de raporturi de coexistență între oameni, ci numai la elementul liric tradus în admirabile pagini poetice de descripții sau de viziuni fantastice și, mai ales, la fixarea câtorva din tiparele sensibilității eminesciene. Tânărul călugăr Ieronim, de pildă, e proiecția idealizată a lui Eminescu însuși, așa cam apare în *Geniu Pustiu*, în *Sărmanul Dionis* și, în genere, în in-

treaga opera sa poetică. „Pletele lui blonde fluturau împrejurul capului său alb ca marmura și a frunții boltite și ochii lui albaștri străluciau pare că de putere și de energie”. El e o ediție anticipată a „Luceafărului” devenit „nemuritor și rece”; e frumos, marmorean și nepăsător față de iubire. „Amorul, spune el Cezarei, este o nenorocire și fericirea ce mi-o oferă, venin”. „Adesea când mă sui pe o piatră înaltă, îmi pare că în creșii mantalei, aruncate peste umăr, am încremenit și am devenit o statuă de bronz, pe lângă care trece o lume, ce știe că acest bronz nu are nici o simțire comună cu ea.. Lasă-mă în mândria și răceala mea”. De un astfel de Luceafăr, nepăsător și rece, zărit gol în atelierul pictorului Francesco, se îndrăgostește pur fizic sensuala deși căsta Cezară: inițierea în dragoste a bărbatului prin inițiativa agresivă a femeii (temă eminesciană) constituie însuși miezul acestei nuvele, în care analiza e înlocuită cu patos romantic. La vederea lui Ieronim gol: „Cezara eră să răcnească, dar își astupă gura cu o mânuță și cu alta ochii... Să vorbim încet... cel puțin lectorii mei închipuiască-și că le vorbesc la ureche... ia să vedem rămase mâna Cezarei tot la ochi? sânii îi crescuse într'atât de bătaile inimii, încât sărise un bumb de la pieptărașul cam îngust de catifea neagră... de ce și-l încheiase? dar cine știa că inima ei o să

aibă asemenea turburări! Ea își desbumbă pieptarul, sânii ei albi ca zăpada se eliberară din închisoarea de catifea și ea răsufală adânc, deși încet, etc. Mânele ei căzură în jos, căci eră obosită de emoție, dar nu sătulă de a privi. Tremura cu toate astea, ca varga, și i-ai fi auzit clănțănirea dinților, dacă n'ar fi ținut strâns încleștată, etc.”. În afară de aceste teme eminesciene, ce s'ar putea amplifica, amintind, de pildă, că teoriile lui Euthanasius sunt la baza Satirei I și IV, pretutindeni și expresia eminesciană; pretutindeni luna: „Ea șezu alături cu el, dar drept în lună. Nu-i atinse mâna, — nimic. Luna o poleia frumos și ea eră îndestul de vicleană spre a se lăsa muiată în întreg de această dulce și voluptoasă lumină etc. Privește luna, luna miezenopții — frumoasă ca un copil de patrușprezece zile și — rece etc. etc.”. Tipare venerabile ale sentimentalității și expresiei eminesciene, care împreună cu unele pagini descriptive—de pildă, descrierea insulei lui Euthanasius — dau o valoare literară și istorică *Cezarei*.

4. Cum *Sărmanul Dionis* e o povestire filozofică mult mai complicată decât celelalte povestiri ale lui Eminescu, și prin subiect, dar și prin tendința, de origină romantică de-altfel, a poetului, de a complica voluntar lucrurile, ștergând sistematic linia dintre vis și realitate,

— cere să fie expusă cel puțin în linia ei esențială.

Sărmanul Dionis — „sărman” pentru că are nefericirea de a trăi în sânul societății actuale, față de care Eminescu arată o aversiune nedesmințită, — este tipul eroului romantic prin excelență, și anume al romantismului german, și, totodată, e tipul cel mai consistent al „eroului eminescian”, așa cum a căutat poetul să-l realizeze în puținele sale încercări nuvelistice, și, mai ales, în neisbutitul roman *Geniu pustiu...* Situația socială a unui astfel de erou, în realitate „ne situat”, nu putea fi decât aruncată în umbră: e un tânăr născut dintr'un tată de neam mare și din fiica unui preot bătrân, în a cărei casă ședeà misterios și fără să-și spună numele; dezaprobat de părinții săi și, înainte de a-și desveli taina situației sale, tatăl lui Dionis moare „în spitalul de alienați, palid, mut până în ultimul moment, preocupat parcă de a ascunde un secret mare”. Dionis e crescut, astfel, de maică-sa Maria, care moare, dealtfel, timpuriu și nu mai are dela tatăl său decât un portret. Orfan, sărac, „determinat prin naștere la nepozitivism”, trăind mai mult într'o lume de închipuire, Dionis se ocupă la optsprezece ani cu „lucruri mistice” și „subtilități metafizice” și ajunge la concluzia că „*visul e o viață, și viața un vis*”. În căsuța ruinată din mijlocul unei grădini pustii, în odăița lui

dela catul de sus, a cărei uşă se clatină la vânt numai într'o îţâfnă, cu pereţii negri de şiroaale de ploae ce curgeau prin pod, în această mizerie romantică de decor de teatru, ce a obsedat pe Eminescu şi în alte lucrări, — Dionis, acest fiu spiritual al romantismului german, al lui Novalis şi al lui Hofmann, mai ales, îşi împarte, pe deoparte, timpul între preocupările metafizice şi astrologice chiar, iar, pe de alta, între dragostea pentru o copilă din palatul vecin ce înfiora „cu degetele ei subţiri, lungi şi dulci, clapele unui piano sonor şi acompania sunetele uşoare ale unor note dumnezeşti cu glasul ei dulce şi moale”.. Natura meditaţiunilor sale metafizice eră de pură esenţă kantiană: simple categorii ale minţii omenesti, timpul şi spaţiul n'au o existenţă obiectivă; tot ce se întâmplă se întâmplă în noi, iar lumea e o creaţiune individuală; tot ce a fost sau va fi poate, după voinţă, există oricând așa că, prin anumite mijloace, oricine reuşeşte să se proiecteze şi să trăiască în trecut sau în viitor. Legănat de armonia glasului de fecioară de alături, Dionis se scufundă, astfel, ca un alt Faust, în studiul unui tratat de astrologie, plin de constelaţii zugrăvite roş, de calcule geometrice, până ce paiajenişul de linii începe să se mişte, ca nişte şerpi de jăratec, şi din centrele lor se desprinde un glas: „Unde să stăm?” — „Alexandru cel bun”. Şi așa se realizează idea

kantiană a inexistenței obiective a timpului. Dionis se trezește lungit pe o câmpie cosită; el e acum călugărul Dan, cu rasă de șiac și cu un comănac în cap: în mâna sa are o carte de astrologie împrumutată dela meșterul Ruben. Sculându-se, Dan își aduce aminte că sub influența cărții i se păruse că trăise ca mirean sub numele de Dionis; cu alte cuvinte, realitatea devine vis, pe când visul se transformă în realitate. Iată-l, deci, pe Dan strămutat în epoca de predilecție a lui Eminescu, în veacul XIV. El este învățacelul meșterului Ruben, un evreu erudit, rătăcit din Spania și adus din Polonia de Domn ca „dascăl de matematică și și filozofie la Academia din Socola”, sub care se ascunde însă Diavolul. Cu ajutorul cărții lui Ruben, Dan se proiectase în viitor și trăise sub numele de Dionis — cu alte cuvinte mai subliniem încă odată situația; în visul său, realitatea devine vis și visul realitate și Dan, care este o apariție de vis, concepe existența reală a lui Dionis ca un vis. Ca un alt Mefisto, Ruben îl învață acum pe Dan cum ar putea să se proiecteze într'un spațiu construit după voința lui, lăsându-și în loc, pe pământ propria-i umbră, care devine ființă muritoare, în timp ce el va deveni etern și atotștiitor. Ca un alt Peter Schlemihl, Dan „întoarse șapte foi și umbra prinse conturile unui basrelief, mai întoarse șapte, și umbra se desprinse încet, ca dintr'un

LIBRARY
MATHIAS
BONARD MATHIAS
MATHIAS

cadru, sări jos de pe perete și sta, diafană și zîmbitoare, rostind limpede și respectuos: „Bună seara!” Rămas fără umbră, Dan trece și pe la iubita lui, Maria, fata Spătarului Mesteacăn, o face și pe dânsa veșnică, lăsându-i în loc umbra, și apoi, împreună, se strămută în lună, după ce mai întâi preface pământul într'o boabă de mărgăritar, pe care-l pune la gâtul Mariei. Iată-i acum în lună, în mijlocul unei vieți paradisiace, în care totul îi îmbată. Numai în „Doma lui Dumnezeu” pururi închisă, nu pot intra tinerii, dar cum vede că îngerii îi îndeplinesc toate dorințele, un gând îl străfulgeră deodată pe Dan: „Oare fără s'o știu, nu sunt eu însumi Dumne...” — dar n'are timp să-și formuleze gândul. Bolțile se despică; măргеaua pământului dela gâtul Mariei se desprinde și se prăbușește... Dan lunecă prin spațiu și se deșteaptă ca Dionis, tânărul romantic dela începutul povestirii, îndrăgostit de cea din-tâi Marie, fata, care dela fereastra casei vecine cânta atât de armonios în faptul nopții. Totul nu fusese decât un vis, împletit din liniile roșii ale cărții astrologice și ale părului blond al fetei.... Indrăgostit, Dionis îi trimite Mariei o scrisoare înflăcărată, pe care fata, dela geam, o boțește pe inimă; de emoție tânărul cade nemișcat pe podele în timp ce, speriată, copila fuge dela fereastră.

Incunoștiințat, tatăl Mariei vine la Dionis cu

C. 17. 901

17993

un doctor, descopere după portretul din perete că tânărul e de neam și are drept la o mare moștenire și se învoește la căsătoria lui cu Maria. Bolnav, în aiurelile lui, Dionis mai confundă pe anticarul Riven ce-i da cărți de astrologie cu meșterul Ruben, și viața lui de acum cu viața lui petrecută sub chipul călugărului Dan în vremea lui Alexandru cel bun. Sănătatea îi revine însă și căsătoria cu Maria încheie ciclul turmentat al acestei vieți a eroului.

5. Pentru a fixa impresia de noutate produsă de lectura *Sărmanului Dionis* în cercul *Junimii* vom reproduce paginile lui Gh. Panu închinată acestei lecturi „memorabile”¹⁾:

„Succesul însă cel mare, pe care l'a avut grupul, al cărui președinte era d-l Nicu Gane, a fost cu ocazia cetirii faimoasei nuvele a lui Eminescu, *Sărmanul Dionis*. Această nuvelă a întrecut ca elucubrație filosofică, tot ce se produsese până atunci la *Junimea*. Și dacă în ea nu ar fi limba, acea limbă frumoasă a lui Eminescu, — însă limbă cu pretenție și emfatică în *Sărmanul Dionis*, — nuvela ar fi fost considerată ca o extravaganță a unui ascet, torturat de foame, de sete și de abțință și slăbit prin flagelațiuni zilnice.

---

1) G. Panu, *Amintiri de la „Junimea” din Iași*, I. p. 76.

Intr'o seară mă duc la *Junimea*, d-l Pogor ne spune:

— Astă seară avem *lectură*, Eminescu citește o nuvelă. Maiorescu, care a cetit-o, spune că-i o capo-d'operă.

Eminescu, răsturnat într'un fotoliu, ședea plictisit și indiferent la ce se petrecea în juru-i. D-l Maiorescu sosește.

— Ei, Eminescule, zice d-l Iacob Negruzzi, haide, vino și începe.

Eminescu își trage un scaun lângă masă, scoate manuscrisul din buzunar și începe a citi:

„...și tot astfel, dacă închid un ochiu văd mâna mea mai mică decât cu amândoi. De-aș avea trei ochi, aș vedea-o și mai mare, și cu cât mai mulți ochi aș avea, cu atâta lucrurile toate dimprejurul meu ar apărea mai mari. Cu toate astea, *născut* cu mii de ochi în mijlocul unor arătări colosale, ele toate în raport cu mine, păstrându-și proporțiunea, nu mi-ar părea nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi. Să ne 'nchipuim lumea”...

Și pe această temă, Eminescu continuă a ceti.

Noi ne uitam unii la alții, *cei opt* deveniseră treizeci, neștiind ce este aceasta și unde are să ajungă. Tocmai târziu, Eminescu începe a ne da explicația acestei metafizice, citind că eroul lui, Dionis, eră un copil orfan, îmbuibat de teorii metafizico-astrologice, locuind într'o

casă ruinată și având de la părinți o singură suvenir, un portret al unei figuri, semi-bărbătească, semi-femeiască, dar mai mult bărbat decât femeie, de vreme ce era portretul tatălui său, mort tânăr.

Am respirat cu toții. Iată-ne, ne ziceam noi, readuși pe pământ, de-acum nuvela are să fie nuvelă, să ne așteptăm la intriga ei, căci pe erou îl cunoaștem.

Cei treizeci deveniră iarăși opt dezarmând; chiar d-l Nicu Gane, prezidentul, își mai descreți sprâncenile. Iar *caracuda*, care fusese cu desăvârșire intimidată de filozofia lui Eminescu, începù a tuși, mișcându-și imperceptibil scaunele, ca să se apropie. Mirmilik (=Melik) uită chiar ca să-și smulgă musteața.

Ași, era o simplă acalmie. *Cei opt* trebuiau să aibă în seara aceea mult de furcă.

Eminescu reîncepu citirea. Sărmanul Dionis intrând în odaia lui săracă, ia o carte de astrologie și începe, citind, a medita, uitându-se la constelațiunile zugrăvite: „Cine știe dacă în cartea aceasta nu e semnul, ce-i în stare de a te duce în lume, care se formează aievea, așa cum dorești, etc.”

— Na, iarăși filosofie, zise încet d-l Nicu Gane.

Noroc că imediat Eminescu începe a citi: „că în fața casei sale era o locuință frumoasă și că pe fereastra deschisă se aude sunetul

unui piano, un glas fraged și plăcut și se zărește chiar silueta unei fete gingașe”.

Aici, din nou ușurarea ne ridică grija, evident că o intrigă amoroasă eră să se lege între sârmanul Dionis și fata bogată și frumoasă.

Ași, eroare! Cum dispare fata de la fereastră, sârmanul Dionis se înfundă în privirea liniilor roșii zodiacale, liniile încep a se mișca și a se învârti cu mare repeziciune, mintea lui Dionis este târîtă cu dânsese, o mână nevăzută îl atrage în trecut în vârtejul liniilor zodiacale și deodată sârmanul Dionis vede Domni în haine de aur și samur, stând pe tronurile lor vechi, vede divanuri de oameni bătrâni, popor de oameni creștini intrând în curtea Domniei. Liniile roșii se opresc din mișcarea lor și atunci un glas misterios întrebă pe Dionis:

— Unde voești să stăm?

— Sub domnia lui Alexandru cel Bun, răspunde Dionis.

Imediat Dionis se vede transformat într'un călugăr numit Dan, răsturnat pe un fân cosit proaspăt, pe un apus de soare.

Eminescu se opri de citit. D-l Pogor făcu o strâmbătură puternică, noi ceștilalți aveam o figură plictisită. În această transformare à la Faust — căci vădit că cartea de astrologie avea o înrudire oarecare cu cărțile vechi, în care Faust în actul întâiu, caută să găsească secretul lumii — nu ni se părea de un interes palpitant.

Cu toată osteneala care și-o dăduse Eminescu de a adopta un stil fantastic și diabolic de circulanță, nu isbutise.

Un lucru recunoscuserăm cu toții. Eminescu cu cultul lui pentru Domnii vechi, cu entuziasmul pentru curțile vechi domnești, cu iubirea lui pentru boerii bătrâni, sfetnicii Domnului, cu dragostea lui pentru poporul românesc, pe care și-l figura ca creștin, ca iubind pe Domnul și tronul fără margini, Eminescu putea, în vârtejul liniilor roșii din cartea de astrologie, să-l ducă pe sârmanul Dionis în cine știe ce mare imperiu și cine știe sub ce străluciți împărați. Nu, el se mulțumește a-l duce în trecut numai cu 400 de ani și alege din toți Domnii pe cel mai cuminte și mai așezat, pe Alexandru cel Bun. Putea să facă din Dionis un cavaler strălucit, el îl face călugărul Dan, având pentru ideea creștină dragoste, nu din cauza credinței, ci fiindcă acea credință a fost în trecut credința poporului român.

— Bine, ia să ne lămurim? întrebă d. Pogor. Cele ce se petrec cu Dionis, de sigur că Dionis le visează.

— Da și nu, răspunde Eminescu, cu convingere. Asta-i o teorie care-i greu de înțeles.

Cei opt, cari deveniseră *treizeci și cinci*, începură a râde cu indulgență.

Eminescu continuă cu citirea. Glasul care-l întrebase unde să se oprească, eră al mește-

rului Ruben, autorul cărții, cu care Dionis începe, în calitate de călugărul Dan de sub Alexandru cel Bun, o foarte ciudată conversație asupra metempsichosei și a tuturor cauzelor oculte. Și atunci aflarăm că adevăratul erou nu era Dionis din veacul al XIX-lea, ci era Dan, călugărul de la începutul veacului al XV-lea, și că el visase numai că este sârmanul Dionis și că trăește în veacul al XIX-lea, că în sufletul omului, timpul și spațiul nemărginit existând, e destul o simplă vargă magică pentru ca el să se transporte în orice veac și în orice localitate.

Cum vedeți, nuvela lua o întorsătură mai mult decât stranie. D-nul Iacob Negruzzi, care, de obicei, deși cu zâmbetul pe buze, aproba teoriile lui Eminescu, începù a tuși tare și repetat, făcând din ochi semne desperate, că nu este chip de înțeles ceva, și, aplecându-se spre Xenopol, care era lângă d-sa, zise:

— Ce fac eu cu cititorii *Convorbirilor*, când voiu publică nuvela aceasta? Au să-mi întoarcă toți înapoia revista.

Eminescu însă, senin, foarte senin, își continuă lectura:

Călugărul Dan intră în oraș, dar abia pătrunse într'o casă împreună cu Ruben și deodată casa se prefăcù într'o peșteră cu pereți negri, Ruben se sbârci, barba se făcù în furculiță, ca două bărbi de țap, nasul i se strâmbă,

el deveni diavolul cu o mulțime de draci împrejur.

De astă-dată, protestările luară un caracter mai pronunțat; aceasta nu mai eră fantezie, eră pură copilărie. Erau amintirile poveștilor cu draci, cu moara cu draci, etc.

Eminescu însă părea că nici nu observă ce se petrecea în jurul lui, el continua: „Călugărul Dan pleacă pe o uliță strâmtă”...

Aici, o dificultate. Nuvelistul eră nevoit să descrie un oraș, așa cum orașul exista în timpul lui Alexandru cel Bun, prin urmare, nefiind chestie de metafizică, Eminescu trebuia să dovedească cunoștințe arhitectonice din veacurile trecute, precum și a moravurilor și a costumelor acelor veacuri. Căci de... este ușor să transporti cu mintea pe cineva în veacul lui Alexandru cel Bun, dar e foarte greu să-l faci să trăiască în acel veac. Și meșterul Ruben, cu toată astrologia sa, nu putea să-i dea aceste cunoștințe pozitive, de care chiar un nuvelist are nevoie.

De aceea, *noi cei trei Români*, Tasu, Lambrior și cu mine, ne-am deschis bine urechile să vedem cum Eminescu are să ne descrie casele, costumele, etc., din timpul lui Alexandru cel Bun.

Il auzirăm continuând astfel: „El își grăbi pașii până intră în târg, pe o uliță strâmtă cu case vechi și hârbuite, ale căror cate de sus

erau mai largi de cât cele de jos, așa în cât jumătatea catului de sus se răsimea de stâlpi de lemn și numai jumătate pe cea de jos. Ceardacuri înalte înaintate sub șandramale lungi, iar în ceardacuri șed bătrânii, etc., etc.”

— Apoi, stăi, nu-i așa, întrerupse Lambrior, dumneata descrii un oraș turcesc, arhitectura din veacul trecut. Subt Alexandru cel Bun, Români nîci nu veniseră încă în contact cu Turcii.

Eminescu dădù din umere și-și continuă citirea. Ce-i păsà lui de adevărurile istorice! Niciodată el nu s'a interesat de aceasta; totdeauna el a avut credința, că omenirea și Români au trăit așa, după cum el și i-a închipuit, iar nu după cum ei au trăit în realitate. Mîntea lui Eminescu a fost incapabilă de a înțelege vreodată un adevăr, care nu ar fi intrat în sistemul credințelor sale, care nu i-ar fi gâdilât o manie a lui, fie filozofică, fie istorică.

Mai departe, Eminescu ne vorbește de case cu acoperământ țuguiet, de cavaleri purtând căciula țurcănească — amintire a costumului de pe portretul lui Mihai Viteazul, — învăliți în mantale, lucru care ne provoacă răsul nostru al cunoscătorilor în istorie, și vă puteți închipui ce mai cunoscători eram chiar noi!

Eminescu continuă, continuă, în mijlocul unei mari plictiseli. Călugărul Dan se uită la umbra sa, umbra se transformă într'o fată, Maria, un

dialog drăgăstos urmează între dâșii. Dan vede clar cum ființa lui se desparte într'o parte eternă și una trecătoare, brațele lui încep a pieri în aer, și cu toate aceste ele capătă puteri uriașe. Deodată călugărului Dan îi vine plăcerea ca să știe toate și să afle toate, în sfârșit îi vine gustul să devie chiar însuși Dumnezeu, și atunci se întrebă: „Oare fără s'o știu nu sunt *Dumne...*”. În acea secundă totul se prăbușește împrejurul lui, ca în *Ce poate fi va fi* a d-lui Bodnărescu.

Dionis, căci Dan dispăruse odată cu prăbușirea, deschide ochii.

Visase? Nu.

Eră Dan și visase că-i Dionis? Iar nu. Ce fusese? Ruben eră jidanul anticvar Riven, de la care cumpăraseră cartea de astrologie; umbra fusese portretul cu ochii albaștri; însă nu visase. Dionis, conform migrațiunii sufletelor, probabil că trăise în trupul lui Dan călugărul, în timpul lui Alexandru cel Bun, prin urmare sub o emoțiune puternică și printr'un fel de luciditate retrospectivă și-a adus aminte de traiul lui acum 400 de ani în urmă...

Păcat că nu-și adusesese aminte și de felul cum erau casele făcute în timpul lui Alexandru cel Bun, aceasta ar fi fost mai interesant.

Necontestat că *Sărmanul Dionis*, are o concepțiune puternică și că este ieșită dintr'un cap ca acela al lui Eminescu, dar e numai con-

cepțiune. Ca nuvelă, adică ca descriere, ca intrare în detalii, ca punere în relief de caractere, ca viață trăitoare, ea este slabă de tot. Se vede de departe că Eminescu nu mistuise bine ceea ce citise și că nu isbutise să dea *Sărmanului Dionis*, măcar caracterul unei nuvele fantastice.

Citirea durase lung timp. A trebuit să luăm ceaiul pe la douăsprezece jumătate.

Nu-mi aduc aminte bine critica d-lui Maiorescu asupra nuvelei, dar știu că a făcut o critică. Cât despre ceilalți, eră unanim admis, că, aparte teoria metempsichosei, nuvela eră de o extravagantă neiertată.

D-l Iacob Negruzzi repeta neconținut:

— Ce au să zică cititorii *Convorbirilor*?

Asta nu l'a împedecat însă, să ia din mânele lui Eminescu manuscriptul și să-l pue în buzunar.

Eminescu nu a discutat cu noi, rămăsese istovit după citire, se vedea că, citind nuvela, trăise viața sărmanului Dionis și avea aerul că chiar la *Junimea* nu eră în elementul lui, părăndu-i rău că nu s'a născut aievea, în timpul bătrânului Alexandru cel Bun.

Ne-am despărțit târziu. Grupuri, grupuri, am continuat discuția asupra *Sărmanului Dionis*.

Eminescu s'a separat de vreme de noi, ducându-se singur. Rar mergea în tovărășia noastră, mai ales tovărășia mea nu-i plăcea, din cauza

spiritului meu zeflemist. Eminescu erà și el în momentele lui bune vorbăreț și glumeț, deși în totdeauna cu o urmă de melancolie, însă nu admitea glumă asupra credințelor și convingerilor sale. Și fiindcă tocmai acele credinți și convingeri puneau în mișcare verva mea, de aceea mă evita, cu toate că reciproc ne stimam. Niciodată n'am avut vre-o discuție displăcută cu dânsul, și când erà bine dispus, chiar consimția să ia o consumație cu noi.

Dar nu pot spune acelaș lucru și despre alții. Eminescu trata cu mare asprime pe mulți din *Junimea*, iar cuvântul de *proști și ignoranți* erà la fiecare pas pe buzele sale. Toată lumea însă îl menaja.

Nu știu, dar parcă erà o presimțire în noi toți, că o mare nenorocire erà să i se întâmple”.

6. Intemeiate, în parte, obiecțiile lui Panu nu acopăr însă întreaga chestiune a *Sărmanului Dionis*. E neîndoios că din punctul de vedere al creației epice, *Sărmanul Dionis* ca, de altfel, întreaga nuvelistică a lui Eminescu, nu are o prea mare valoare; scriitorul nu știe crea pe dinăuntru un om cu o psihologie determinată și nu-l poate, mai ales, planta în mijlocul unei ambianțe sociale cu raporturi multiple de coexistență. În această privință, anecdota unui tânăr, fără alte determinări morale și sociale, îndrăgostit de o fată, lipsită și ea de orice

determinare, precum și soluționarea acestei idile prin procedee melodramatice, nu pot fixa interesul cititorului deprins cu altfel de literatură. Ceiace interesează în toate producțiile lui Eminescu, fie ele chiar neisbutite, este mai întâiu, după cum am spus, prezența lui Eminescu însuși, adică urmele etapelor formației sale sufletești, și apoi descripțiile lirice și, în *Sărmanul Dionis*, puterea de evocație și de înaltă fantezie a multora dintre pagini. *Sărmanul Dionis* nu poate reține atenția cititorilor decât sub acest dublu aspect.

Am subliniat și la început continua căutare de sine a poetului, revenirea lui necruțătoare asupra aceluiași teme până la formularea lor în versuri definitive. Mai mult simplu material eminescian decât realizare desăvârșită, *Sărmanul Dionis* este, la rândul său, o formă prelucrată și evoluată a unui material tratat în tinerețe în și mai neisbutitul roman *Geniu pustiu*... Cum asemănarea între cele două lucrări e prea evidentă, merită să fie subliniată¹⁾... Toma, eroul din *Geniu pustiu*, locuiește într'od odae de identică mizerie romantică, cu paianjeni, praf, teancuri de cărți vechi risipite, ca și Dionis; trăsăturile fizice și morale ale lui Toma sunt aceleași ca cele ale lui Dionis;

---

1) G. Panu, *Amintiri de la „Junimea” din Iași*, vol. II, pag. 290.

și în fața casei unuia ca și a celuilalt e un „mândru palat”, dela geamul căruia se aude „un tânăr și tremurător glas de copilă a-diind o rugăciune ușoară, profundă, fantastică”. Ideea generatoare a *Sărmanului Dionis*, inexistența obiectivă a timpului și, deci, posibilitatea individului de a trăi, după voință, în trecut sau viitor, se găsește exprimată și în *Geniu pustiu*. Toma spune undeva: „Câte odată suflarea mi se curmă în piept, ca vântul ce se curmă prin inimile sdrobite de munții anilor; câte odată mă simt și eu. O atunci îmi place să trec prin lume cu ochii închiși și să trăesc sau în trecut sau în viitor” așa că *Sărmanul Dionis* ar părea realizarea dorinții exprimate de Toma din *Geniu pustiu*... Asemănarea merge până la reluarea aproape integrală a unor pasagii:

Geniu pustiu. Era o noapte tristă. Ploaia cădea mărunță pe stradele nepavate ale Bucureștilor, ce se trăgeau strimte și noroioase prin noianul de case mici și rău zidite, din care constă partea cea mai mare a așa numitei Capitale a României, etc.

Sărmanul Dionis. Era noapte și ploaia cădea mărunță pe stradele nepavate, strimte și noroioase, ce trec prin noianul de case mici și rău zidite, din care constă partea cea mai mare a Capitalei României etc.

Intr'un cuvânt, și pentru a încheia în această privință, *Sărmanul Dionis* interesează și

prin materialul psihologic al poetului și pentru studiul formației lui artistice. În al doilea rând, interesează prin valoarea expresiei. Stilul e, de altfel, pe alocuri, nesigur și neîngrijit. Iată, de pildă, un singur exemplu: „Văduvita sa mumă îl crescù pe *el* cum putù din lucrul mâinilor *ei* — mâini delicate de Doamnă; fața *ei* palidă ca ceara, ochii *ei* de o întunecată blândețe aveau numai pentru *el* grijă și înțelegere — pentru *el* — și pentru portret. De copil mic, *el* adoră ochii cei frumoși ai portretului, ce luciau ca vii în orbitele *lor*. Ce frumos a fost *papa* — zicea *el* surizând, și mumăsa auzindu-l își ștergea într'ascuns lacrimile *ei*”. Nu numai neîngrijit, dar uneori chiar de un patetic insuportabil:

— „Ochii, nu-i așa, Dionis — ochii!

— Da, mamă!

— Acești ochi! O dacă i-ai fi văzut tu acești ochi vr'odată în viața ta, ți s'ar fi părut că-i revezi în fiecare vânătă stea a dimineții, în fiecare undă albastră, prin fiecare geană de nor. Cât eră de frumos acest copil și ce tânăr a murit! Frumoși au înmărmurit ochii lui în negurile gândirii mele, precum ar rămânea prin nouri, pe bolta întunecoasă două, numai două stele vinete... etc., etc.” Materialul e eminescian („fiecare vânătă stea a dimineții”, „frumoși au înmărmurit ochii lui”, etc.), dar tonul e declamator și lirismul nepotrivit. Sunt, totuși, și foarte multe pagini de descriție plastică a

naturii, pițorească a mizeriei, și fantastică și serafică a peisagiului lunar: „Șiruri de cireși scutură grei omățul trandafiriu al înfloririi lor bogate, pe care vântul îl grămădește în troene; flori cântau în aer cu frunze îngreuiate de gândaci ca pietre scumpe și murmurul lor umplea lumea de un cutremur voluptos. Greerii răgușiți cântau ca orologii aruncate în iarbă, iar paianjenii de smarald au țesut de pe o insulă până la malul opus un pod de pânză diamantică, ce sticlește vioriu și transparent, încât, ale lunelor raze pătrunzând prin el, înverzește râul cu miile lui unde, etc., etc.”—pagini ce răscumpără tonul, în genere, melodramatic și neputința poetului de a se menține în natural de oricâte ori e vorba de a reda realitatea.

Isvorită din concepția kantiană a inexistenței obiective a timpului, în realizarea ei povestirea *Sărmanul Dionis* este împregnată de literatura romantică germană: Novalis prin *Heinrich von Ofterdingen* i-a sugerat poetului idea unei vieți posibile în altă planetă, Goethe i-a sugerat creația meșterului Ruben, în care se identifică Diavolul, iar Chamisso, prin *Peter Schlemihl*, i-a sugerat desfacerea umbrei de erou, Probus prin excelență „livresc” al literaturii romantice germane, *Sărmanul Dionis* interesează, totuși, prin marea personalitate a lui Eminescu, care strânge la un loc și individualizează atâtea elemente străine.

ION CREANGĂ

1. Viața lui Ion Creangă. 2. Cariera lui preoțească. 3. Creangă institutor: a) Amintirile lui M. Lupescu; d) Amintirile lui Properțiu; c) Amintirile lui Th. D. Speranția. 4. Ion Creangă și T. Maiorescu. 5. Ion Creangă și M. Eminescu. 6. Epizode din viața lui Ion Creangă. 7. Boala lui Creangă. 8. Alte scrisori ale lui Creangă. 9. Ion Creangă evocat de contemporani și urmași: (a) Evocarea lui Gr. I. Alexandrescu; (b) Evocarea lui Iacob Negruzzi; (c) Evocarea lui Gh. Panu; (d) Evocarea lui Artur Stavri; (e) Evocarea lui Th. D. Speranția; (f) Evocarea d-lui Artur Gorovei; (g) Evocarea d-lui M. Sadoveanu. 10. Bibliografia.

1. Printre hârtiile lui Ion Creangă s'a găsit această scurtă schiță autobiografică, prescurtare, de fapt, a *Amintirilor din copilărie*, pe care o reproducem:

....,Sunt născut la 1 Martie 1837 în satul Humulești, județul Neamțului, plasa de sus, din părinți români: Ștefan a lui Petrea Ciubotarul din Humulești și soția sa Smaranda, născută David Creangă, din satul Pipirig, județul Neamțului.

Întâi și întâi am început a învăța cruce-ajută, după moda veche la școala din Humulești, o chilie fă-

cută cu cheltuiala sătenilor, prin îndemnul și osârdia părintelui Ioan Humulescu, care avea o mână de învățătură, un car de minte și multă bunătate de inimă, Dumnezeu să-l ierte! Poate să fi fost de vreo unsprezece ani, când am început a învăța. Știu că eram atunci un băiet sfrijit, prizărit și fricos și de umbra mea.

Dascălul nostru era un holteiu frumos, sdravăn și voinic și-l chema Vasile a Vasilcăi. El era și dascălul bisericii din sat. Un sorocovăț nemțesc plătia tata pe lună dascălului ca să mă învețe. Și pe atunci îmi ziceau în sat și la școală: Ionică a lui Ștefan a Petrei.

Peste vr'un an, vornicul prinzând la oaste cu arcanul pe bădița Vasile, dascălul nostru, școala a rămas pustie, iară noi școlarii, care eram peste patruzeci la număr, ne-am împrăștiat pe la casele noastre. După vr'un an iarăș s'a deschis școala. Dar dascălul Iordache fiind cam chilaciu, a început a ne ridica de urechi la fărta, deasupra ușei și a ne prea îndesi la spinare cu Sfântul Neculai, un biciu de curele făcut și dăruit școalei de moș Fotea, cojocariul satului. Și așa, de unde până atunci mă duceam cu drag la școală, am început a umbla huciu-marginea: o zi mă duceam două nu, dar tot deprinsesem a ceti o leacă.

Tata nu știă carte de feliu și nici mult haz nu făcea de dânsa. El cam ades îmi zicea: „Logofete brânză'n cuiu, lapte acru 'n călămări, cam prea te codești la treabă; mă tem că de atâta cărturărie n'a avea cine să ne tragă ciubotele”. Dar mama luând sama cum învățam eu, ajunsese a ceti la ceaslov mai bine decât mine; și se bucura grozav, când vedeă că mă trag la carte. Din partea tatei, puteam să rămân cum era mai bine: „Nică a lui Ștefan a Petrei”, om de treabă și gospodariu

în sat la Humulești. Mama însă erà în stare să toarcă 'n furcă și să învăț mai departe. Dar ce să mai învăț în Humulești? căci în biserică cetiam și cântam pe din afară toate troparele ca și dascălul Iordache.

Intr'o zi, așa prin cășlegile Crăciunului, aproape de cărnileagă, viind bunicu-meu David Creangă din Pipirig pe la noi, m'a luat și m'a dus la munte, în școala lui Alecu Băluș din satul Broșteni, județul Suceava, și m'a așezat în gazdă cu toată cheltuiala lui, la una Irinuca, care avea două capre pline de râe. De aice urmam la școală; și ori s'a prins cartea de mine ori nu, dar râia căprească știu că s'a prins.

Aproape de Florii, profesorul Nanu mi-a dat drumul acasă și dela Broșteni am venit cu niște plutași pe Bistrița, la Borca, dela Borca, cu o rudă a mea, pe Plaiul-Bătrân în Pipirig și din Pipirig la Humulești. Și când m'a văzut tata și mama, tuns chilug și plin de râe, bucuria lor n'a fost proastă. Ce să facă? Au început a mă scălda ba cu leșie de ciocălai, ba cu usuc de lână, ba a mă unge cu dohot și într'o săptămână m'au izbăvit de podoabă. Dar și eu le-am tras în ziua de Paști un „Ingerul a strigat” la biserică, de-au rămas toate babele din sat cu gura căscată la mine, iar fetele numa-și dau ghiont una alteia, văzând ce poate acum Nică a lui Ștefan a Petrei! Dascălul Iordache rămăsese acum pe jos, erà a cincea roată la car. Biata mamă, crezând că am să ies un al doilea Cucuzel, s'a pus cu rugămintे pe lângă tata și m'a dat să învăț psaltichie la un psalt dela biserică Adormirea din Târgul Neamțului, peste baltă, la vreo două svârlituri de piatră departe de satul nostru. Trei husăși plătiă acum tata pe lună pentru mine. O iarnă am învățat și la

această școală, căci iarna ce mai puteam învăța; iar vara nu făceam purici mulți pe la școală; trebuiă s'ajut acasă: la tors, la peptănuși, la nevedit, la făcut țevi cu sucala și la tors cu roata. Câte trei patru oci de canură torceam pe zi; mă întreceam cu fetele cele mari din tors și ele din răutate mă porecliau „Ion Torcălau”.

Aici se oprește schița autobiografică. Nici la școala din Târgu-Neamț nu stă mult Nică a lui Ștefan a Petrei, devenit acum Ion Ștefănescu, ci, după ce părintele Isaiia Teodorescu zis și Duhu îi trage „un pui de bate, așa din senin”, el „cihăește” pe mamă-sa până ce-l trimite la școala catihetică din Fălticeni, unde se aflau și Nică Oșlobanu, Gâltan, Trăsnea și vărul său Ion Mogorogea. Epoca șederii sale la Fălticeni constituie unul din epizoadele cele mai pitorești ale *Amintirilor*. După puține luni, însă, școala catihetilor se desființează, așa că toamna anului 1855 Nică o petrece la părinții săi, până ce, tot prin stăruințele mamei sale, femeie cu dragoste de carte, e trimis la Seminarul dela Socola, unde învață până în vara anului 1858¹⁾. „*Amintirile*” lui se opresc în pragul vieții de seminar; luându-și „atestatul”, Creangă mai petrece un an la Humulești, apoi, întors la Iași, prin mijlocirea părintelui Ivanciu, se însoară cu Ileana, fata părintelui Grigoriu dela biserica

---

1) Certificatul are data dela 12 Dec. 1858.

Patruzeci de sfinți, al cărei diacon devine timp de patru ani. „Patru ani la biserica Patruzeci de sfinți — spune el — trăind într'o casă, în care mă răsbia ploaia și mă orbia fumul și femeia! De sărăcie nu m'am temut niciodată, căci totdeauna a fost cu mine”. A mai servit apoi ca diacon la bisericile Sfântul Pantelimon, Bărboi și Galata și apoi la mănăstirea Golia în tot dela 26 Decemvrie 1859 și până la începutul aceleiași luni 1872. Cum nu trăia bine cu nevastă-sa, s'a mutat după câțiva ani în altă parte, luându-și cu dânsul pe unicul său fiu Constantin. Intre 1863—66 urmează și cursurile de pedagogie pe care Titu Maiorescu le ținea la școala normală de învățători „Vasile Lupu” dela Trei Erarhi. Prin 1866 se amestecă chiar și în politică. „Dela 1866 până la 1872, înseamnă el undevă, am făcut și ceva politice. În întrunirile dela primărie cine eră mai guraliv decât mine, Buta, Damaschin și Corduneanu? Alegeam și culegeam la deputați și la membri comunali, tot ce eră mai bunșor din fracțiune”. Cum, după pilda preoților din Bucovina, începe să poarte pălărie în loc de potcap, preoții din Iași îl acuză în 1871 de „erezie” iar Consistoriul îi ridică darul prin decizia din 22 Sept. 1871. Creangă își leapădă atunci haina bisericască, dar ministrul General Tell îl destitue și din învățământ, sub cuvânt că un răsposit nu poate fi institutor.

Bietul Creangă e silit să deschidă un debit de tutun până ce, după doi ani, e numit din nou de ministrul Titu Maiorescu la clasa a doua a școlii din Păcurari, unde funcționează până la urmă. Prin 1874 face cunoștință cu Eminescu, numit revizor școlar, cu care leagă o prietenie până la moarte. În 1876, intră în cercul „Junimii”, unde își citește prima poveste *Soacra cu trei nurori*; din acest moment începe cariera lui literară, desfășurată în coloanele *Convorbirilor literare*. Prin 1883, ministrul Vasile Conta îl numește în Consiliul general de instrucție. În 1889, răpus de epilepsia, de care suferia de câțiva ani, se stinge în „bojdeuca” lui din strada Țicăul de sus.

2. Cu viața preoțească a lui Ion Creangă s'a ocupat d. D. Furtună în broșura *Cuvinte și mărturii despre Ion Creangă, cu prilejul împlinirii a 25 de ani dela moartea sa*¹⁾. Iată petiția, prin care Ion Creangă cere dela Mitropolit să fie făcut diacon:

Inalt Prea Sfințite Stăpâne!

Clicricul Ion Creangă, plecată suplică. Inalt Prea Sfințite Stăpâne! După săvârșirea cursului inferior ce am făcut în Seminaria Centrală a sfintei Mitropolii, posedând și formalnicul atestat²⁾ potrivit for-

1) N. 960 din *Bibl. p. toți*, 1915.

2) La 10 Sept. 1858, el cere și Seminarul îi dă o adeverință că a urmat 4 clase, cu data de 12

melor, totodată infrând și în societate prin legiuită cununie cu fiica Sfinți[e]i sale iconomului Ion Grigoriu, servitoriu la biserica Sfinților 40 de Mucenici, tot de aici din Capitalie, pe lângă alătura[ta] aicea formalnică mărturie, dela biserica sfintei Treimi tot de aici din Capitalie, — plecat viind rog mila Inalt Prea Sf[in]ției Voastre, pentru a poronci a me[a] hirotonie în diacon; fiindu-m[i] vrâsta de 24 ani trecuți, numărându-mă în ordinul persoanelor bisericesti liturgisitoare.

Rămăind al Inalt Prea Sf. Voastre prea plecat serv.

(ss) *Clicicul Ion Creangă.*

1859 Dechemv. 19.

Mitropolitul Sofronie Miclescu pune pe cerere rezoluția următoare:

1859 Dechemv. 23. Va mergi în duhovniceasca cercetare și fiind vrednic darului să avem știință.

(ss) *Sofronie Mitropolit.*

După prealabila cercetare duhovnicul scrie:

Pe clericul Ion l-am trecut prin duhovniceasca cercetare și, precât sufletește mi-au arătat la taina mărturisirii, n'am aflat pricini, care opresc de a se hirotonisi diacon și încredințez.

(ss) *Ierothei Protosinghel, Duhovnic.*

1859 Dechemv. 23.

Iar mitropolitul decide:

Aghie Tripolese,

Poftim pe Frăția Ta să hirotonisești canoniceste pe clericul Ion diacon și să avem știință.

(ss) *Sofronie Mitropolit.*

1859 Dechemv. 23.

Arhiereul Ghenadie Șendrea de Tripoleos îl hirotonește și anume la biserica Cuvioasa Paraschiva din Târgul-Frumos, scriind la 26 Dechemvrie 1859:

Dupre rânduiala Inalt Prea Sfinției Voastre pe clericul Ion Creangă de aici din Iași canoniceste l-am hirotonit mai întâiu anagnost, apoi ipodiacon și diacon definitiv în biserica sf. Prea cuv. Parascheva din politia Târgul-Frumos, pentru carele și incredințăm. No. 645.

(ss) *Ghenadie Tripoleos*¹⁾

1859 Dechemvrie 26.

După opt ani de diaconie la biserica „Patruzezi de sfinți”, la Sf. Pantelimon, Bărboi, Galata și mai ales Golia încep conflictele între Ion Creangă și autoritatea bisericească, — conflicte ce au lăsat urme în dosarul No. 3082 cu titlul „*Acta relei purtări a diaconului Ion Creangă*”. Dosarul debutează prin scrisoarea din 6 Mai 1868 a mitropolitului Calinic Miclescu către protoereul orașului Iași, în care, după ce anexa în copie articolul îndreptat împotriva lui Creangă sub titlul: „Tragerea la țintă și vâ-

---

1) Toate acestea se află la Mitrop. din Iași, cond. de hiroton. No. 870, p. 750.

natul la paseri în mijlocul oraşului”¹⁾ adăuga: „Şi-ţi scriem a cercetă grabnic şi a ne referă despre caz”²⁾. Protoiereul C. Buţureanu răspunse sub No. 118 din 12 Iunie 1868: „După ce am însărcinat pe sfinţia sa sub-protoiereul sepţiunii a III-a, apoi am păşit şi însumi la faţa locului, dară am fost încunostiinţat de Preasfinţia sa îngrijitorele bisericii Golia, cum că diaconul I. Creangă, carele singur n’au negat cătră subscrisul că au descărcat puşca în ograda zisei biserici, s’au graciât de cătră Inalt Prea Sfinţia Voastră, din canonul ce i se puse cu oprirea dela serviciul divin”.

Mitropolitul pune rezoluţia: „Se va avea în vedere”. Superiorul mănăstirii Golia, arhimandritul Hieronim Buţureanu, vine apoi cu o altă acuzaţie înaintea Mitropolitului. Cu data de 11 August 1871, el denunţă Mitropoliei că „diaconul Ion Creangă *taliendu-şi* părul scurt ca civilii, rog pre Inalt Prea Sfinţia Voastră ca să *binevoîţi* a da deslegare de este el în contravenţiune cu prescripţiunile sinod. VI, can. 96 şi dacă poate liturgisi într’un (?) asemenea stare”. Mitropolitul, la 14 August, porunceşte Dicasteriei spirituale (consistoriului) ca, întrunindu-se, şi, „constatând sf. canoane relative la acest caz, să-şi dea opiniunea, pe care cu referat ne va

---

1) Publicat în *Curierul din Iaşi*, No. 6 acelaş an.

2) Dosarul Mitr. din Iaşi No. 3082. Toate citaţiile treptat după acest dosar şi după d. D. Furtună.

supune la cunoștință”. Consistoriul se pronunță la 27 August arătând că diaconul Creangă a fost „iertat de mai multe ori și tot pentru asemenea analoage fapte cecece și probează indiferentismul”. E deci chemat în judecata Consistoriului. Fapta lui e gravă căci el e „contra și a obiceiului după caracterul ortodox de răsărit, care își are forma sa exterioară distinctivă din clerul celorlalte rituri”, „cât și sensul doctrinei sfintelor canoane”. Judecătorii aduc înainte canonul — citat, de altfel, și de egumenul Goliei — 96 al sin. VI ecumenic, care combate pe cei cari, tunzându-se în cler, „vor să se arate totdeauna ca niște tineri fără de barbă”. Se mai aduce și can. 21, a aceluiaș sinod ecumenic, care spune că nu trebuie clericul să se împodobească „tunzând de sus și de jos puțin pletele”; Apusenii fac aceasta și au păcat; ai noștrii trebuie să aibă „pletele netunse și neatinse” (afară de tunderea dela hirotonie). Așadar, „considerând că diaconul Creangă încă de mult este hirotonit, încât nu poate exista de fel supozițiunea tunderii cruciș a hirotoniei, considerând că numitul diacon în decursul a mai mulți ani a avut pletele întregi conform rostirei sfintelor canoane și chiar uzului bisericii de răsărit”, iar acum s’a retezat, „în cât s’a asemănat clericilor apuseni și a lepădat cu dispreț legiuita formă și obicei a portului ortodox de răsărit, aplecându-se spre obiceiurile

Apusenilor” — el calcă prin urmare can. I al sin. dir Sardica.

Mai considerând apoi că „diaconul Ion Creangă, carele prin retezarea pletelor a contravenit atât rostirii sfintelor canoane cât și legiuitului uz al bisericii de răsărit, de care numitul se ține până în prezent, și prin aceasta devenind următoriu portului Apusenilor, — să fie supus canonului prescris de citatul I canon al sinodului din Sardichia”, adică să fie suspendat temporar din slujbă, iar „rămăind necăit și neîndreptat dela această condamnată urmare... și prin urmare ca unit cu obiceiurile Apusenilor... nici pe împărtășirea mirenilor să o aibă!”

Hotărârea e iscălită de: iconomul C. Buțoreanu, protoiereul și iconomul C. Mărgineanu; secretar e C. Ciudin.

Mitropolitul ia cunoștință de această hotărâre a Consistoriului și decide: „Se va scrie superiorului de a-l suspenda de serviciu”.

(ss) *Calinic.*

La 28 August 1871, părintele Ieronim și primește o adresă dela Mitropolie, prin care i se arată că va suspenda dela serviciul diaconiei pe Creangă, ba îl va trimete, în acelaș timp, și înaintea Consistoriului, spre a-și da „opiniunea asupra condiției lui antecedente sociale

și a faptelor sale față de dosarele ce vor fi mai existând".

La 22 Septembrie, 1871, Consistoriul raportează Mitropolitului că s'a găsit în arhiva Direcției Mitropoliei dosarul cu No. 1795 din 1863, intitulat: „*Mergerea la teatru a preoților*” în care figurează... și sfinția sa și cu No. 3082 din 1868, intitulat: „*Reaua purtare a diaconului Ion Creangă*”.

Chemat, Creangă nu se prezintă, la termenul întâiu dela 11 Septembrie și, nici la al doilea termen — la 13 Septembrie — „de feliu nu vine, ci adeverește că a primit citația, că e bolnav și cere încă un termen fără a arăta cazul boalei”. Termenul cerut nu i se mai îngăduie.

„Acest Creangă, la 1868, „*pentru că au fost la teatru, a fost supus canonului, dară după rugămintea ce a făcut și promisiunea ce a dat de bună conduită, l-ați grăciat, probă rezoluțiunea No. 154 pusă asupra raportului protoiereului de oraș No. 44 aflătoare în dosarul No. 1795*”.

Considerând apoi că tot în 1868 a fost „din nou oprit de serviciu, pentru că a slobozit o pușcă în ograda bisericii și chiar asupra bisericii, dar iarăși s'au grăciat, probă raportul aceluiași protoiereu No. 118 aflătoriu la dosarul No. 3082”; și mai considerând și răspunsul diaconului Creangă „*prin care se în-*

cearcă a justifica că oprirea preoților de a merge la teatru ar fi nenimerită, explicând scenele ce se dau, că ar fi contra viciurilor și în susținerea a tot ce este just în ceea ce privește datoria omului către Dumnezeu și societate, încât probează o vădită deconsiderare a instituțiunilor și a legilor religioase” — el e vinovat de a fi călcat can. 51 al sin. VI ecumenic, citat tot după Pidalion, care cere caterisirea clericului, care merge la teatru.

Sentința se mai sprijină și pe „punctul al 2, cap. 64 din „Indreptarea legii”, care cere lipsa de preoție clericului care s'ar vâri în teatru. Ea mai adăuga că „obștește este cunoscut că diaconul Creangă nu viețuește împreună cu soția lui timp de mai mulți ani, fără a fi probat prin locurile competente a lui nevinovăție” ceea ce e condamnat și de capitolul 100 din Pravila citată!

Și, ca încheiere, Consistoriul hotărăște conform can. 78 al Sinodului din Cartagina: „Să fie oprit cu lucrarea diaconiei pentru totdeauna”.

Mitropolitul aprobă sentința și ordonă protopopului să fie adus la îndeplinire. Cu No. 1182 la 15 Iunie 1872 i se vestește și Ministerului Cultelor, că „diaconul Ion Creangă, profesorul în Iași, prin faptele sale incorigibile și incompatibile cu caracterul de cleric fiind judecat de autoritatea bisericească, astăzi este exclus dintre clericii altarului. În vederea acestora și

pentru a nu se induce poporul în eroare că el participiază încă în cler, Vă rugăm să binevoii a face să se publice aceasta spre știința tuturoră”.

Nouă luni după această hotărîre, la 16 Sept. 1872, protopopul C. Buțureanu, afirmă într'o adresă Mitropolitului că „diaconul Ion Creangă... măcar că deși subt No. 265 *i s'a făcut cunoscut că este subt cercare de îndreptare într'un an de zile*, nu numai că nu s'a corijat în purtarea sa ca cleric sfințit, ci încă din contra a părăsit de sine și semnele și costumele de diacon, îmbrăcându-se în straie civile” și îndeletnicindu-se cu meseria de „brevetariu la Monopolul tutunului în această urbă Iași, strada Primăriei”.

Consistoriul îl mai citează pe Creangă, la 28 Septemvrie 1872 din nou, ca să-și dea seamă de faptele amintite de protopopul C. Buțureanu.

La termenul fixat, 4 Octomvrie, Creangă trimite Consistoriului următoarea întâmpinare indignată:

Onorabile Părinte Președinte,

Primind invitațiunea sub No. 66, mă' mir cum tocmai după un an de zile trecut, de când iarăși ca diacon fui chemat prin citațiunea No. 40 în judecata acestui onor. Dicasteriu, pentru fapte, care nu erau de natură a se judeca și de persoane, care nu erau în drept a judeca în materie de disciplină bisericească, după cum am avut onoare a

le declina competența, prin protestul ce am prezentat atunci și pe care îl susțin și astăzi, și de care neștiindu-se seamă, am fost judecat în absența mea și condamnat prin sentința dată într'un mod arbitrar și ilegal, *la oprirea pentru totdeauna* de lucrarea diaconiei.

Iată textul acestei sentințe No. 265 din 11 Octombrie 1871: „Subsemnatul protoiereu are onoare a vă face cunoscut că sunteți oprit la lucrarea diaconiei *pentru totdeauna*” etc. etc.

Și iarăși, ca suplimment la injustiția ce mi s'a făcut, este adresa Inalt Preasfințitului Mitropolit al Moldovei și Sucevei, No. 1182 din anul curent, adresată d-lui Ministru [al] Instrucțiunii Publice și Cultelor, prin care i se dă informațiune, că sunt *exclus* dintre clericii altarului, pentru *faptele incorigibile și incompatibile* cu caracterul meu de cleric... și aceasta se face numai și numai — dacă-mi este permis — din spirit de răsbunare, pentru a fi lovit în pozițiunea mea de la școală, precum s'a și întâmplat, după cum se vede din comunicatul publicat în „Monitorul Oficial” No. 155, anul curent. Iată-vă faptele charității!

Ei bine, Onorabile Părinte Președinte, dacă oprirea mea *pentru totdeauna* de a oficia ca diacon, prin care am fost lovit în dreptul și existența mea dela biserică, precum și lovirea în pozițiunea mea dela *școală* — unde am lucrat și mi-am sacrificat sănătatea — motivată din adresa Inalt Prea Sfințitului Mitropolit către d-l Ministru al Instrucțiunii m'a pus în pozițiune de a întreprinde orice ocupațiune onestă, cu care să-mi pot agonisi pânea de toate zilele — după cum fiecare creștin e dator a o cere pentru o zi numai, cum ni învață rugăciunea domnească — socotiți că vă dă dreptate a mă mai urmări — ca diacon — fie!

Aveți dreptul și datorია a căută oaia cea rătăcită... Inșă eu mă măgulesc a crede că modesta-mi purtare relativ la nedreptățile ce mi s'au făcut de către superiorii clericali de aice, cărora nu li pot zice

alta decât: „Iartă-li lor, Doamne, că nu știu ce fac!” — va fi aprobată de opiniunea publică luminată, și că sub cuvintele „*pentru totdeauna*” nimeni nu va înțelege numai un an de zile, după cum Vă siliți a face să se creadă, decât numai Sf. Voastră, după fantasticul dicționar, ce se vede că posedăți.

După cât văd, parcă mi-ați imputa modesta-mi și onesta ocupațiune, ce am întreprins, care cred că nu-mi face neonoare; atâta mie cât și Sf. Voastre, care Vă așteptați poate a întreprinde contrarul.

Tot prin prezenta invitațiune mi se mai zice, că sunt chemat a da probe, dacă am părăsit semnele de cleric sfințit? Toată lumea știe că acele semne se îmbracă de cătră clericii sfințiți numai în biserică, și, după finirea sfântului oficiu, iarăși se depun în biserică, la locul lor.

Deci eu iarăși voi cuteză a mă numi modest, căci de'ndată ce mi s'au interzis acele semne, de către superiorii mei — iarăși într'un mod arbitrar — n'am cutezat a mă mai apropia de ele, prin urmare, nu eu le-am părăsit — după cum ați lăsa a se presupune, ci superiorii mi le-au luat.

Vedeți dar, Onorabile Președinte — și raportor tot odată — că piatra cu care voiți a arunca în mine se întoarce asupra-Vă.

Dacă mi-ați permite a Vă întreba care sunt acele fapte incorigibile și incompatibile cu caracterul meu de preot, probate de sfinția Voastră, [și] cum să mă corijez — dând semne de îndreptare întru aceasta?

Nu mă îndoesc, că puind mâna pe conștiință-Vă și întrebându-o — numai dacă n'ar fi ipocrizia la mijloc — ați răspunde așa: Spiritul de modestie, independență, sinceritate, onestitate; francheța, curajul opiniunilor tale și fermitatea de caracter ce posezi, voină a-ți susține demnitatea de om, te fac a fi urât de noi; și pentru a te corige, trebuie să adoptezi contrarul acestora.

Nu, niciodată nu voi face aceasta. Totdeauna — ajutându-mi Dumnezeu, — mă voi sili a posedă

calități bune, pe care să le pot dedica la ocaziune oamenilor de simț, onești, cu capacitate, și care lucrează în legalitate.

In fine dacă, conduși de spiritul de ură și răsbunare credeți că, lovind în *onoarea* și existența oamenilor care nu se pot apăra decât cu lacrimi și rugă îndreptate către Ceriu, faceți acte de moralitate și aduceți prinos lui Dumnezeu — fie după credință-Vă.

Eu însă din parte-mi n'am de cât a Vă ruga, ca orice pretențiune veți mai ave[a] de-acum înainte asupra-mi, să binevoiți a mă urmări la tribunalele *civile*.

Primiți, Vă rog, Onorabile Președinte, asigurarea respectului datorit.

(ss) I. Creangă.

Prin procesul-verbal al Sinodului canonic din 5 Noemvrie 1872, situația lui Creangă e definitiv pecetluită.

Iată acest proces-verbal:

„Anul una mie opt sute șeptezeci și doi, luna Noemvrie în cinci zile.

Subscriși convocați fiindu de Inalt Prea Sf. Mitropolit prin notificația No. 1993, adunându-ne astăzi în sala Metropoliei, s'au dat cetire referatului Direcțiunei No. 2010 și anaforalelor Consistoriului Metropoliei, No. 49 din 22 Septemvrie 1871 și No. 69 din 10 Octomvrie expirat, relative la conduita diaconului Ioan Creangă, precum și răspunsul seu din 4 Octomvrie registrat la No. 62.

Noi considerându cele expuse de spiritualul consistoriu, considerându că numitul diacon Ioan Creangă prin citatul seu răspunsu se declară că nu voește a mai depinde de autoritatea chiriarchală, cerându a fi urmăritu prin tribunale, ceea ce comprobă că nu mai este nici o speranță de îndreptare spre viitoriu; aprobăm opiniunea Consistoriului și de-

cidem a fi exclusu din catalogul clericilor bisericești, și pentru totdeauna neadmisu în cleru, publicându-se această decisiune”.

Semnați: *Calinic al Moldaviei*
Vladimir Irinupoleos Suhopan
Isaia Dioclias.

3. Pentru a fixa rolul de adevărat *animator* al lui Creangă printre școlarii săi, reproducem amintirile câtorva din foștii lui elevi sau din cei ce l-au văzut la lucru.

a) Iată, de pildă, o pagină de evocare a învățătorului folklorist, Mihail Lupescu, referindu-se la toamna anului 1883¹⁾:

„Eu și încă câțiva tovarăși mergeam mai totdeauna în Păcurari, la școala unde Creangă era institutor.

Odată el a făcut lecție la clasa II-a despre pronume. Când Creangă predă la o lecție, era în clasă... liniște și... disciplină deplină. Copiii erau atât de atenți încât îi urmăreau și mișcările buzelor. Regula o scoase din exemple, și după ce făcu pe copii să priceapă că pronumele are trei fețe sau persoane, spre a se încredința dacă elevii l-au priceput întreabă pe unul din școlari:

- Dimitriule, ce face mămuța-ta?
- Mama coase cămeși pentru mine, domnule.
- Spune-mi, Dimitriule, care e persoana I-a când ai spus zicerea asta?
- Eu, Domnule.
- Pentru ce?
- Pentrucă eu am vorbit.

---

1) M. Lupescu, *Amintiri despre Ion Creangă*, în rev. *Ion Creangă*, II, 1909, p. 334.

— Care-i persoana a II-a?

— Mata, domnule.

— Pentrucă eu cu mata am vorbit.

— Și care-i persoana a III-a?

— Mama, domnule.

— Pentrucă despre dânsa am vorbit amândoi.

— Bine, Dimitriule, văd că parcă ai priceput despre ce am vorbit; ia întreabă-mă amu și tu pe mine să mă încredințez și mai bine, priceput am fost? Intreabă-mă așa cum te-am întrebat eu.

Băietul stătu puțin pe gânduri — așa-i învățase Creangă: *întâi să se gândească și pe urmă să vorbească*, și apoi puse lui Creangă următoarea întrebare:

— Domnule, ce face cucoana matale?

Ochii lui Creangă se umplură de lacrimi; cu glasul înecat în plâns spuse băiatului — Hei! mări, țacă! Cucoana mea o fi amu un pumn dețarnă”.

b) Iată o altă amintire, iscălită Propertiu sub titlul *Profesorul Creangă*¹⁾:

— „O poveste, dom' Creangă — îndrăsnește unul din școlarii cei buni să-l roage.

— O poveste!... O poveste!... se aud voci rugătoare din toate părțile.

— Iar cu poveștil!... Trece timpul... — zice Creangă.

— Vă rugăm, dom' Creangă,... o poveste.

— V'am deprins cu poveștile iestea, și n'apuci, una-două: dom Creangă, o poveste și iar poveste!

Dară Creangă se apropie de catedră, își ia scaunul de acolo și-l pune lângă noi.

O adevărată mormântală tăcere e în clasă. Nici o mișcare, nici o șoaptă nu se aude. Nemișcați șed toți în bănci cu gurile căscate și cu ochii bol-

1) *Lumea ilustrată*, I, 1891. p. 104, reproducă în *Sezătoarea*, V. p. 205.

diți asupra lui Creangă, care, gândindu-se câtva timp, începe povestea:

— Ci-că au fost odată o babă...

Și așa mai departe.

Și, ceea ce admirăm azi cu toții, auziam povestindu-se atunci cu întregul farmec ce știa să-i dea Creangă.

Langalău! langalău! langalău!... se aude clopotul școalei, care umple de obște cu veselie inima școlarului, dar care acum ne întrerupe tocmai în mijlocul poveștii.

— Las c'o sfârșesc altădată... că tot mai este mult până la sfârșit — zicea Creangă văzându-ne triști.

... Dară Creangă, care n'avea inima îngustă a dascălului ruginit pe catedră, înțelegea neastâmpărul copiilor.

— Băieți — ne zicea el, — iaca Joia, dacă a fi zi frumoasă, om ieși la câmp cu toții. Și după ce Creangă mai face repede obicinuita revizie a batiștelor, încetișor și fără sgomot, *să nu cumva să audă cei din celelalte clase și să vie după noi*, ieșim din clasă și apoi din ograda școalei.

Cât de mândri eram noi când vedeam lumea uitându-se pe stradă după noi.

— De-acum vă puteți juca pe aici — ne zise Creangă, arătând câmpul Copoului, cu bățul lui cel gros.

Și îndată începù jocul mingii.

Creangă privește câtva timp. Se apropie apoi de băieți, ia dela unul bățul de bătaie și, dând mingii o sdravănă lovitură, aceasta zboară departe... dar cade în mâinile unuia din băieți.

— *Li un cuc, îi un cuc!* strigară o mulțime de voci copilărești.

— Apoi de acum ne-au scos *din bătae* — zise serios dom' Creangă, dându-se la o parte.

Era... obosit. Se așeză pe iarbă, își scoase pă-

lăria lui cea mare și-și șterge sudoarea cu basmauă lui roșie.

Încă și azi... parcă văd grămada școlarilor, care se jucau pe verdele covor, alergând încoace și 'ncolo, sburdalnici și neastâmpărați, strigând și șuerând... iar colo, la o parte, un om gros și greoiu, care ședea zâmbind la jocul copiilor: profesorul nostru Creangă”.

c) Trimitem și la amintirea învățătorului C. Teodorescu-Boroaia, referitoare la anul 1881—82¹⁾, iar ca încheiere cităm o pagină de evocare a lui Th. D. Sperantia²⁾:

„ — Ascultați, copii, zice el adresându-se la toată clasa: Ce-am făcut noi data trecută la religie?

Copiii se uită la el și tac.

— Vasiliu Petre, spune tu.

Un școlar se ridică.

— Data trecută la religie am făcut despre Moisi, care însemnează scos din apă.

— Șezi. Să-mi spuneți acum cine era Moisi?

Școlarii îl privesc și tac.

— Ionescu Vasile, zice Creangă.

Un copil se ridică și începe să spună.

Pe când însă Ionescu Vasile vorbește despre Moisi, un glas din fundul băncilor se aude:

— D-nule, uite Tărtăcuță Alexandru pune căciula pe cap.

— Tărtăcuță?! întreabă Creangă.

— Da, Tărtăcuță, răspund mai mulți copii.

---

1) C. Teodorescu-Boroaia, *Amintiri despre Ion Creangă*, în revista *Ion Creangă*, VII, 1914, p. 293.

2) Th. D. Sperantia, *Amintiri despre Ion Creangă*, Iași, 1927.

— Dar ce, Tărtăcuță, ți-i frig?

— Nu, d-nule.

— Apoi vezi că spun că pui căciula pe cap...

— N'o pun.

— O pune, d-nule, strigă mai mulți copii.

— Ei dac'o pui, pune-o zise Creangă. Pune-o că poate ți-i frig.

Copilul stă în picioare, se uită 'n jos și nu face nici o mișcare.

— Domnule, nu vrea s'o pună!

— Puneți-i-o voi.

La vorba asta vre-o cinci-șase băeți de prin prejur se ridică repede, iau căciula și s'apucă să o îndese în capul lui Tărtăcuță.

— D-le, Tărtăcuță plânge.

— Păi dacă plânge, ce să-i faci? Eu nu i-am făcut nici un rău. I-am făcut ce-a vrut să-și facă el singur. Eu l-am ajutat. Nu-i așa?

— Așa, d-nule! așa!

— Ei, destul; trecem la lecția noastră.

— D-nule, Ițic sin Leibu zice că vrea să vă întrebe ceva.

— Ei, ce vrei, Ițic Leibu?

— D-nule, cum chema pe mama lui Moisi?

— Pe mama lui Moisi?

— Da.

— Dar tu știi pe când a trăit Moisi?

— Da, a trăit de mult.

— Cât de demult?

— Domnule... de vre-o sută de ani.

— Ce sută, mai mult!

— Domnule, de-un milion de ani.

— Un milion nu, dar vr'o șapte mii...

— Șapte mii! repetă câțiva școlari.

— Ei, ai auzit Ițic Leibu?

— Da.

— Și vrei să-ți spun cum o chema pe mama lui Moisiu?

— Da.

— Dar tu știi cum o chema pe mama mea?

— Nu.

— Apoi mama mea a trăit până mai dăunăzi. Dacă n'o știi cum o cheamă pe ea, de unde vrei să știu cum o cheamă pe mama lui Moisiu de-acum șapte mii de ani?

Așa l-am văzut pe Creangă în școală".

4. Raporturile dintre Ion Creangă și T. Maiorescu datează, după cum știm, din 1863, de când tânărul diacon începe să urmeze cursurile Școlii normale „Vasile Lupu”, al cărei director era T. Maiorescu. În broșura: *Răspuns la criticile nedrepte și calomniilor înverșunate îndreptate în contra cărților noastre de școală de cătră domnul Ioan Pop Florantin, profesor de filozofie la „Liceul Național” din Iași de Institutorii: V. Răceanu, Gh. Ienăchescu, C. Grigorescu și Ion Creangă, Iași, Tipografia Națională, Strada Alecsandri, 1888*, găsim la p. 3—4: „După cum se știe, de pe la anul 1863 până pe la anul 1867, școala normală Vasile Lupu dela Trei-Ierarhi din Iași avu norocul să aibă director și profesor de pedagogie pe d-l Titu Maiorescu...” Apoi: „În cei 2 ani de la început, adecă în 1863—64 și 1864—65, unii dintre noi am urmat în școala normală, ca școlari înscriși, iar alții deși eram institutori, văzând că slabul curs de pedagogie ce-l făcusem

mai înainte, ni era de puțin folos practic, și fiind că lecțiunile de pedagogie, ce le făcea d-l Maiorescu, se țineau înadins în orele libere de clasă, pentru a putea urma toți institutorii din Iași, care vor voi, am urmat și noi cu mare plăcere la acel curs, care ne-a fost de foarte mare folos și pentru care îi suntem și vom fi totdeauna recunoscători d-lui Maiorescu. Căci în țară la noi, *singurul* care a înțeles rolul ce joacă știința pedagogică întemeiată pe practică, este d-nul Maiorescu, care în tot timpul profesoratului său de pedagogie s'a ferit de a îndopa pe școlarii săi cu teorii pedagogice *abstracte*, fără să fie întemeiate pe o practică adevărată.

Pentru acest scop a înființat cursuri practice de predare, la clasa I-a și a II-a primară, atât la școala din Trei-Ierarhi cât și la celelalte școale primare din Iași unde trimetea pe școlarii săi ca să pună în practică ceea ce singur le arăta la școala pedagogică din Trei-Ierarhi”.

Certificatul de absolvire poartă No. 15 din 15 Iunie 1866. Creangă fusese numit institutor la școala din Sărărie prin decretul No. 53231 din 5 Noemvrie 1864. Despre rolul lui Maiorescu la numirea lui din nou cu decretul No. 4778 din 27 Mai 1874 la școala din Păcurari, după ce fusese destituit de generalul Tell în

1872, am amintit¹⁾). Tot din inițiativa ministrului T. Maiorescu scrie Ion Creangă împreună cu Gh. Ienăchescu: *Povățuitoriu la cetire prin scriere după sistema fonetică* (Jassy, Tipo-litografie H. Goldner, 1877, 48 pp.). Iată scrisoarea lui Maiorescu dela 21 Oct. 1875, reprodusă în amintitul *Răspuns lui I. Pop. Florantin*, prin care îl invită pe Creangă să se pună pe lucru:

Domnule Creangă,

Din inspecțiile făcute la școlăle primare, am văzut că cei mai mulți învățători nu înțeleg a-

---

1) Pentru precizarea acestor date reproducem petiția din 8 Ianuarie 1875, prin care Creangă cere să fie confirmat institutor definitiv la școala No. 2 din Iași, mahalaua Păcurari. Petiția a fost publicată de econ. I. Antonovici în rev. *Ion Creangă*, IV, 1911, și e luată după arhivele generale ale Statului, Buc. Dosarul Minist. Cultelor No. 82 din 1875, vol. I, fila 238.

Domnule Ministru,

Subsemnatul institutor cu titlul provizoriu — de clasa I și II la școala primară de băeți No. 2 din Păcurari, Iași, în puterea titlurilor ce posed și anume: certificatul de patru clase din Seminarul Socola No. 246 din 12 Decembrie 1858 și atestat din Institutul normal Vasile Lupu No. 15 din 1866 Iunie 15, și a unui serviciu de opt ani trecați în ramul didactic, după cum probează decretele: No. 53231 din 5 Noembrie 1864, No. 10003 din 14 Octombrie 1870 și No. 4778 din 27 Mai 1874, viu a vă ruga respectuos, domnule ministru, să binevoiți a mă numi definitiv în funcțiunea ce ocup.

1875 Ianuarie 8.

I. Creangă.

plicarea metodei nouă de cetire și scriere, nici în cartea D-voastră, nici în a lui Constantinescu. Învață tot după obiceiul vechiu și apoi cetesc numai bucăți din cărțile nouă. Cred că este neapărat de trebuință un conducător sau o călăuză pentru învățători, în întindere de cel mult 2—2¹/₂ coale de tipar. Acest conducător însă trebuie să se refere atât la cartea D-voastră cât și la abecedarul lui Constantinescu, fiind întemeiate pe acelaș principiu. Fă bine scrie acea broșură. Eu ți-o voiu tipări în tipografia statului!”

Scrisoarea se încheie apoi cu următorul pasagiu în care se vede cât de mult era apreciat pedagogul Creangă de Maiorescu:

„Și de altmintrelea aș dori să te văd explicând la învățătorii de sat din viu graiu, ce și cum trebuie să facă. Ar fi bine poate și la oraș. Cel puțin pentru vre-o 2 săptămâni. Cum crezi că s'ar putea întocmi mai practic un asemenea curs pentru institutorii actuali? — Cum și când? —

T. Maiorescu.

Pentru stabilirea raporturilor dintre Creangă și Maiorescu mai reproducem și aceste scrisori ale lui Creangă:

Iași 1876, Noemvrie 10.

Stimabile d-le Maiorescu,

Vă rog, trimiteți povestea *Moș Nichifor* pentru ca s'o dau la tipar. *Junimea* din Iași, într'o ședință a sa pe la 12 noaptea, fiind cam somnoroasă, — după obiceiul ei — a votat să se tipărească; poate mai mult pentru încurajare. Sau mai știu eu... poate și pentru; P. A. Călescu.

D-voastră cred că veți fi răs de mine și de dânsa, și cu drept cuvânt; pentru că este o copilărie, scrisă de un om mai mult bătrân, de cât tânăr;

da bine, da rău, D-zeu știe. Eu atâta știu numai, că am scris lung, pentru că n'am avut timp să scriu scurt. Dar ce am scris și cum am scris, am scris...

„*Povățuitorul la cetire prin scriere*” ce l-am alcătuit și l-am tipărit din îndemnul d-voastră, — nu știu dacă l-ați văzut; ce-i drept, prostișor lucru am făcut, dar s'a luat plata, căci, înapoiat de Onor. Ministeriu actual, șede la răcoare în pod la părintele Ienăchescu, tovarăș la pagubă. Vr'o 30—40 de galbeni, nu's mai mulți. Un exemplar însă l'am vândut d-lui Sigara, avocat, care mi-a arătat că are dorință a se ocupa și cu didactica. Cal bătrân, să învețe la umblat.

Dar nouă nu ne pasă; l-am smomit, de ni-am scos 1 $\frac{1}{2}$ franc și pace bună.

De acum poate să se povățuiască cu dânsul cum știe și la ce știe.

Iertați-mi, vă rog, îndrăzneală!

Al d-voastră întru tot supus servitor.

I. Creangă.

Iași, 1881 Iunie 11.

Stimabile d-le Maiorescu,

Ca să Vă descriu biserica Buna Vestire din Iași, nu am nevoie, căci Domnia-voastră, care din porunca lui Dumnezeu ați lăsat aci un *odor scump*, o cunoașteți.

La această biserică, diaconul servitor, anume *Vasile Vasilescu*, nu i-a fost destulă sărăcia, de care se bucură în genere clerul nostru de mir, și nici grozava boală de care suferă de vre-o zecé luni de zile, (așa că astăzi se află în spitalul Sântului Spiridon, cu candelă în gât și numai cu o mână de suflet, încât n'are să se mai poată hrăni cu meseria sa chiar în cazul cel mai norocos, măcar că este om tânăr, inteligent și cu cele mai bune purtări), a trebuit să mai aibă femei și patru copii mici, care

mor în casă de foame. Asupra cărora respectuos
chem îndurarea Domniei-voastre.

Vă salut cu adânc respect.

I. Creangă.

Iași, 1881, Iunie 17.

Stimabile d-le Maiorescu,

Dacă am îndrăznit a recurge la generozitatea
d-voastre pentru nenorocitul diacon Vasile Vasilescu
dela Buna-Vestire, am știut cărei inimi mă adresez.
Și câțiva franci sânt de ajuns unei familii sărace
și nenorocite pentru pâne de azi pe mâne. Ceea
ce vă lasă inima să dați „cu împrumutare lui Dum-
nezeu”, puteți trimite *Onorabilului preot Alexandru
Gavrilescu, dela Buna-Vestire*, care singur mai sus-
ține familia numitului diacon de vre-o zece luni
de zile prin mila câtorva poporeni creștini, care
îl cunosc.

Dumnezeu, care v'a împodobit cu atâtea haruri,
are să vă dea d-voastre de aiurea. Iar pentru mine
veți face să am partea celui din urmă ucenic a
lui Lumânărică.

Vă salut cu adânc respect.

I. Creangă.

Iași, 1881 Dechemvrie 16.

Stimabile d-le Maiorescu,

Am auzit că ați avea bunătatea a traduce câteva
din poveștile scrise de mine.

Doresc a se face câteva îndreptări unele scăpate
din vedere la tipar, altele tipărite fără șir,

La „Soacra cu trei nurori”:

„Soacră, soacră, poamă acră,
„De te-ai coace cât te-ai coace,

„Dulce tot nu te-i mai face;
„De te-ai coace toată toamna,
„Ești mai acră decât coarna;
„De te-ai coace un an ș'o vară,
„Tot ești acră și amară;
„Ești afară, ca o pară;
„Intri'n casă, ca o coasă;
„Șezi în unghiu ca un junghiu”.

La „*Harap Alb*”:

„Lumea asta e pe dos,
„Toate merg cu capu'n jos;
„Puțini sue, mulți coboară,
„Unul macină la moară;
„Ș'apoi acel unul...”

Vă salut cu adânc respect

I. Creangă.

*

Iași, 1882 Noemvrie 13.

Stimabile d-le Maiorescu,

Iaca chiar acum la 6 oare dimineața am gătit de scris anecdota pentru „*România Jună*” și o trimit cu poșta de astăzi.

Tare am avut dorința să vă văd când ați fost de aniversarea „*Junimii*”, însă nu mi-a fost tocmai bine, și nici nu puteam să scriu ceea ce începusem a scrie pentru „*România Jună*” de-mi venia să înebunesc de necaz. Ferească D-zeu de omul tâmp, când începe să facă ceva, că el singur nu știe ce face, decât numai întâmplarea poate să-l scoată din încurcătură. Ica așa sunt eu, și'n asemenea încurcătură mă aflam de aniversară, față cu făgăduința ce vă dădusem că voi trimite ceva la Viena. Tocmai în ziua de aniversară mi-a venit și mie câteva idei, și ca să nu le scap, am fost nevoit să las cea mai veselă petrecere, aniversara, și să nu vă

pot vede pe Dumne-voastră, cel mai drăgălaș profesor și cel mai bun voitor ce am avut în vieța mea.

Deaceea, vă rog, să mă iertați și măcar că nu v'am văzut, credeți că cu mintea și inima mea totdeauna vă văd și vă doresc.

Am fost pe la d-l Lambrior și mi-a comunicat ce i-ați spus D-voastră. Vă mulțumesc din suflet. Domnule Maiorescu, pentru interesul ce purtați de copilul meu; și de credeți că poate ieși dintr'însul ceva, vă rog nu-i refuzați sfatul și protecția D-voastră.

Vă salut cu adânc respect și vă doresc sănătate și bucurie.

I. Creangă.

Bietul Lambrior, oare nu a călcat pe urma lui Conta? Tare-mi pare rău, sărmanul! Iaca și munca peste măsură la ce duce!

*

Iași, 1883 Mai 25.

Stimabile d-le Maiorescu,

La 21 a curentei corpul institutorilor din Iași mi-a făcut iarăși onoare a mă alege între cei trei..., dintre care, precum știți, numai unul e destinat a lua parte ca membru în „Consiliul general al Instrucțiunii”, după voința ministrului.

Așa fiind a se urma, și având încredere în mine că în rândul trecut să nu fi adus vre-o nemulțumire prin pacinica mea dormitare în sânul acestui consiliu, cutez a vă ruga să puneți un cuvânt pe lângă cine se cuvine, pentru ca să fiu numit membru și în rândul acesta.

Străduința mea de a mai vedea Bucureștii nu e nici din ambiție, nici pentru niscaiva interese particulare. Intâi doresc să-mi mai văd băiatul; al doilea, câteva persoane stimate și iubite care mă atrag; al treilea cu ocaziunea această poate să-mi tipăresc puținele mele scrieri la Socec, făcând eu însumi

corectura; și al patrulea cred, în prostia mea, că cel ce cunoaște cât de puțin firul oarecăror lucrări, tot mai de folos poate fi decât cel ce pofteste a face experiențe din nou, dacă are plăcerea să o facă și nu este altceva la mijloc.

Vă salut cu dragă inimă și vă doresc sănătate și bucurie.

I. Creangă.

N. B. Ceilalți doi aleși sunt: Ropală, grecușor, dar bun băiat altfel, și Hrisoscoleu, care m'a sfredelit mult împreună cu Săvescu și alți câțiva, afară de d. Darzeu, care este un tip de om cinstit, în toată puterea cuvântului.

.*

Iată și o ultimă scrisoare din 19 Sept. 1887 publicată fragmentar de Gr. I. Alexandrescu, în *Biografia* sa, după o copie găsită în hârtiile lui Creangă.

*Respectabile și mult iubite Domnule
Mairescu,*

Dacă n'ai răs de mult de vre-o prostie a vre-unui idiot, de care numai la răposata „Junime” dela Iași se pute râdea mai cu haz, poftim, vă rog, de-ți râde cu hohot de una acum. Dar vă rog! multe prostii și în vre-o două, trei rânduri în viața mea, de când am avut norocirea de a vă cunoaște, chiar grosolării am îndrăznit a spune către d-voastră, nu însă din răutate, ci din prostie; m'a luat gura pe dinainte. Căci d-ta nu se poate să nu înțelegi inima mea. Iertați-mă, vă rog, de toate și dați-mi voe să spun și acuma una.

În bojdeuca, unde locuiesc eu, dorm afară și pe vremea asta, în 18 spre 19 Septemvrie. De veți avea răbdare, că bunătate totdeauna ați avut, veți întreba poate, unde-i bojdeuca mea? Vă voi răspunde respectuos: în mahalaua Țicău, ce-i mai zic și Valea plângerii, strada Țicăul de sus No. 4. (dacă se mai

poate numi stradă o hudicioară dosnică, plină de noroi până la genunchi, când sunt ploii mari și îndelungate, zise și putrede, și la secetă geme colbul pe dânsa). Iar bojdeuca de căsuță în care locuiesc eu de vre-o 18 ani e de vălătuci și povârnită spre cădere pe zi ce merge, de n'ar fi rezemată în vre-o 24 de furci de stejar și acelea putrede. Iarna dorm într'o odăiță toată hrentuită, iar vara într'un cerdacel din dos, începând de pe la Mai și sfârșind pe la Octomvrie, când este vremea bună, cum îi acum. Așa m'am deprins. Răposatul Conta și Lambrior, știau căsuța mea. Pompiliu, d-l Nica și mai ales bietul Eminescu de asemenea. În sfârșit Vineria trecută în 18 spre 19 m'am culcat iarăși afară după obicei și pe la câte oare voi fi adormit nu știu, dar știu că am adormit, gândindu-mă cu jale mare la societatea „Junimea” și ce mai este ea acum! la bietul Eminescu și ce mai este el acum! la Gheorghe Scheleti, Lambrior, Conta și unde sunt ei acum!... etc.

5. Legăturile dintre Creangă și Eminescu încep, probabil, chiar din vara anului 1874, când Eminescu vine la Iași după doi ani de ședere la Berlin (1872—74) și, cu siguranță, în vara anului 1875, când Eminescu e numit revizor școlar al județelor Iași și Vaslui (1 Iulie 1875 — 1 Iunie 1876) și, prin urmare, obligat să intre în legături profesionale cu institutorul Creangă. Cu data de 10 August 1875, găsim în *Scriseri politice și literare*¹⁾ un raport al revizorului Eminescu asupra conferințelor cu învățătorii rurali din județul Iași, în care pomeneste și de

---

1) M. Eminescu, *Scriseri politice și lit.*, 1905, p. 245.

conferința „d-lui V. (?) Creangă, învățător la școala de băeți no. II din Păcurari asupra metodelui de a învăța pe copii cetirea și scrierea (metodul legografic)”. Tot Eminescu îl introduce pe Creangă la *Junimea*. Faptul a fost afirmat de unii din contemporani dar contestat de alții (Gr. I. Alexandrescu, de pildă, vorbește de Victor Castano). Următoarea scrisoare a lui Eminescu către Veronica Micle ni-l adeverește în mod definitiv: „Ar trebui să mă crezi un ingrat dacă n'aș recunoaște că la *Junimea* n'am avut cu nimeni nici un raport sufletesc. L-am avut, dar târziu, când a venit, adus de mine, Creangă, pe care-l întâlnisem la Bolta rece într'o seară”¹⁾. Cum cea dintâi bucată citită la *Junimea*, *Soacra cu trei nurori*, apare în *Convorbirile* din 1 Oct. 1875, intrarea lui Creangă la *Junimea* trebuie să fi avut loc înainte de aceasta dată. Eminescu s'a exprimat de mai multe ori asupra activității lui Creangă: în ceea ce privește activitatea didactică, avem raportul lui favorabil asupra cărții „*Povățuitoriu la cetire prin scriere după sistema fonetică*” de institutorii Gheorghe Ienăchescu și Ion Creangă, Jassy, Tipo-litografia H. Goldner, 1876”²⁾; în ceea ce privește activitatea literară, în „*Despre literatura populară*”³⁾ și în „*Despre revistele*

1) O. Minar, *Veronica Micle*, 1914, p. 32.

2) M. Eminescu, *Scrieri*, p. 260.

3) M. Eminescu, *Scrieri*, p. 306.

literare din provincie"¹⁾). Pentru precizarea raporturilor de prietenie și a felului de viață pe care o duceau Eminescu și Creangă, reproducem această pagină din *Amintirile* lui G. Panu²⁾:

„Din cele dintâi zile s'a stabilit mare prietenie între Creangă și Eminescu sau, mai drept, Eminescu a fost cuprins deodată de o mare dragoste pentru Creangă.

Eminescu avea, cum am spus, o cultură cu totul de carte. Cu toate acestea dacă limbajul și ideile erau streine, rămăsese încă la dânsul un fond aproape inconștient de aspirații și năzuințe naționale. Creangă a trebuit prin urmare ca să-l captiveze imediat, căci el reprezenta pentru Eminescu tipul românului simplu, natural, nefalsificat de ideile și cultura modernă.

Eminescu, ca să poată găsi un tip de român vechiu, își plimbase eroul, *Sărmanul Dionis*, prin veacul lui Alexandru cel Bun, și ca să poată avea înaintea lui case vechi cu ceardacuri largi și cu obiceiuri bătrâne, trebuia să le inventeze. Creangă cu tipul său de țăran îmbrăcat în haine nemțești și cu toate expresiile arhaice, care-i presăreau vorbirea, repet, îi realiza visul lui Eminescu.

Legătura se stabili astfel, încât pe urmă mai nimenia nu mai văzu pe Eminescu fără Creangă și pe Creangă fără Eminescu; amândoi veniau la *Junimea*, amândoi ieșiau dela *Junimea*.

Noi, ceștilalți, ne duceam după *Junimea*, câte odată, pe la cafenelele cele mai cu vază ale Iașului. Eminescu ne-a urmat uneori, însă nu cu mare

1) M. Eminescu, *Scrieri*, p. 307.

2) G. Panu, *Amintiri*, I. p. 142.

plăcere. Indată ce cunosc pe Creangă, el se izolă cu totul de noi, dându-se în societatea acestuia numai.

Ce făceau ei? Unde se duceau? Ce vorbeau oare, zile, nopți întregi?...

Ce făceau și unde se duceau, știu. Plecau amândoi și se înfundau pe la vre-un crâșmar de prin Tătărași, Păcurari sau Nicolina, adică prin părțile exterioare ale orașului. Acolo nu se puneau pe băut, cum se pretindea, sau cum se crede, — căci mulți cred că aceasta ar fi ruinat sănătatea și a lui Eminescu și a lui Creangă, — nu; ei se puneau să trăiască o viață, care le plăcea lor, viață simplă și primitivă. Era o plăcere pentru ei ca să se așeze într'o odaie din fundul unei crâșme, pe laviți de lemn, cu brațele rezemate pe o masă murdară, serviți de un băiețel naiv.

Ce făceau ei? Drept masă sau dejun, cereau să le frigă o bucată de păstramă, mai mâncau cârnați cu usturoiu — și, vai de lume, cum erau preparați — ordonau să li se aducă o cană cu vin, de calitate cum s'ar fi întâmplat, și după ce mâncau păstrama, apoi, înaintea unui pahar de vin, stăteau toată noaptea, dacă crâșmarul le da voie. Când crâșmarul voia să închidă, ei plecau în altă parte a orașului, unde știau că localul stă deschis până la ziuă, și vorbeau, vorbeau, vorbeau, dar și beau.

Ce vorbeau între ei? Nu știu. Eminescu și Creangă rar primeau câte un al treilea în intimitatea lor, dar îmi închipui ce trebuiau să vorbească, Creangă istorisind povești din bătrâni și dela țară, Eminescu făcând teorii metafizice și croind visuri, cum ar trebui să fie poporul român. Se înțelegeau, cum se zice, ca gâsca cu rața; îi uniau aceleași aspirații.

Câte odată întrebam pe Eminescu:

— Ce vorbești tu tot timpul cu Creangă?

El zâmbia, și cu acea privire vagă și rătăcită, care-i eră caracteristică, răspundea în mod evasiv:

— Vorbim și noi ce ne trece prin minte!

Și atâta tot.

Câte-odată Creangă și Eminescu dispăreau câte trei patru zile: nu se știa ce au devenit. În timpul acesta ei ieșiau din oraș, pe jos cutreierau Galata cu tângușorul, treceau în spre bariera Păcurarilor, făceau înconjurul pe la Copou și Aroneanu, dormiau pe o laviță la vre-un han sau la vre-o crâșmă, mâncau ce găsiau și erau fericiți.

Când se întorceau, erau de nerecunoscut: hainele neîngrijite, figurile obosite de veghere, de trudă și puțin de băutură, însă foarte încântați de asemenea excursiuni, gata să le reînnoiască a doua zi.

Câte odată noi îi îndemnam să meargă pe la crâșmele noastre boerești; mai totdeauna refuzau.

— Nu, nu mergem, preferăm să ne ducem la chir Costache crâșmarul, dela Nicolina. Cer, adăugă Creangă, să-mi aducă pe un hârb de strachină vre-o trei cărbuni, să-mi pun eu singur pastramă pe dânsii de se frige. Apoi este băetul Ghiță, care e un drac și jumătate! Vinu-i cam turbure și cam acrișor, dâr bun. Și stăm de vorbă până în ziuă. Nu-i așa, Eminescule?

Eminescu, cu figura plină de mulțumire, zâmbia. Apoi amândoi plecau ca oameni cei mai fericiți din lume.”

Pentru fixarea gradului de intimitate sufletească dintre cei doi scriitori, reproducem și aceste trei scrisori ale lui Ion Creangă către prietenul său, ce se afla la București:

*Bădie Mihai*¹⁾,

Ai plecat și mata din Iași, lăsând în sufletul meu multă scârbă și amăreală...

Această epistolie ți-o scriu în cerdacul, unde de atâtea ori am stat împreună, unde mata, uitându-te pe cerul plin de minunății, îmi povestiai atâtea lucruri frumoase... frumoase...

Dar coșcogemite om ca mine, gândindu-se la acele vremuri, a început să plângă...

Bădie Mihai, nu pot să uit acele nopți albe, când hoinăream prin Ciric și Aroneanu, fără pic de gânduri rele, dar în dragostea cea mare pentru Iașul nostru uitat și părăsit de toți.

Și demineța, când ne întorceam la cuiabar, blagosloviți de aghiazma cea fără prihană și iertătoare a Tincăi, care ne primia cu alai, parcă cine știe ce nelegiuire am făcut și noi.

Ți-aș scrie mai multșor, însă a venit Enăchescu, și trebuie să plec cu dânsul la Tipografie.

.Ionică.

Bădie Mihai,

Ce-i cu Bucureștiul de ai uitat cu totul Eșul nostru cel oropsit și plin de jidani.

O fi musai viața burlăcească pe acolo, dar nu se cade să ne uiți prea de tot.

Veronica a fost azi pe la mine și mi-a spus că și cu ea ai făcut ca și cu mine. De ce? Ce rău ți-am făcut noi?!

De Crăciun, te așteptăm să vii.

Tinca a pregătit de toate și mai ales „sarmalele”, care ție îți plăceau foarte mult.

Eu am început, de, ca prostul, să scriu, dragă Doamne, o comedie. Când voi isprăvi-o, nu știu. Atâta știu că subiectul e copiat, așa cum prea bine

---

1) Scrisoare din Dec. 1877, publicată de d. O. Minar în *Cosinzeana* (Orăștie), 27 Aprilie 1913.

știi că pot copia, e luat din viața de mahala, unde stau, de când am părăsit Humuleștii.

M'am întâlnit cu fratele Conta.

Ea Eși ninge de ast-noapte, încât s'a făcut drum de sanie.

Circul par'că e mai frumos acum.

Vino, frate Mihai, vino căci fără tine sunt străin.

Te sărut pe frunte,

Ion Creangă.

*

Bădie Mihai,

Slava Domnului c'am primit vești de la tine.

Eu te credeam mort și mă luam de dor cu amintirile, când erați în jurul meu, tu, Agură, cel blestemat, Conta și alții, care acum vă fuduliți prin capitală alături cu ciocoi, mânca-i-ar câinii, că sunt fiii lui Skaraoțki și pe voi norocul și binele.

De ce lași pe Veronica să se sbuciume? Te-am așteptat de Crăciun să vii, dar... beșteleu, feșteleu, că nu pot striga valeu, și cuvântul s'a dus, ca fumul în sus și de venit n'ai mai venit... Aferim... Dar noi, adică Inăchescu, Răceanu și alți mușterii pentru mângărică și băuturică bună, am tras un bairam de cel turcesc cu vin grecesc dela Amira.

Apoi, ne-am dus cu sania în afară din oraș, și acolo pune-te din nou masă. A douazi la fel, deabia a treia zi ne-am sburătăcit ca vrăbile fiecare pe la vatra lui.

Acum stau lângă horn cu pisicile mele și mai pun rânduială în cele însemnări.

Tu, te cerți cu politicianii prin „*Timpul*”; ce-ai pățit de te-ai făcut așa războinic?

Sănătate și voe bună.

Ionică.

Mai adăugăm că în iarna anului 1887, pe când Eminescu se afla internat în ospiciul de alienați dela Mănăstirea Neamțului, Creangă îl vizitează

împreună cu V. G. Morțun, după cum reiese din însemnarea făcută de însuși Creangă pe scoarța volumului *Poeziilor populare* al lui Vasile Alecsandri: „In 2 Februarie demineăța, pe la vreo 6¹/₂ ceasuri, am văzut un curcubeu frumos în spre răsărit, privindu-l din coridorul arhondaricului dela Mănăstirea Neamțului, când am fost cu V. G. Morțun să vedem pe Eminescu. Era și omăt de vreo palmă domnească de gros în unu și noaptea 2 Februarie 1887” (*Șezătoarea*, V, 213).

6. Pentru a însufleți personalitatea scriitorului prin amănunte caracteristice vom reproduce câteva anecdote povestite de prietenii săi. Iată cele transmise de fostul lui colaborator la *Abecedar*, Constantin Grigoriu ¹⁾:

a) *Creangă și Ienăchescu*. — „Creangă îmi povestea cu mare haz cum, câtva timp după ce se făcuse diaconi, singuri, fără diaconițe, au plecat să facă o excursiune pe la mănăstirile de maici și de călugări din județul Neamț și la târgul Peatra-Neamț. La o mănăstire de călugărițe Creangă făcuse cunoștință cu maica Evghenia, de neam boeresc, cu mare avere, o tânără brunetă foarte frumoasă, cu maniere alese, vioae și foarte sprințară. Această maică pe urmă a servit de subiect lui Creangă în compunerea satirei publicată în broșură și intitulată: „*Moș Nichifor și maica Evghenia desăgărița*”, care a fost prima lui compunere cetită de el în *Junimea*

---

1) *Ion Creangă*, II, p. 315.

și care a stârnit admirația membrilor *Junimii* și l-au încurajat a scrie mai departe lucrările ce fac fală literatura populară. După ce Creangă și Ienăchescu au ajuns în târgul Peatra, când se preumblau pe stradă văd stând în ușa unui magazin o ovreică foarte frumoasă. Creangă zice lui Ienăchescu: „uite, măi, ce drăguță împletește colo la colțun; pune, mă rog ție, un semn și când ni-om întoarce să ne ducem și să ne facem că cumpărăm ceva și să intrăm în vorbă cu dânsa”. Ienăchescu zice: „bine, am pus semn”. După vr'o sută sau două sute de pași, ajunși la capătul străzii, se întorc îndărăt și caută magazinul cu evreica frumoasă. Merg și tot merg uitându-se în toate părțile ca să deede de magazin și de evreică. Atunci Creangă, înciudat, zice lui Ienăchescu: „bine, măi Ienăchescule, nu vezi că am ajuns la capătul străzii, unde ți-i semnul ca să nimerim magazinul?” „Apoi dă, măi Creangă, se vede că s'a sculat de acolo”. „Cine s'a sculat, mă tâmpitul?” „Hei, cine? Ia cânele care-l pusesem ca semn”. „Care câne, mă?” „N'ai văzut și tu, zise Ienăchescu, că lângă evreică era și un câine culcat? Pe acela-l pusesem ca semn”. „Bre! că nătărău mai ești, se vede că de asta te-ai făcut popă. Cum ai crezut tu că are să stea cânele locului ca o piatră?”

b) *Creangă „în salcie”*. — „Ienăchescu se bolnăvise de-o exemă la cap. Sfătuit de prietini, a intrat în salcie la o bătrână doftoreasă, mama Maria, cârnă de nas și fârfăită în vorbire. Ienăchescu se supuse cu răbdare dietei prescrise de doftoreasă și se vindecă de boală. Lui Creangă începură a-i veni ameteți din cauza unor congestii la cap. El fiind cu locuința departe de școala unde funcționa, se hotărîse să meargă acasă și să ia masa odată pe zi, adică sara, după ieșirea dela școală. Și cum

era foarte mîncăcios, mîncînd numai odată pe zi, sara, de sigur că mîncă și bea odată vin cu apă cât ar fi mîncat și băut în trei dăți; apoi îndată îi venia somn și se culca. Acest mod de traiu se vede să-i fi cauzat boala, care i-a adus moartea, când nimeni nu ne așteptam. Ienăchescu văzînd pe Creangă bolnav, îl sfătuește și stăruie de el să intre în salcie la mama Maria, că se va face bine, ca și dînsul. Creangă întîi refuză, dar în urma multor stăruinți, cedează și intră în salcie. De sigur că trebuia să se supună dietei cel puțin vr'o 30 zile, de a nu ieși din odae, de a mîncă puțin și nesărat și a bea numai zamă căldicică de salcie. A răbdat el vr'o 3—4 zile cum a putut, dar a 5-a zi a strigat la mama Maria să se ducă îndată acasă la el și să spună menagerii lui să-i aducă o pâne de cel puțin 1 kgr., o găină rasol cu usturoiu, un castron cu sarmale cu frunză de curechiu, vr'o 7—8 plăcincioare cu caș și o oca de vin dela Bolta-rece. Biata doftoreasă îngrijită a început să-l roage să mai aibă răbdare și să nu facă așa poznă, să mînânce lucruri contrare salciei, că se nenorocește. Ce vrea să știe Creangă atunci de așa rugăminți; și când a bătut odată cu pumnul în masă, a sărit baba de-o palmă dela pămînt și el începu a striga că ce voește el, aceia să-i dea. Biata bătrână n'a mai crâcnit nimic, ci numai decît s'a dus și i-a adus îndată o oală cu lapte dulce și l'a rugat să bea întîi laptele și'n urmă-i aduce și mîncarea cerută. Creangă a băut laptele și pe urmă a mîncat, a băut, s'a îmbrăcat cu hainele sale, s'a dus de unde venise și nimic n'a pățit; iar Ienăchescu, de cîte ori își aducea aminte, îl dojenia că n'a avut răbdare să ia salcie. Creangă era așa de musculos și cu așa forță, că întindea un braț și care din noi vroia să se sue cu pîntecele

pe brațul lui, el îl ținea suspendat în aer câteva minute ca un atlet, fără să-i tremure mâna”.

c) *Creangă la băi de Prut.* — „Odată s'a luat cu Ienăchescu și alți tovarăși și s'a dus să facă băi în apa Prutului la târgușorul Sculeni de pe malul acestui râu. Ei au plecat din Iași cam târziu și au ajuns pe înnoptate la Sculeni ruși de foame. Au poposit la hanul principal al evreului Ilie Patatu, cel mai iscusit șef al contrabandiștilor cu Basarabia de peste Prut. Ilie Patatu avea o fată mare, care eră cea mai frumoasă evreică din Sculeni. Creangă, cum intră în han, chemă hangiul și ceru să le pregătească de mâncare și de băut, că ei se duc să iee întâi o baie în Prut. Patatu spune, ce mâncare poate să le dea așa târziu, că ce-a fost s'a mâncat. Creangă stăruie că nu vrea să știe: să le pregătească orice va putea. Ieșind din casă, Creangă dă cu ochii de fata lui Patatu și numai decât schimbă cu ea câteva vorbe galante de ocazie. Se duc apoi la Prut și iau o baie. Intorși acasă, li-se aduce brânză, ouă ferte și un pește răscol de vr'o 3—4 kgr. Ceilalți mâncau câte ceva dar Creangă înghite tot și încă mai întrebă dacă mai este ceva. Mai stau ce mai stau de vorbă mai cu samă asupra drăgălășiei fetei lui Patatu, și apoi se culcă, căci și hangiul cu familia se liniștise, făcând intuneric în toate părțile. Musafirii culcați și ei, după vr'un sfert de ceas sar pe rând în picioare, scărpinându-se par'că aveau râe. Aprind lumânarea să vadă ce-i mănâncă așa? Ce să vadă? Miliarde de ploșnițe (păduchi de lemn) fugind în toate direcțiile speriate de lumină. Toți încep a blestema mârșăvia ovreiască. Creangă se hotărăște să nu mai doarmă, ci să se ducă să trezească pe fata lui Patatu și să stea de vorbă cu ea până'n ziuă. Peste cămașa lui de noapte ia

și-și pune prostirea cea albă de pe crivat, iese afară și ca o nălucă pleacă în direcția aripei de casă, unde dormia familia lui Patatu. Dar n'apucă să facă decât vr'o 10—15 pași ș'o droae de câni, deșteptați din somn, sar, încep a lătra și năvăli spre Creangă să-l sfâșie. Ceilalți tovarăși ai lui, auzind din casă și înțelegând primejdia, sar, care cu bastoane, care cu cortele și așa scăpă pe Creangă. Până în ziua albă apoi n'au mai dormit, ci au stat pe răs și glume pe socoteala lui Creangă ș'a fetei lui Patatu. A doua zi ceilalți au mâncat și băut câte ceva și au luat vr'o 3—4 băi în Prut, dar Creangă eră fără saș. A mâncat ce-a găsit gata la han; apoi ieșind în poartă a băut dela o țarancă o oală mare de lapte dulce și, peste toate, găsind la un evreu un ceaun de popușoi (porumb) verzi fierți, a mâncat aproape toți popușoii din ceaun, astfel că unul din tovarăși — El. Ropală, — văzând atâta lăcomie cu care mânca, gronțând la grăunțe, i s'a făcut rău ș'a fugit înapoi la han. Creangă a făcut de vr'o șase ori în acea zi bae, stând în apă câte un ceas și jumătate și încă n'ar fi ieșit din apă, dacă ceilalți tovarăși nu l-ar fi sburătuit cu pietre de pe mal și amenințat că-i iau hainele și-l lasă să vină prin oraș la han și să-l vadă fata lui Patatu în costumul lui Adam.

Spre sară, târziu, în sfârșit spun harabagiului evreu, care-i adusese în Sculeni, să înhame caii că vor să pornească la Iași. Evreul pune caii, ei plătesc ce datoresc, se sue și plecă. Din Sculeni până la Iași sunt mai bine de 30 klm. cu dealuri mari și văi adânci. Zorește cât poate harabagiul cele 3 mărtoage, dar drumul nesoșeluit fiind greu, înaintează încet. Cu chiu cu vai sue dealul Stânca Roznovanului, se coboară într'o vale întinsă, înaintând pe un drum ce avea și la dreapta și la stânga

lanuri nesfârșite de popușoi boerești, care formau un codru mare. Nu merg tocmai mult și deodată ca din pământ, încep niște șuerături haiducești, care îngheață pe drumeți, mai cu seamă harabagiul o sfecli cu totul. Gura îi amuțise, mâinele-i înțepenise, așa că nu mai putea nici să strige, nici să bată în cai, să fugă mai iute. Amuțise și parte din călători începând chiar a tremura unii, de frică, deși unul din ei, — El. Ropală, avea un revolver la el — Creangă însă strigă harabagiului să oprească; caii stau și el, dându-se jos din trăsură, începe a șuera din degete ca și hoții și apoi strigă din toată puterea: „Hei! măi băeți: unde sunteți? Veniți încoace că și noi suntem săraci ca și voi. Ca acu și ca întotdeauna n'am fost niciodată așa calici!” — Atunci, ca prin farmec, șuerăturile streine au încetat și liniște profundă peste tot s'a făcut. Creangă strigă iar cu glas tare: „Păcătoșilor! dacă sunteți așa de mișei, ce mai spărieți drumeții?”

Creangă se sue apoi în haraba și pleacă în chiote, râsete și glume, ajungând liniștiți și teferi în Iași pe la casele lor. Cel mai curajos dintre speriații din haraba, se înțelege că tot Ienăchescu se dădea.

Așa năsbătii și întâmplări plăceau întotdeauna lui Creangă iar nu bețivării și tăvăliri, zile și nopți întregi, prin toate crâșmele și hanurile de prin mahalalele și împrejurimile Iașului, cum place unor din cunoscuții lui să inventeze.”

Iată alte două anecdote comunicate de Zahei Grigoriu, nepotul lui Creangă¹⁾:

a) *Creangă și fiul său.* — „Creangă era un om

---

1) *Ion Creangă*, II, p. 336.

modest în toate, popular și tare sever. Feciorul lui Constantin, care era în școala militară, se zice că-i era tare rușine că în toată școala era numai el fecior de popă. Colegii lui erau tot fii de boeri cu dare de mână, pe când el fecior de popă.

Se spune că odată, pe când Creangă se plimba cu fiul-său prin târgul Iașilor, s'au oprit la o cafenea din strada Golia, din fața primăriei, așezându-se la o masă de afară. Acolo lume aleasă, și feciorul lui Creangă se simția cam rușinat cu tată-său. Mai cu seamă, când trecu pe acolo un apar cu cobilița în spate și când tatăl lui, preotul Ion Creangă, intră în vorbă cu el, tânărul Creangă nu mai putu răbda și se sculă de acolo, făcându-se că se plimbă înapoi și încolo. Ion Creangă însă foarte liniștit își urmă convorbirea cu aparul (pe care pe semne că-l cunoștea), sfătuindu-l să se mai lese de băutură și să-și dea feciorii la școală. El observase rușinea feciorului și pricina, pentru care el se plimba; și-l chemă strigându-l:

— „Costache, vino înapoi! Și apropiindu-se cam cu teamă, Creangă îl întrebă:

— Pentru ce te-ai dus de lângă mine, când a venit aparul? Ți-a fost rușine?

— Nu, zise băiatul, m'am dus să mă mai plimb.

— Așa? Atunci cere-ți iertare dela creștinul, de care ți-a fost rușine, și zi de trei ori după mine:

— „Iartă-mă, domnule apar”; și fu nevoit în fața lumii, care era acolo, să facă ceeace îi poruncise tatăl său”.

b) *Creangă în cotigă.* — „Ion Creangă, săturat de sgomotul și praful orașului Iași, plănuise în timpul când se culegeau viile, să se ducă și el la o vie a fratelui Zahei în apropiere de Iași.

Venind ziua hotărîtă pentru plecare, Zahei vine

la el să-l ia cu o trăsură frumoasă, trasă de doi cai. Însă Ion Creangă, căruia nu-i plăceau asemenea luxuri, îi zise lui Zahei:

— „Dacă ești bucuros să merg și eu la via ta, să-mi aduci un cotigar fără scoarțe”.

Zahei fiind mai mic și iubitor fratelui său, îi îndeplini cererea, deși nu-i cam plăcea gustul fratelui său, și-i aduse un cotigar fără scoarțe, cum îl ceruse.

Creangă călare pe scândura de pe inima cotigei și cu picioarele bălălăind, plecă în spre vie, străbătând ulițele Iașului. Ajuns la vie cam pe vremea prânzului, Creangă mănca niște răcitură de la un gospodar, și i se plecă, dar se îndreptă îndată.

El mai obicinuia să se ducă la Prut să prindă scoici pe care le mânca cu multă poftă”.

Și acum, ca încheere, această amintire a lui Th. D. Sperantia, asupra felului cum scria Creangă¹⁾. E vorba de *Cartea de citire*, la care lucra într-o vară la Ungheni, împreună cu Gh. Ienăchescu, V. Răceanu, C. Grigorescu²⁾:

„— Ei, zice Creangă, așezându-se pe scaun la masă, haide să începem. Citesc deodată eu, pe urmă or mai și citi și alții.

Creangă deschide un caet.

Toți ceilalți s'așază pe scaune să asculte cititul și să discute, unde o fi nevoie.

---

1) Th. D. Sperantia, *Amintiri despre Ion Creangă*, Iași 1927.

2) Sau Grigoriu, autorul anecdotelor din viața lui Creangă, reproduse mai sus.

Creangă își face cruce și începe: Doamne ajută!
— *Titlu: „Inul și cămașa”.*

Ascultați?

— Da, ascultăm, zi-i.

— Ei, *Inul și cămașa.*

„...Din in ca și din cânepă, tot pânză se face...”

A!... stai cum vine aice: „Din in ca și din cânepă tot pânză se face?!...”

Cum vi se pare vouă?! Ian ascultați; Din in ca și din cânepă, *tot pânză se face?*... Din in ca și din cânepă, *tot pânză se face?*... Din in ca și din cânepă? Din in!... Din in?... din in ca și *din cânepă?*... *din cânepă*... Din in ca și *din cânepă*, tot pânză se face...

— Ei, dar dă-o dracului, zice Const. Grigorescu, ce tot o frământă și o învârtești atâta!...

— Ei, ascultați cum vine, — zice Creangă: Din in ca și din cânepă, *tot pânză se face*...

— Ei, cum vine, cum vine!... dac’o tot sucești acolo... adaugă C. Grigorescu.

— Ei, lasă-l, să vadă cum vine, zice preotul Ienăchescu, scoțând portabacul să-și facă o țigară.

Creangă își pune mâinile la urechi și citește înainte cu diferite întreruperi și diferite accentuări de cuvinte: Din *in ca și din cânepă* tot pânză se face... Din in ca și din cânepă *tot pânză se face*...

...Creangă cu mâinile la urechi îi dă’nainte: Din in ca și din cânepă tot pânză se face.

Stau așa o bucată, poate vr’un sfert de oră, apoi Răceanu se scoală și iese afară.

Const. Grigorescu se ridică și el și iese după Răceanu. Preotul Ienăchescu se uită după Grigorescu, mai stă o bucată și haide iese și el afară.

Afară, Răceanu:

— Mai bine mă duc să iau un pahar de bere,

destinat și am început a be[a] apele hotărîte de dr. Băi încă nu mi-a hotărît până acum. Hrana este scumpă aici și se găsește cam cu greu ce-ți trebuie. Eu am mai avut câteva ori amețele ușo[a]re; sper însă că cu timpul vor începe a despăro[a].

Vă salut pe toți cu drag și vă doresc sănătate. Complimente lui Mușnițanu și la toți prietenii.

Al vostru sincer prieten,

(ss) I. Creangă.¹⁾

*

*Domnului Zahei Creangă, la debitul de tutun
I. Creangă, din str. Băncei,
Iași. Grabnic.*

Slănic, 1884, Iunie 24.

Frate Zahei,

Miercuri în 13 a curenteii, sara, am mas în Târgu-Ocna și Joi în 14, pe la 2 după amiază am ajuns la Slănic. Pe drum și la Slănic vr'o câteva zile am avut amețele; dar mai ales Sâmbătă noaptea spre Duminecă (16) mi a fost foarte rău; perdusem chiar cunoștința. Însă d-l dr. Aronovici grabnic mi-a dat ajutorul convenit și mi-am venit în sine. De ape am fost oprit a be[a] până astăzi în 24, și băi calde numai trei am făcut până acum; după care, mă simt mai bine și amețele nu mai am de vr'o 4 zile. Sper că mă voi face bine cu ajutorul lui D-zeu. Am primit amândouă scrisorile tale, cea din broșură și asta din 22 și-ți mulțumesc din tot sufletul. V'am scris și eu o carte de poștă, dar se vede că s'a rătăcit!

Pe aici au fost ploi și un puhoiu grozav, care a făcut mare stricăciune băilor și stinghireală nouă tuturor.

Vă salut cu drag,

(ss) I. Creangă.

---

1) Acad. Rom., No. 4074, f. 4.

Apoi, pe marginea cărții postale:

Mai înștiințați-mă cum vă aflați. Vă doresc sănătate și bucurie la toți!¹⁾

*

Domniei Sale

Domnișoarei Tinca Vartic

*strada Sărării, devale, peste drum de școala
evreiască, lângă Mustea Casapu.*

La Iași. F. grabnic.

Slănic, 1884 Iulie 12.

Tincă,

Am primit scrisoarea și m'am bucurat aflând că sunteți sănătoși, dar m'am mâhnit de bieata Zamfiriță, că este bolnavă! Inșă, curaj! D-zeu și d-rii [— doctorii] au s'o facă sănătoasă. Pe aici plouă neconținut, potop nu altă ceva. Nu prea pot be[a] nici apele, nici face băile în regulă.

Doctorul chiar mă întrerupe din când în când. Astăzi deabia am împlinit 19 feredee. Spre 17 Iunie și spre 3 Iulie noaptea pe la 2 ceasuri (și întâi și a două oară) mi-a fost foarte rău! (Amețele). Do[a]r doctorul mi-a dat ajutorul cuvenit, și mi-am venit în sine. Acum sunt mai bine, mulțumesc lui D-zeu! Spune d-lui Mușnițanu că am primit scrisoarea și-i mulțumesc din suflet, dorindu-i sănătate și bucurie. Lui Zahei deasemenea arată-i sărutări și îmbrătoșeri frățești din parte-mi. Zamfiriței lui Singhel, lui Mihălache și Tincăi deasemine spune-le că-i doresc și-i îmbrătoșez cu drag. Cucoanei Rucsandrei sărutări de mâni; și, în sfârșit, tuturor vă doresc deplină sănătate și bucurie! Eu dac'aș pute[ă] sta măcar până la finele lunii aceștia. Mai scrieți cum vă aflați? Să ne vedem sănătoși!

(ss) *I. Creangă.*²⁾

1) *Acad. Rom. Ms. 4074, f. 5.*

2) *Acad. Rom. Ms. 4074, f. 6.*

8. Și pentru a publica întreaga corespondență cunoscută a lui Creangă, mai reproducem o scrisoare familială, o alta către V. Conta, o alta către președintele Societății academice „*România Jună*” și, în sfârșit, o alta către studenții bucovineni:

Domniei Sale

*Doamnei Elena Gheorghe a Chitei (Chitei)
sau preotului Vasile Țifescu pentru Elena foastă
Creangă, la comuna Galu, din județul Neamț, plasa
sau plaiul Muntele (prin poșta rurală).
In satul Galu, Grabnic.*

Iași, 1883, August 30.

Dragă soră Elenuță,

Ni s'a umplut sufletul de bucurie, aflând că ești sănătoasă și fericită, în unire cu cumnățelul nostru, soțul ce ți l-a dat Dumnezeu! Află, dragă, că și noi suntem sănătoși din mila lui D-zeu! Și tare ași dori să te văd și să vă văd. Eu nu am fost în astă vară pela Neamț. Numai Maria lui Zahei a fost. Despre partea de loc din Humulești, mă întrebi? Cred că nu aveți gând să vă mutați acolo. Să nu crezi, că ți'a răpi cineva dreptul, cât vom trăi noi. Mihalache și Tinca nu pot să aibă mai mult decât li se cuvine. Do[a]r lasă-i să ție casa în bună stare și să se folosească de venitul ei, decât v[a] șede[ă] pustie și s'or folosi străinii. Vă sărut cu drag și doresc să ne vedem.

(ss) *I. Creangă.*

Pe marginea cărții poștale:

Elenuță, tare ași vrea să am vreo 20 de coți sumani de noaten, buni pentru un suman pentru mine. I-ași plăti cât de scump, numai să-i am. Scrieți-mi dacă s'ar găsi să vă trimet bani. Mi-ași

face chiar acum o manta pentru iarnă din sum[an] de noaten. Mai scrieți-mi cum vă aflați.

I. Cr.

*

Iubile prietene,

Nu știi cât ne-am bucurat noi ieșenii de succesul ce l'ai avut în Cameră.

Eu după cum mă cunoști, parcă înnebunisem de entuziasm și de, prost oi fi, dar inimă mare am. M'am apucat de am ținut o șezătoare acasă cu Răceanu, Ienăchescu, Mișu Nicsoi și te-am proclamat cel mai mare orator al nostru, să trăești, căci tu faci cinstire Eșului nostru, oropsit și blestemat de D-zeu și de oameni.

Frate Conta, nu ne uita și scrie-mi când vii.

Cu dragoste,

Ion Creangă.

Alegător naționalist.

*

Iași, 1882 Decembrie 28.

Domnule Președinte,

Mișcat sufletește, mulțămesc onorabilei Societăți academice „România Jună” pentru distinsa onoare ce mi-a făcut de a mă numi „membru onorar” al ei, și vă rog, Domnule Președinte, a comunica onorabilei societăți, din parte-mi, că sunt mândru de această numire neașteptată.

Primiți, vă rog, D-le Președinte, încredințare despre stima și recunoștința ce vă păstrez.

Ion Creangă.

*

Iași, 1886 Octomvrie 8/20.

Iubiților confrăți, inteligenților și activi studenți mă închin cu sănătate! Scopul înființării „Biblioteca populară Bucovineană” vă este nobil din toate punc-

tele de vedere, și mai ales din acel al dezvoltării simțului național, atât de moleșit și amenințat a se pierde în secolul nostru materialist,, egoist și sărăcăcios de fapte mari și nepieritoare, de care s'au bucurat Românii în trecutul lor glorios!

Mergeți curagioși înainte pe această cale, și să dea D-zeu, ca tot tineretul Român studios, de pretutindene, să vă poată imita!

*

Iubiților confrăți,

Dintre „poveștile populare” scrise de mine, aveți voe a relipări oricare veți crede-o potrivită pentru ajungerea scopului urmărit de D-voastră. Și sunt prea măgulit și mândru de cinstea, ce mi-ați făcut de a mă număra, și pe unul ca mine, între „scriitorii noștri cei mai renumiți”.

Dar' fie și cum ziceți!...

Politeța oamenilor bine crescuți nu are margini.

Vă salut cu dragă inimă și vă îmbrățișez frățeste!

Ion Creangă.

N.B. Vă mulțumesc din suflet pentru cele trei broșuri!

Ion Creangă.

9. Pentru fixarea figurii atât de interesante a lui Creangă vom da câteva din paginile cele mai caracteristice ale contemporanilor sau urmașilor, care-l așează în mediul său obișnuit: în „bojdeuca” din strada Țicăului de sus, în școala din Păcurari, în cercul literar al *Junimii* sau în mijlocul locurilor și oamenilor zugrăviți în *Amintirile* sale.

a) Iată-l, de pildă, evocat de prietenul său Gr. I. Alexandrescu ¹⁾:

...Când mi-aduc aminte de *dânsul*, parcă-l văd așa: nalt, gras, greoiu, cu fața rotundă, cu privirea limpede și isteată, glumeț la vorbă; purta în cap o pălărie mare, cu un băț gros și ciotoros în mână, îmbrăcat veșnic cu straie de șeiac. El era cunoscut de toată lumea din Iași, era prietenul tuturor; popii, profesorii, magistrații, militarii, studenții îl cunoșteau tot așa de bine ca și negustorii, mahalagii și bătaușii de la alegeri.

Il vedeai pretutindeni: la congrese, în cercuri literare, printre bătauși la alegeri, la părazi și sărbători naționale, mai cu seamă la părazi, fiind că acolo venia armata cu muzica și când vedea el cum defilează soldații, tunurile și cavaleria, cu steagurile care fusese la război, parcă i se lumina fața și se mișca până la lacrimi. Când îl vedeai stând de vorbă cu d-l Maiorescu, Conta, Lambrior, I. Negruzzi, Eminescu și alți oameni de seamă ai Iașului, în casă la d-nul Pogor, la întrunirile societății *Junimea*, unde se vorbea pe atunci literatură și știință, unde se frământau cele mai nouă idei politice, sociale și economice. Când îl vedeai dând mâna și stând de vorbă cu țărani, cu mahalagii și negustorii, sau îl găseai bând o garafă, două de vin, înfundat în Tatarăși la grădină la Perjoaea, la Kirilă, sau sus în dealu Galatei la Leagănu Fluturilor, sau de cele mai multe ori la Bolta rece, când cu Eminescu prietenul lui nedespărțit, când cu Buta, Damaschin și Cor-

---

1) O parte din *Amintirile* publicate în *Șezătoarea V*, și o alta din studiul pus în fruntea ediției I a *Poveștilor* din 1890.

duneanu tovarășii lui de alegeri, căci el făcea și politice. La început făcea parte din *Fracțiunea liberă*, iar mai apoi a trecut la junimiști. Oamenii îi pusese mai multe porecle. Junimiștii îi ziceau *Popa Smântână*, și la moartea lui am găsit într'o ladă o păpușă în formă de popă cu potcap în cap, pe care era scris „popa smântână”. La mahala îi ziceau *răspopitul Creangă*, bătașii la alegeri îi ziceau *popa dracu*, și toată lumea făcea haz de dânsul, și când cineva avea vreo nevoie, mai cu seamă din sărăcime, tot la dânsul alerga.

Odată întâlnindu-l pe părintele Gheorghe de la biserica Albă și întrebându-l cum mai merge cu sănătatea, el îi răspunde: „Ei, părinte, mare-i bună-tatea lui Dumnezeu; vezi, la bătrânețe, îți ia din vederi, din auz, dar nu te lasă păgubaș, în schimb îți dă o tusă zdravănă, sau o durere de șale de prima întâi și te mulțumești și așa, numai să o târîi de azi pe mâine”. — Altă dată întrebându-l noi, care ne duceam mai des pe la el (Beldiceanu, Gruber, A. Stavri și cu mine): „Ei, moșu Creangă, cum o mai hălăduiești din partea sănătății?” el ne răspunse zâmbind: „Bine, bine băeți, acum stupesc în barbă și trag plapoma cu dinții”.

Când nu-l vedeam câteva zile prin târg, ne duceam la dânsul acasă: „bojdeica mea de casă, și de vară și de iarnă, și de zile bune și de zile rele”, cum zicea el. — Acolo îl găseam îmbrăcat într'un halat lung, cu o scufie în cap, înconjurat de vreo douăsprezece mâțe, scriind, sau fiind bolnav, și când intram noi cu mare gălăgie și îngrămădindu-l cu întrebările, el ne răspundea câteodată: „d'apoi iar mi-a venit pârdaľnica de boală; vezi așa-mi vine o amețală la cap și parcă-mi iese fum pe nas. Altădată ne răspundea: „dă, ce să fac, iar m'a apucat ha-chițele de scris țărăni de ale mele”, și din vorbă

în vorbă, și din șagă în șagă ajungeam câte odată la discuțiuni foarte de seamă, și Creangă, când era serios, era elocvent și cu judecată dreaptă.

Altădată ne cetia din poveștile, sau amintirile lui, sau din poveștile lui pornografice, scrise cu atâta duh și haz, încât noi râdeam și-l ascultam cu drag ceasuri întregi. Când ieșeam de la dânsul, toți recunoșteam vasta lui inteligență și marele lui talent de observație și de povestitor; avea o colorație atât de vie, sugestivă și naturală în descrierile lui, în cât cu toții eram curioși a ști cum procedează el când scrie, din care clasă de scriitori face parte, este un tip vizual, auditiv sau sensibil, cu alte cuvinte când scrie aude ceeace compune sau vede sau se impresionează, și atunci am însărcinat pe profesorul Gruber ca să-l studieze mai de-aproape, căci profesorul Gruber era și el un distins observator și se ocupa pe atunci cu două chestii de psihologie experimentală foarte nouă și originale, anume: *audiția colorată* și *despre stil și gândire*, două studii, pe care le-a dat mai târziu la lumină și pentru care (audiția colorată) a fost felicitat de congresul de psihologie din Londra.

Mult timp profesorul Gruber se ducea singur pe la Creangă, îi observa manuscrisele; studia modul cum concepe, îl întreba asupra impresiilor lui și după vre-o jumătate de an, într'o seară fiind cu toții întruniți acasă la Beldiceanu, unde se făceau adese întruniri literare, iată ce ne comunică Gruber: Creangă este un puternic tip sensual și auditiv; când scrie el e foarte emoționat; acum râde singur, acum îi vin lacrimile în ochi, face felurite mișcări involuntare, transpiră greoi ca și cum ar merge repede; când scrie parcă aude fraza că i-o repetă cineva la urechi, apoi șterge, scrie și iar șterge până ce fixează cuvintele și înțelesul frazei. La dânsul în casă se află o femeie cam în vârstă de vre-o 35 ani, care-i

caută de gospodărie și îl îngrijește; această femeie este plăcută la înfățișare, deșteaptă la vorbă și despre care se zicea că ar fi în relațiuni amoroase cu dânsul. După ce Creangă isprăvește de scris povestea, o citește acestei femei, și dacă dânsa râde și aprobă, atunci Creangă lasă la o parte povestea și după câțva timp o dă la tipărit.

Multe observații de folos i-a făcut această femeie, sau asupra cuvintelor întrebunțate, sau asupra stilului, multe din aceste povești au fost istorisite și împrăștiate în memoria lui Creangă de către această femeie din popor, deșteaptă și cuminte. Ea a fost, desigur, un puternic auxiliar al lui Creangă.

După moartea lui Creangă, noi cei aleși în comisiune: d-l Xenopol, Gruber și cu mine ne-am dus la casa lui și ne-am rugat de acea femeie ca să ne pue la îndemână toate manuscrisele lui Creangă, pe care le-am găsit îngrămădite într'o camară; am ridicat toate acele hârtii și, ducându-le acasă, le-am cetit cu mare greutate, fiind scrise cu plumbul pe șferturi de coale, pe coale întregi, pe petici mărunte, numerotate, cu ștersături și trimiteri, fraze răzlețite, idei dispartate, proverbe, bucăți întregi neisprăvite, poezii, cuvinte scrise în șir în formă de dicționar, expresiuni curioase, fraze întregi șterse, în care erau cuvinte scrise apoi șterse, mutate din loc în loc, într'un cuvânt, o muncă gigantică, din care se mai păstra acum numai cele din urmă rămășițe...

...Când mi-aduc aminte de *dânsul*, o jale parcă mă cuprinde și îmi pare rău că s'a stins fără vreme.

Parcă-l aud cum îmi spunea înainte de a muri, așa uitându-se în sus și cu o căutătură inspirată: — „Hei, dacă oi mai trăi, am să fac eu și o piesă de teatru țărănească”.

L-am întrebat de vre-o câteva ori: „Ce faci, moș Creangă, cu piesa cea?”

— „Stăi o leacă, măi băete, cu trenchea flenchea trei lei perechea, nu se face treabă în lumea asta”, răspundea el, dus pe gânduri...

...., Uraaa!... moș Creangă, strigam noi cât ne lua gura, de răsuna toată valea ceea a plângerii.

— Da ce mai faci? Ce mai dregi? Te doriam. Cum mergi cu sănătatea? îl îmbulziam noi care dincoțru cu întrebările.

Iar moș Creangă, în mijlocul a o mulțime de hârtii, note, caiete împrăștierte în toate părțile, îmbrăcat în halatul lui cu dungi albastre, cu târâiți în picioare, cu o prostire albă pusă patru în jurul gâtului pentru sudoare, gros și greoi precum era, când se vedea așa prins fără veste de noi, se înroșia la față și oarecum se rușina.

— Iracu de mine! m'ați găsit și dumnea-voastră așa ca pe prost, ne răspundea el începând a râde, că tot prost îs eu de-acasă dela mama din Humulești. Nu puteam să mă îmbrac și eu, vai de mine? Da, ian, mă rog, poftiți în casă colea. Să vă aducă niște apușoară rece. Ruxandăăăă-i? Ruxandăăăă-i! ian dă fugulița și adă apă rece. Poftiți, mă rog, în casă.

— Da las', moș Creangă, că stăm bine și 'n cerdac, răspundeam noi cu toții într'un glas.

— În cerdac? D'apoi ce să vedeți de acoloa? Dealul Ciricului îi chel ca și în palmă la bunicul.

— Da cu sănătatea cum mergi, moș Creangă?

— Mulțămesc, tot mai bine: stupesc în barbă și trag oghealul cu dinții.

Și așa o duceam la dânsul tot într'un răs și veselie. Și, Doamne, multe ne mai spunea moș Creangă!

— Când eram diacon, ne istorisia el, m'am dus și eu odată la teatru, la Cristof Columb. Mitro-

politul m-a oprit dela slujbă și atunci m'am dus a doua oară. M'a oprit să mă duc la biserică, dar la teatru ba.

— Haideți în Târgușor, ne sfătuim noi cu Eminescu într'o zi, la unul Țâru. Acolo erau vișine bune. Ne-am dus și ne-a făcut o friptură de porc într'un hârb de ceaun, ne-a adus câte-o garafă două de vin și numai iată că și vine un dascăl dela Ziua Crucii, căruia îi era bolnav un copil, și se plânge la noi că nu știe ce să-i facă. Eminescu îi scrie o scrisorică și-l trimite la doftorul Tausig. Tausig, cum a văzut copilul, a înțeles că tatăl copilului e dascăl și copilul, mâncând lacom la colaci, i s-au lipit mațele și de aceea era bolnav. Patru copii îi murise dascălului din pricina colacilor.

Când mai mântuiam din vorbă, ne animam de mâțele lui moș Creangă, căci Creangă avea unsprezece mâți ce steteau veșnic pe lângă dânsul.

— Da pe asta cum o chiamă, moș Creangă?

— Țița.

— Da pe astăaltă?

— Sița, pe acea Florica, pe cealaltă Frusica, pe motanul acela Țacă, pe celalt Suru; el săracu sare pe clampa ușei și o deschide deodată; pe celalt Ghiță și așa până la unsprezece mâți.

Altădată, când ne duceam la dânsul, ne întâmpina cu aceste vorbe:

— Apoi din văile ieste mi-i rușine, dacă m'a vedea un om. Cine știe ce-a zice, a zice că sunt beat sau cine știe ce.

Creangă suferia de epilepsie, boală pe care o avusese și mama lui timp de zece ani, dar de care se vindecase. Adeseori ne spunea el:

— Dela *Harap Alb* douăsprezece zile nu am ieșit din bojdeuca asta: a venit împăratul rusesc, și atunci mi-a venit un fum pe nas.

De atunci boala se întăria pe zi ce mergea și acum, în cele din urmă, atacurile de epilepsie îi veniau de câte de două, de trei ori pe zi, dar Creangă nu se descuraja, era tot vesel și guraliv; însă acum când îți povestea ceva, par'că era mai întunecat la minte și mai stins la vorbă. Câteodată zicea el singur:

— De-acu nu-i prea mult pân' departe.

Ochii lui nu mai străluceau ca altădată; parcă era obosit, o gălbeneală îi acoperise fața, o strălucire îi stăpânia trupul. Din zi în zi atacurile se îndesau, din zi în zi se pierdea mai tare, până în ziua de 31 Decembre 1889, când un atac puternic îi rupse pentru vecie firul vieții și târî în țărâna rece pe cel mai mare prozator român, pe cel mai temeinic prieten, pe cel mai curat și neprihănit român.

Cine ar fi în stare azi să poată încheia în câteva rânduri atâta poezie, atât spirit, atâta originalitate, cât avea Creangă?

Născut din popor, trăitor la țară, deprins în obiceiurile și datinele țăranului, din fire isteț și muzicalit, numai el a fost în stare să înțalenească pentru vecie icoana țăranului, sfătos și glumeț, când poetic și plin de jale în povestirea întâmplărilor din viața lui, când hazliu și luător în răs pentru tot ce era târgoveț.

Când ne-am despărțit de dânsul pentru cea din urmă oară, ne-a petrecut până la porțiță cu cuvintele acestea:

— Cu bine și cu sănătate, și de acum într'o mie de ani bejănie”.

b) Iată-l evocat de d. Iacob Negruzzi în sânul „Junimii”¹⁾:

---

1) *Amintiri din „Junimea”*, p. 209.

...., Ion Creangă, fiul răzeşului din Humuleşti, ţăran necioplit din creştet până în talpă, gros şi gras, nepieptănat şi îmbrăcat prost, era tocmai contrariul lui Naum, şi a trebuit o societate ca *Junimea* şi un interes comun pentru literatură ca să poată apropia pe aceşti doi bărbaţi atât de deosebiţi. După cum o spune singur în amintirile sale, Creangă, făcându-se popă, ţinea cu drag la diaconia lui. Liberal în ideile sale politice, el se dăduse cu adversarii noştri din Iaşi care compuneau așa zisa „*Fracțiune liberă și independentă*”. Deşi fusese la școala Trei-Erarhi școlarul lui Maiorescu și recunoștea acestuia mari calități didactice, ca fracționist el nu ne putea suferi, închipuindu-și că noi voim să vindem țara nemților și „jidaniilor”. Eu am vorbit cu Creangă pentru întâia oară la alegere în sala Primăriei din Iași. Eram candidat la deputăție și discutam în dreapta și în stânga cu alegătorii, stăruind să mă voteze, când văd pe un institutor numit Urziceanu în vorbă cu un popă. Acest Urziceanu venise odată la mine și mă rugase — deși nu-l cunoșteam — să-l apăr ca avocat într'un proces corecțional, *din pură colegialitate*, fiindcă amândoi eram învățători. Eu, plin de bunăvoință, i-am și luat apărarea, cu deplin succes, obținând achitarea lui. Acum socoteam că drept răsplată puteam spera cu siguranță în votul lui Urziceanu. Mă apropiu deci de dânsul, îi aduc aminte îndatorirea ce i-am făcut și îl rog să mă voteze. Însă în locul lui Urziceanu, care sta confus și rușinat, văd că popa îmi răspunde cu isteție în modul următor: „N'are a-face una cu alta, Domnule Negruzzi, d-ta i-ai făcut un serviciu privat și aci e vorba de trebi publice. Bate Dumneata la alte uși, noi, oamenii cei mici, votăm pe-ai noștri”. „Să știi, părinte”, i-am răspuns eu mândros, „că nu cer nici astăzi, și n'am să cer în veci votul Sfinției

tale! Dar are să vie o zi, când singur ai să mă votezi fără stăruința mea”. — „Să așteptăm vremurile acele”, îmi replică preotul cu ironie!

...Și, în adevăr, vremile acele au venit! — Cât de des, fără a-i zice vre-o vorbă, Creangă nu numai a votat cu mine mai târziu, dar încă mă lauda în discursurile ce ținea la întruniri publice și alerga prin mahalale făcând o activă propagandă pentru mine printre alegători! — Creangă era totdeauna un orator iubit în adunări populare, și eu la dânsul m'am gândit când am creiat pe părintele „Smântână” în o copie de pe natură intitulată „Electorale”. Răspopit de Mitropolitul Calinic din cauză că fără voia arhiepiscopală purta pălărie în loc de pôtcap, Creangă ajunsese într'o vreme așa de sărac încât nu avea cu ce trăi. In această situație el se duse la Generalul Tell, pe atunci ministru de Culte și Instrucție publică, și-l rugă să-l numească institutor. „Ce, pe un răspopă, să-l fac eu dascăl! strigă Tell, fugi din ochii mei, că mă îmbolnăvesc!” Desperat, Creangă se adresă către fracționiști, prietenii săi politici cu rugăminte să facă ceva pentru dânsul, dar nimeni nu mișcă măcar din deget. Norocul său făcu însă că Maiorescu înlocui atunci pe Tell la minister. El știind că Creangă e un om inteligent, îi găsi îndată o catedră la o școală primară din Iași. Fapta lui Maiorescu apropie pe Creangă de *Junimea* și dela o vreme el stăruie pe lângă câțiva membri ai Societății, în special pe lângă Eminescu, ca să-l introducă printre noi.

Eminescu veni cu el într'o Sâmbătă seara la mine acasă, dar la intrarea lor în „Junimea” un zîmbet a sburat pe buzele tuturor. Și Creangă și Eminescu erau roși la față, aveau ochii turburi și râdeau liniștit cu fericirea omului beat, ei veneau împreună direct dela Borta Rece, o cârciumă vestită pentru vin vechiu de Cotnar. Intrarea aceasta în *Junimea*

i-a fost spre bine lui Creangă! Tot ce s'a cetit și discutat în acea seară el le-a auzit mult mai frumoase prin perdeaua beției, a visat de ele noaptea și a doua zi dimineața s'a deșteptat Junimist infocat, precum a și rămas până la moarte.

Ce fericită achiziție pentru societatea noastră acea figură țărănească și primitivă a lui Creangă! Tobă de anecdote, el avea totdeauna câte una disponibilă, fiind mai ales cele „corosive” specialitatea sa, spre marele haz al lui Pogor, al lui Lambrior, ba se poate zice — afară de Naum — al tuturor *Junimiștilor*. Când râdea Creangă, ce hohot puternic, plin, sonor, din toată inima, care făcea să se cutremure păreții! Singur râsul lui înveselia societatea fără alte comentarii! Și când aducea în Junimea câte o poveste sau novelă, și mai târziu câte un capitol din *Amintirile* sale, cu câtă plăcere și haz ascultam sănătoasele produceri ale acestui talent primitiv și necioplit! Din nenorocire, el n'a sfârșit amintirile sale! Creangă s'a pus în salce la o babă din mahalaua Păcurari și, când a ieșit deacolo după șase săptămâni, n'a mai putut redobândi sănătatea. Un leșin l'a apucat odată în clasă, pe când da lecție școlarilor și vreo două ceasuri a fost crezut mort.

După o lungă cură Creangă a scăpat, dar el nu și-a mai putut recâștiga puterile pierdute până la moartea lui, urmată în 31 Decembrie 1889.

Prieten intim cu Eminescu, Creangă plângea în zilele sale de sănătate nebunia poetului și Eminescu în momentele lucide vărsa lacrimi după moartea „investitorului popular”.

c) Iată cum ni-l zugrăvește și Gh. Panu în sânul aceluiaș cerc literar al „Junimii”¹⁾:

---

1) Gh. Panu, *Amintiri dela „Junimea” din Iași*, 1918, v. II, p. 96 și următoarele.

..., Când venia Creangă la *Junimea* — el nu venia regulat — toată lumea îl întreba:

— Creangă, ce ne-ai adus pentru astă seară?

— N'am adus nimic, dar dacă voiți să vă spun o anecdotă.

Imediat toată lumea tăcea și atunci Creangă istorisia întâmplarea vre-unui țigan, vre-o năzdrăvanie de a lui *moș Nichifor cofcariul*, sau altceva, toate acestea luate din popor și reproduse aproape textual, cum le auzise dela povestitorii țărani.

De multe ori îl întrebam:

— D-le Creangă, cum se face că le ții așa de bine minte și te servești cu expresii aidioma populare?

— Apoi cum să nu le știu pe de rost, dacă dela cinci ani, de când am început a înțelege, până când am venit la seminar, în fiecare seară aproape, am auzit de sute de ori poveștile, pe care vi le povestesc și eu. De câte ori n'am stat nopți întregi ca să ascult pe moș Ion sau pe lelea Catinca, povestindu-mi povestea lui Făt-Frumos și a Ileanei Consânzenei. Iarna, în nopțile lungi, țaranul se culcă de vreme, dar nu adoarme îndată. La lumina opaițului, povestitorii satului spun tot felul de prujituri, iar eu culcat pe cuptor, ascultam cu amândouă urechile și simțeam atât de mult interes și așa de mare emoție, în cât după ce povestitorul înceta, eu nu puteam să adorm încă ceasuri întregi.

Evident că Creangă era un povestitor fermecător, dar ceea ce noi iubeam într'insul erau poveștile poporului, era intonația și expresia țaranului, era spiritul popular, felul de glume, de cimilituri și prujituri.

La *Junimea*, spiritele absolut desfăcute de literatură populară, cum era de exemplu d. Pogor, nu iubiau poveștile lui Creangă, numai amatorii de literatură populară din preocupății, fie naționaliste, fie estetice, gustau genul lui Creangă.

Erau membri ca Lambrior, care își făcuse copi-lăria la țară, care aproape plângea la poveștile du-ioase ale lui Creangă, și care cuprins de accesuri de iubire națională striga:

— Asta-i adevărata literatură, ce tot îmi umblați cu poezii nemțești sau cu combinații de a pantalo-narilor dela oraș?

Noi râdeam, căci luam asemenea apostrofări drept omagiu adus literaturii populare.

Evident că asemenea lucruri conțineau vădite exa-gerații. Poveștile populare au fost câtva timp un fel de sport, ele au fost la modă și mi-aduc aminte că, grație cultului care s'a profesat câtva timp la *Junimea*, Creangă a fost poftit la vre-o două case de bună societate, ca să citească povești sau să isto-risească anecdote.

Dar asemenea încercări n'au reușit; bietul Creangă era nevoit să supprime tocmai părțile picante, așa că poveștile lui și mai cu seamă anecdotele pierdeau din savoarea lor.

...S'a făcut mare vâlvă în jurul numelui lui Creangă, este o exagerație și o confuziune chiar. Cum că Creangă era un om inteligent și un scriitor original, asta nu mai rămâne îndoială, însă aceste laude Creangă nu le merită personal ca povestitor ci ca scriitor al amintirilor lui, în care se vede, în adevăr, personalitatea lui.

Meritul lui Creangă ca culegător de povești se mărginește în aceia de a fi reprodus aproape textual poveștile populare.

Așa eu, când eram copil, am auzit dela soldați (tatăl meu era militar) și dela servitoare, unii și altele dela țară, un număr oarecare de povești. A trecut după aceea ani, și când am cetit povestea

„*Capra cu trei iezi*”, scrisă de Creangă, am rămas entuziasmat.

— Așa este, am exclamat, așa e întocmai cum am auzit-o când eram copil.

În adevăr, citind povestea, „*Capra cu trei iezi*”, toate suvenirile memoriei locale mi s’au deșteptat. Am văzut că, cuvânt cu cuvânt, Creangă a reprodus povestea așa cum o auzisem de atâtea și atâtea ori.

Căci toată lumea știe că literatura populară cu privire la povești nu este de loc vastă. Avem un număr de 20 sau 30 de povești clasice cu variantele lor; vorbesc de poveștile, în adevăr, bazate pe o imaginație plină de poezie fantastică. Repertoriul, ca să zic așa, fiind restrâns, un povestitor este silit a se repeta, de aceea eu în copilărie am auzit de zeci și de zeci de ori „*Capra cu trei iezi*”, „*Ileana Cosinzeana*”, „*Făt-Frumos*”, și ceea ce e caracteristic la ascultătorii naivi dela țară sau la copii, e, că ei nu se satură niciodată de a auzi aceeași poveste, ba, din contra, când povestitorul voește să spună una nouă, copiii strigă ca să le mai spună încă odată poveștile deja auzite și apoi încă odată și iar odată. E curios acest fenomen psihologic. S’ar părea că copiii își formează oare cum noțiunea frumosului, concepțiunea supra-naturalului și intriga povestii în niște imagini anume definite, peste care apoi nu voesc a mai trece, formându-și astfel un ideal, care le mulțumește spiritul și ne mai voind să se aventureze cu mica lor fantazie în alte domenii necunoscute, ori cât ar fi ele de atrăgătoare și de frumoase.

...Iată de ce poveștile se rețin și iată de ce eu citind povestea „*Capra cu trei iezi*”, mi-am adus perfect aminte aproape cuvânt cu cuvânt de toate, și am constatat că Creangă era un admirabil reprodusător, aproape textual.

În adevăr, cum am zis, repertoriul literaturii de povești fiind restrâns, povestitorul este silit să se repete. De altă parte, auditorul naiv și doritor de aceleași emoții și el cere cu insistență repetarea. De aici urmează că povestitorii de profesiune — căci este o profesiune la țară povestea — spun o poveste de sute și sute de ori, așa că ajung ca ea să se cristalizeze până în cele mai mici detalii în mintea lor, în cât pot de zece ori în șir să povestească identic aceeași poveste, ea rămâne în memoria lor ca și cum ar fi scrisă pe hârtie. Dacă ei inventează vre-o variantă, acea variantă și ea devine clasică, și ea ia o formă stereotipă.

Numai așa se explică cum poveștile, fără să fie tipărite, se transmit aproape intacte din om în om. Numai așa se explică existența la țară a povestitorilor de profesie, numai așa înțelegi cum povestitori deosebiți narează aproape identic aceeași poveste; numai așa se face că eu, care am auzit „*Capra cu trei iezi*” dela țărani de pe malul Prutului, am găsit-o identică, scrisă de Creangă din munții Neamțului.

În urma acestora, cred că fiecare poate să vadă ce calități se cer unui reproducător de povești populare”.

d) Iată-l evocat de poetul Artur Stavri tot în sânul unui cerc literar¹⁾:

...„E de pe când eram și eu mai tânăr, — și oamenii par că erau mai buni.

Or fi mai bine de zece ani de atunci. Trăiam în Iași, — și ne hotărâserăm câțiva să ne întâlnim,

---

1) *Șezătoarea*, V, p. 199.

odată sau de două ori pe săptămână, ca să ne mai vorbim și să ne mai citim de-ale noastre.

Era printre noi Ion Creangă, neîntrecutul povestitor, bunul și glumețul Ion Creangă, erau N. Beldiceanu, Eduard Gruber, Grigore Alexandrescu, Artur Gorovei, Anghel; tineri plini de iluzii și de viitor, — vremea ni-a dovedit însă că am avut mai multe iluzii decât viitor — tineri cu dorul de muncă, cu dragoste și cu inima deschisă unul față de celălalt.

Și azi din noi toți câți am mai rămas? — Trei sunt morți, trei au ajuns judecători, — și eu? — eu nu mai știu singur ce sunt. Tot cei trei, de'ntâi, se vede, au fost mai cu noroc.

Ne întâlneam, zic, odată sau de două ori pe săptămână la Creangă, la Beldiceanu ori la mine.

Era adevărată sărbătoare când ne duceam în Țicăul-de-sus, la Creangă. Vara îl găseam, de obicei, în cerdacul ce dădea spre dealul Cericului. Jos pe o saltea îl vedeam pe Creangă, cu pielea goală în halat, cu un șervet așezat pe după gât ca să se șteargă de nădușală; lângă el cu o lopățică lungă crestată la vârf ca să se scarpine pe spate; îl găsiam pe Creangă totdeauna vesel, totdeauna gata să ne spue de-ale lui. Și, când ne duceam la dânsul, nici vorbă nu era c'o să poți pleca până seara târziu.

Imi aduc aminte de o seară petrecută prin Noembrie 1888.

Se hotărîseră prietenii să vie la mine. Locuiam pe atunci în Sărărie într'o cameră mică dela al doilea cat. Veniseră toți, veniseră și câțiva mai streini de noi, — și cel din urmă sosit a fost Creangă.

I-am cunoscut glasul și i-am deschis ușa mare. Moș Ion, cum îi ziceam noi, îmi întinde mâna din antret și-mi zice să-l trag în casă, că singur n'are nădejde să poată trece prin ușa prea mică pentru circumferința lui.

În casă ne așezarăm, care pe ce-am putut, și vorba și gluma nu se mai isprăviau.

Unul din cei noi veniți — nu-i spun numele, azi gazetar în București — ne amenință cu citirea unei poezii. O fi frica, o fi curiozitatea, nu știu, dar am ascultat-o cu toții în cea mai mare liniște. Până aci toate bune, dar vezi că liniștea s'a prelungit cam prea mult și după citirea bucății.

— Ei, cum vă pare? întrebă autorul.

Noi, smeriți, cu ochii în jos, tăcem.

— Cum ți se pare, d-le Creangă? repetă autorul.

— „Bună, foarte bună: un sfârâiac”, răspunse Creangă cu glas liniștit.

— Ce-i sfârâiacul, moș Ioane? întrebăm cu toții deodată.

— „Uite ce-i, începu Creangă. Zice că odată un țigan, un fierar, trecând printr'un sat, striga cât îl lua gura: — Potcovar, potcovar, meșter potcovar!

Un român auzindu-l strigând așa, se'ndreaptă spre țigan cu o bucată de fier în mână.

— Bună ziua.

— Mulțumim dumitale.

— Mă, meștere, știi tu să faci potcoave, mă?

— Cum să nu știu!

— Cât să-ți dau, mă, să-mi faci din fierul ăsta patru potcoave?

— „Atât!” Și s'au înțelese din preț.

Țiganul își așează jos foile, aprinde cărbunii, potrivește nicovala și vără fierul în foc.

Când fierul s'a înroșit, îl pune pe nicovală și dă-i cu ciocanul de săriau cât colo stele aprinse; — și iar îl pune în foc; și iar îl bate; — și cu cât îl înroșia și-l bătea mai mult cu-atâta subția fierul tot mai tare.

Pe țigan îl treceau toate nădușelile și nu era chip să nemerească potcoavele.

Intr'un târziu fierul se subțiasse atât, că nici nu mai era de unde să iasă potcoave.

— Măi românico, zise țiganul, știi una? — Potcoave nu-ți pot face; dar dacă vrei, din fierul ăsta, să-ți fac un sfârâiac.

Românul plictisit:

— Da fă-mi și un sfârâiac, mă țigane, numai să scap odată de tine.

Atunci țiganul, vesel, vără din nou fierul în foc; suflă cât poate din foi, suflă de flueră focul, și când l'a scos, fierul era alb ca argintul, — și țiganul grăbit îl băgă în copăia cu apă ce era lângă dânsul:

— Sfâââr, făcu apa din copae.

— Uite, mă române, gata sfârâiacul.

Asta-i sfârâiacul, zise Creangă șiret. Așa-i și poezia ta.

Și isprăvind se urcă în fundul patului: iar noi ne-am prăpădit de răs”.

e) Asupra raporturilor dintre Creangă și Maiorescu, a numirii lui ca institutor, a răspopirii, eliminării din învățământ și numirii lui din nou, — reproducem următoarele „amintiri” ale lui Th. D. Sperantia¹⁾:

...„Incep s'aud prin târg, îmi povestia Creangă, că d. Maiorescu a deschis *preparandă* la Trei Sfetite, face lecții de *pedagogie*, vorbește frumos și se duce de ascultă mulțime de lume, boeri și cucoane și cine vrea. Ian să mă duc și eu. Mă duc. Adevărat, era mulțime de lume, toată boerimea. D. Maiorescu vorbea. Vorbea frumos, forte deslușit, dar eu nu prea înțelegeam. Dar, văzând că vine lume multă, nu m'am lăsat nici eu, m'am dus înainte.

---

1) Th. D. Sperantia, *Amintiri despre Ion Creangă*, ed. „Viața rom.”.

Dela o vreme am început a înțelege și am urmat așa până vara, la vacanța, cea mare. Pe urmă, toamna m'am dus iară, a început și d. Maiorescu să mă cunoască și eu, născut în zodia porcului, am început să îndrăsnesc să-i vorbesc și eu, până ce într'o zi l-am întrebat dacă nu m'aș putea face și eu institutor. Mi-a răspuns că crede că da. Mi-a făgăduit că va vorbi d-lui, și într'o zi când mă vede la lecție la Trei-Sfetitele îmi dă o hârtie. Era decretul de institutor. M'am dus să-i mulțumesc, dar de rușine n'am putut spune nici o vorbă, ci i-am luat mâna să i-o sărut. El mi-a apucat mâna, mi-a strâns-o și mi-a zis: Las, du-te și fă școală cu copiii, dar vezi să-i faci să te iubească: „să fii drept cu dânsii”.

Și așa s'a făcut Creangă institutor...

...,Intr'o bună zi, se anunță că la teatru se joacă o piesă istorică, de pildă; o piesă, de care toată lumea vorbește cu laude. Creangă pune în cap o pălărie sau o căciulă și se duce și el la teatru.

S'a dus, mi se pare, la galerie sau în fundul unei loje. Ori unde a stat însă, tot s'a auzit la Mitropolie. Iar după ce s'a auzit la Mitropolie a auzit și el vestea că Mitropolitul are gând să-i taie barba și să-i ia potcapul.

— Eu atunci — îmi spunea într'un rând Creangă — eu atunci zic: „De cât să-mi tae ei barba, mai bine mi-o taiu eu și mi-o fac cum mi-o plăcea; iar potcapul îl dau să clocească găinele în el”.

Așa s'a întâmplat răspopirea lui Creangă: s'a făcut repede, fără nici o gălăgie, fără să-l vază Mitropolitul pe el, nici el pe Mitropolit.

Mitropolitul nu știu dacă rămâne mulțumit ori ba: Creangă fu însă foarte mulțumit. Mulțumit pentru că a scăpat de grija sau, mai bine zis, de frica Mitropoliei; mulțumit pentru că a ajuns om liber, stăpân pe dânsul să facă ce o vrea, să se ducă unde

i-o plăcea și, mai ales, să nu mai fie sub ascultarea preoților dela biserica unde servia și cu care se găsia mereu în neînțelegeri.

Lucrul însă mai avea și altă față: răspopirea sdruncinase institutoria.

Intr'o zi Creangă se pomenește cu un ordin, prin care autoritatea superioară școlară vrea să-l îndeparteze din învățământ: un răspopit nu poate fi un model de conduită morală; un răspopit, deci, nu mai poate fi institutor.

Bucuria lui Creangă se schimbă în necaz, în durere chiar. Se pune întrebarea și ce va face el de aci înainte, dar se pune și altă întrebare, mai interesantă; cum să scape de râsul și de gura lumii? Cum să mai scoată capul — între oameni, mai ales acuma când își căpătase atâția cunoscuți? Au fost pe lumea asta multe nenorociri, au fost domnitori, au fost regi, au fost împărați care și-au pierdut tronul, nu știu dacă a fost vreunul care s'a simțit mai nenorocit de cât Creangă!

— Am stat o zi și-o noapte — îmi spunea el — am stat cu coatele pe genunchi și cu tâmplele în mâni și nu mă uitam la nimeni și la nimic, și nu vream să aud nici să văz pe nimeni. Și îmi svâcneau tâmplele și mă durea capul, de credeam c'o să plesnească. Stăteam și nu mă puteam gândi la nimic, când de-odată aud că a venit și mă cată cineva.

— Ce e?

— Un om cu o scrisoare.

Scrisoarea dela d. Titu Maiorescu. Mă chiamă să mă duc numai decât la el.

Ma chiamă! Mi-e rușine; nu mă duc. Negreșit vrea să mă certe. A stăruit de m'a făcut institutor și eu.. Nu, nu mă duc! Cu ce obraz să mă arăt

înaintea lui? Trimit veste omului să spună că sunt bolnav și nu mă pot duce.

Nu mă duc și rămân și mai amărit.

Am fost suferit cât am stat prin școală, am fost mâncat la bătaie de cele cu năbădăi, dar am tăcut și am răbdat, căci și Christos a răbdat. Am răbdat cum răbzi când n'ai ce face: răbzi să te ploae când n'ai unde să te adăpostești. Nu-ți place, dar n'ai ce face, și nu ți-e rușine, pentru că nu-i din vina ta, cum n'ar fi din vina ta dacă un câne s'ar repezi de pe drum și te-ar mușca, un bețiv de pe stradă te-ar înjura, ori ar arunca în tine cu noroiu.

Aice însă îmi era rușine, căci din pricina mea se întâmplase. Eu eram vinovatul.

Nu mă duc.

...Nu se duce Creangă la Maiorescu, șade cu scrisoarea lui Maiorescu dinainte și se uită la ea.

De când a primit scrisoarea însă parcă s'a mai deșteptat din toropeala în care căzuse: dar mintea încă nu i s'a luminat destul.

Se uită la scrisoarea lui Maiorescu ca la ceva viu, ca la un copil, de pildă, un copil drăguț care a venit la tine să-i dai ceva și tu n'ai ce să-i dai. Simte pentru dânsa un fel de milă, de regret că n'a nimerit la vreme bună. Apoi întorcând gândurile asupra vremilor trecute, începe a se întreba adică de ce și-a lăsat el Humuleștii lui, satul lui de naștere, tovarășii lui de copilărie cu care se înțelegea și se împăca și în mijlocul cărora ar fi putut trăi fericit, fără să fi fost nevoit a suferi înjosirile câte le-a îndurat prin școală și în slujba bisericii, fără să fi ajuns să fugă de lume și de vederea oamenilor, ca un al doilea Cain?

Incepe a se gândi, dacă n'ar fi bine să se în-

toarcă în satul lui. O să găsească el acolo o bucată de pâine și un adăpost, fără să aibă a da seamă nimănui.

În timp ce gândurile încep a se mai înviora, iată că se aude oprindu-se o trăsură la poartă. Ascultă ce e. S'aude vorbă:

— E bolnav tare? Voi să-l văd.

Ii d-nul Maiorescu, zice Creangă, și se repede afară.

— De ce ai ieșit, dacă nu ești bine?

— Nu... că... nu... că..., răspunde Creangă, încurcând vorba.

— Ei, nu voi să te țin mult, vorbește Maiorescu. Am auzit ce s'a întâmplat și voi să-ți spun să nu-ți faci inimă rea. Totul se va îndrepta.

Și s'a îndreptat. Creangă a fost pus la loc, la școală.

De atunci, pentru Ion Creangă, Titu Maiorescu a rămas nu cel mai mare și mai bun om de pe pământ, ci un fel de sfânt făcător de minuni, un fel de Dumnezeu".

f) Pentru ultimii ani ai vieții lui Creangă, reproducem această pagină de „amintiri” a d-lui Artur Gorovei¹⁾:

...„În anul 1882 eram încă elev în liceul din Iași. Pe atunci se înjghebase în țară un fel de asociație contra evreilor, asociație, care-și propunea să se adune, în fiecare an, în congres. Primul și ultimul congres antisemit s'a ținut atunci în Iași.

Eram și eu unul din acei care căscau gura în sala fostului teatru național, unde se țineau dis-

---

1) Șezătoarea, V, p. 191.

cursuri de tot soiul și se trâmbița, pe toate tonurile, că scăparea României e numai în scăparea de „jidani”.

Parcă văd și acuma pe Matei Gane, cu ochelarii pe vârful nasului, cetind ceva pe niște hârtiuți, în desperarea întregii sale, care aștepta, cu o nespusă nerăbdare, să se isprăvească odată acele nenumărate foi, ce defilau de atâtea ceasuri pe dinaintea ochelarilor neobositului orator-cetitor. Se înțelege că nimeni nu asculta pe orator și or câtă bunăvoință ai fi avut să furi măcar un cuvânt din cele cari, după mișcarea buzelor, părea că le rostește, era cu neputință. Toată lumea se primbla printre staluri, iar pe scenă, unde era biuroul congresului, se juca un adevărat cadril.

Printre persoanele de pe scenă, acel care mi-a atras mai mult atenția era un domn bine făcut, cu o față roșcovană și veșnic zîmbitoare; părea foarte hazliu și îmbrăcămintea lui, deosebită de a celorlalți, îi dădea un aer original.

Acesta era Ion Creangă.

Il cunoșteam din poveștile lui, pe care le cetiam, pe sub bancă, în clasul de grecească, criticând pe editorii *Convorbirilor* din pricina formatului acestei reviste, nepotrivit pentru cetirea în asemenea împrejurări.

Congresiștii plecau cu alaiu din Iași. La gară se adunase multă lume. În restaurantul clasei a treia, înaintea tejghelei plină cu pahare de bere, sta Creangă, cu pălăria lui cea mare pe cap, întovărașit de câțiva prieteni. — Ca să-l pot vedea mai de aproape, m-am alăturat lângă cercul acela așa de vesel. Creangă s'a uitat zîmbind la mine, a luat un pahar cu bere de pe tejghea, și mi l-a întins, zicându-mi, ca și cum m-ar fi cunoscut de când lumea:

— Trage-i și tu, bre!

Astfel m'am întâlnit, pentru întâia dată, cu Creangă.

Peste câțiva ani, în 1888, mai mulți tineri am alcătuit în Iași un mic cerc literar. Intrunirile noastre le făceam la N. Beldiceanu.

În cercul nostru s'a dat ideea să înduplecăm pe Creangă să vie între noi.

Uitat de amicii lui în *bojdeuca* din strada Țicăului, Creangă a primit cu mulțămire propunerea, și pentru noi a fost o adevărată sărbătoare, când l'am văzut în mijlocul nostru, așezat pe canapeaua prea *igritie* pentru un corp așa de respectabil.

Rușinos, precum era, și-a scos cu greu, din buzunar foile unsuroase, pe care ni-a cetit, precum știa Creangă să cetiască, „*Amintirea a patra*”.

N'am să uit niciodată entuziasmul ce a domnit în noaptea aceea între noi, și mulțumirea ce ne stăpâna, când vedeam că Creangă se simte între ai lui.

De atunci am legat prietenie cu *moș Creangă*, și am fost unul din acei care am stat mai mult în contact cu dânsul.

În căsuța lui ascunsă în fundul ogrăzii, erai bine primit ori și când te-ai fi dus. De multe ori găseam în societatea lui liniștea sufletească de care aveam nevoie; modestia omului și traiului său, făceau să-mi pară inutilități multe trebuinți, a căroră lipsă o simțeam așa de adese ori.

Creangă era totdeauna cu inima deschisă; el nu avea taine pentru prieteni. Din viața lui mi-a povestit multe, din care puține *pot* să le spun acum.

Creangă a fost unul din prietenii buni ai lui Eminescu și prietenia lor se începuse de prin 1866-67¹⁾.

---

1) Inexact. A început în 1874.

Pe atunci Creangă, împreună cu alți institutori din Iași, tipăria *Abecedarul*, pe care-l luase în editură „Societatea pentru învățătura poporului român”. Venind într-o zi dela tipografie, Creangă s'a abătut pe la d. Bodnărescu, care înlocuia pe D. Maiorescu, ca director, la școala normală dela Trei-Erarchi. Acolo a făcut cunoștință cu Eminescu.

Din una, alta, a venit vorba și despre *Junimea*. Creangă, care făcea parte din *Fracțiunea liberă și independentă*, era contra *Junimii*, unde fusese reclit *Popa Smântână*, și i se pusese în socoteală un discurs, în care ar fi zis: „În țara asta n'ar fi rău dacă ar fi bine”. — Afară de aceasta, o mică chestiune personală îl îndepărta de această societate.

Creangă, în colaborare cu alții, făcuse o „*Carte de cetire*” și-i trebuia aprobarea Ministerului. Ministru de Instrucție era Tell, și unul din coautorii cărții, știind că D. Iacob Negruzzi are trecere la București, l-a rugat să stăruiască pentru aprobare. D. Negruzzi — îmi spunea Creangă — i-a răspuns că s'ar aproba cartea dacă n'ar figura numele lui Creangă pe copertă. Creangă a propus să-i scoată numele, dar tōvarășii au refuzat și cartea s'a aprobat după avizul unei comisiuni.

Toate aceste împrejurări îl făceau pe Creangă — îmi spunea el — să nu fie prietenul *Junimii*; totuși prietenia ce o întemeiasă cu Eminescu, dragostea lui pentru literatură și admirația lui pentru d-l Maiorescu, îi îndreptau pașii spre această societate, a cărei lozincă era: „întră cine vrea, rămâne cine poate”.

Eminescu și Bodnărescu au introdus pe Creangă la *Junimea*, unde a putut să rămâe.

De câte ori se lua vorba despre Eminescu, ochii lui Creangă se umpleau de lacrimi. — În dosul casei, moș Creangă avea un cerdac lat, acoperit

cu streșină. Acolo îmi spunea el, ședea Eminescu zile întregi, tolănit pe o saltea, cu ochii pironiți pe dealul Ciricului. Acolo a scris el *Doina*.

În acest cerdac și-a găsit de multe ori adăpost și Agura, care mai pe urmă a ajuns Ministru în Bulgaria. Dela Agura i-a rămas lui Creangă un dulap, pe care-l mai păstră încă.

Creangă eră bun de chef. Imi povestea el despre multe chefuri ce a făcut cu Eminescu în Târgușor, la Țâru, unde mâncau friptură de porc cu usturoiu în hârb de ceaun, sau la celebra crâșmă Bolta-rece.

Pentru a-mi da o notă caracteristică despre firea lui Eminescu, Creangă mi-a istorisit că, pe când acesta se afla încă la studii, în străinătate, D. Maiorescu i-ar fi scris să se grăbească și să vie în țară, ca să-i dea un loc la Universitate. Eminescu i-ar fi răspuns că el nu învață pentru *țidule*, ci pentru ca să știe, iar D. Maiorescu ar fi strâns din umere.

...Uneori mă ruga să-i citesc câte ceva, că el se obosia și de scris și de cetit.

Intr'o zi m'a pus să-i citesc din nuvelele D-lui Vlahuță. Eu cetiam rar și Creangă mă urmăria cu foarte multă atenție. Deodată mă întrerupea:

— Cum zice el acolo: Asta nu-i pe românește. Ia mai citește odată. Și-i cetiam din nou câte un pasaj întreg, după care el repeta câte o frază, ca și cum ar fi scandat-o.

Creangă judeca bucățile literare după efectul acustic care i-l produceau lui.

În Iulie 1889 m'am despărțit de Creangă și nu l'am mai văzut. — În Decembrie a murit.

Acum de curând am aflat dela Preotul P. Mi-lieș din Stroești (Suceava), un amănunt interesant din viața lui Creangă.

Știut este că el a fost diacon și s-a *despopit*.

Intr'un cerc de intimi ar fi istorisit cum și-a tăiat *coada*. S'a dus la Roman în gazdă la un diacon; diaconița nu-și mai lua ochii dela coada lui, și mereu se jăluia că de ce nu are și ea așa păr frumos. Creangă, fără a mai sta mult pe gânduri, pune mâna pe o pereche de foarfeci, taie coada și o prezintă diaconiței, zicându-i:

— Dacă-ți place așa de mult, poftim.

Adevăr sau scornitură... acei cari au fost intimitii lui Creangă în acele timpuri, ar putea să ne spue".

g) Și acum iată amintirea lui Creangă și a lumii, în care a trăit el, evocată-de d. Mihail Sadoveanu. Iată „bojdeuca” și pe Zacheu Creangă, fratele povestitorului, pe Tinca Vartic, prietena și îngrijitoarea lui, iată Humuleștii și pe Smărăndița fata popei din *Amintiri*¹⁾:

....,In anii mai târzii am urmărit pe cât am putut viața lui Creangă. El nu mai era; își părăsise pentru totdeauna bojdeuca din Țicău; trudit-i suflet dobândise alinare; dar rămăseseră locurile, pe unde sălășluise el, rămăseseră oamenii care-l cunoscuseră.

Pe cei ce-l văzuseră și grăiseră cu el, îi socoteam pe-atunci cei mai fericiți oameni de pe pământ. Pe Zacheu Creangă, care vindea tutun într'un debit strâmt, pe una din ulițele Iașului, îl judecam drept un om cu totul deosebit. Nu mai zic nimic de Tinca Vartic, cu care a trăit o vreme Creangă. Ea îl auzise spunând atâtea, ea îi ascultase amintirile și poveștile, ea răsese întâiu de Ivan Turbincă și de

1) M. Sadoveanu, *In amintirea lui Creangă*, în *Foi volante*, ed. Viața Rom. 1920.

Moș Nichifor Coțcariul. Treceam pe ulița unde locuia, unde stătuse și Creangă, și, măcar de departe, catam s'o văd, cum umblă prin ogradă cu cațaveica între umere, ori cum sfătuește la zăplaz cu vecinele.

Locul nașterii lui, Humuleștii, cu Ozana cea limpede curgătoare, l-am văzut mai târziu. Am văzut și casa acuma prefăcută după vremurile nouă. Am ascultat unele istorisiri cari se păstrau în partea locului despre viața lui. Am văzut și pe copila sprintară și plină de draci, cu care se hârjonia Nică a lui Ștefan a Petrii (cum îi zicea pe atunci lui Ion Creangă). Acu e bătrână și sbârcită, și-l ține minte pe Nică cel de demult. Era vorba într-o vreme, când înfloresc tinerețile, să-și lege viețile; dar pe urmă valorile lumii l-au dus pe Nică în spre limanuri tulburi, ea a avut parte de altă soartă... E preoteasă acuma și-i prea mulțămită de viața ei. De Ion Creangă a auzit așa vorbindu-se prin lume, că ar fi scris cărți și altele, dar știe ea că la urmă n'a ieșit bine, așa că mai bine a fost așa cum e!

...Odată umblam pe drumul Pipirigului, și eră spre sară, o sară blândă de vară. M'am întâlnit c'o tabără de cară. Cobora încet drumul spre târguri cu scânduri. Am intrat în vorbă cu unul din cărauși, un Român oacheș și sprinten. Am aflat că după poreclă îi zice Creangă, — și îndată mi s'a deșteptat o mie de întrebări în suflet. L-am luat însă cu încetul.

— Ascultă, zic, om bun, dumneata trebuie să fii rudă măcar de departe, cu unul Ion Creangă, care a trăit în târgul *Eșilor*....

— Ion Creangă? Se poate.

— Apoi după mamă se trage din Pipirig: pe bunicul lui l'a chemat David Creangă...

— Aha... A fi fiind uncheșu' David. — L-am apucat eu...

— S'acel Ion Creangă a trăit în Iași...

— N'a fi vorba de Zacheu?... Pe-acesta l-am cunoscut: negustor în Iași, om la locul lui...

— Nu... nu-i Zacheu. Dar dacă-l cunoști pe Zacheu, trebuie să fi știind și pe cellalt, care i-a fost frate...

Omul pare a sta puțin la îndoială.

— N'a fi acel care a fost popă și s'a răspopit?

— Acela... zic eu. A fost om mare, scriitor.

Omul mă privește pieziș, fără prietenie.

— „Dacă-i acela, zice el, apoi îl știm noi, am aflat de urmările lui. A fi fost ce zici dumneata, dar neamului nostru se chiamă că i-a făcut mare rușine: și-a lepădat potcapul și a pornit în lume....”

Iată acum ulița Rădășenilor, pe Pavăl Ciubotariu, pe Părintele Buligă, pe moș Bodrângă, pe Vasile Fieraru, pe Fata popei din Folticeni-vechi:

„Stau de vorbă cu acești oameni din vremi de altădată și la povestirile lor, trecutul se reclădește. Iată casa cu No. 48. Aici a locuit în anii cincizeci Pavăl Ciubotariu și au stat în gazdă ucenicii Catichetului. Erau băeți dela munte, voinici și veseli. Dormiau pe lăiți așternute cu lăicere aspre, făceau cu rândul mâncare pentru toți din tainul adus de părinți, umblau la școală și nu prea, și se necăjiau cu *mi-ți-i-ni-vi-li*. Ciubotarul era un om sărac și cu sănătatea cum șubredă, câștigă cu greu câțiva sorocoveți, cosând și bătând în cuie ciubote de piele de vacă. Sara sta la taclale și la povești cu dascălii. Uneori noaptea suferia de năzbâtiile lor, căci

flăcăii erau oameni cam aspri, cu obiceiuri cam sălbătice. Soba, pe care au dărâmat-o când cu poștele, și-a făcut-o el singur la loc, ciopbind cărămida cu ciocanul ciubotăriei, și soba aceea strâmbă și plecată într'o parte a mai durat multă vreme dar n'a mai încălzit pe Pavăl, căci el de tânăr a murit și l-a dus pe drumul tuturor, într'un sicriu siniliu, părintele Neculai Șoldănescu.

Despre această cuvioasă față bisericească, am aflat că era foarte iubitoare de cele sfinte și ținea la mare preț băutura, adică sângele Domnului, precum și celelalte petreceri laice. Sfinția-sa locuia tot pe ulița noastră, într'o căsuță, care azi s'a lăsat pe spate și caută spre pământ, parcă a hodină. Astăzi locuiește în ea domnul Andriescu, scriitor de jalbe. Pe atunci era împrejmuită cu un zaplaz lucrat cu meșteșug din fierăstrău, și părintele Buligă, care mai eră un om cam fudul și lăudăros de felul lui, ieșia în ogradă subț cele două răchiți bătrâne, se așeza pe un scaun și sta acolo cugetând, ca un boer din vremea veche. Era îmbrăcat cu antereu de suvaia, încins cu taclit, și, stând pe gânduri, fuma dintr'un ciubuc lung de trei coți și sorbia dintr'un filigean de cafea. Dar, după cât știau cunoscuții, luleaua ciubucului n'avea tutun și filigeanul turcesc eră gol; căci așa eră fălos din firea lui, părintele Buligă. Uneori ieșia în straele-î frumoase și pășia măreț pe uliță, având în mână o cârjă de protopop. Dar de multe ori își lăsa mândria și boeria și se încurca cu dascălii dela Pavăl Ciubotariu. Atunci își ridica poalele anterului în brâu, se prindea de după cap, la joc, cu flăcăii și ajungea ca cel mai din urmă dintre pravoslavnicii creștini. Iar moș-Bodrângă făcea de multe ori drumul până la crășmărița cu pricina, aducea vin de cel bun, nebotezat, cinci parale oca, și cânta cuvioșilor din fluer. Se

sguduia casa și bietul Pavăl se temea să nu i se dărâme soba.

Moș-Bodrângă, prietinel dascălilor, tovarășul lor de vremuri bune și rele, avea așezarea cam peste drum de ciubotar, și avea o căsuță mărunță în fundul ogrăzii, și dela căsuță locul se lasă răpede și prăvălatic în spre uliță.

În ograda aceasta moș-Bodrângă, după moartea babei, la câțiva ani, s'a gândit să întindă un praznic, și, după multă străduință, cu ajutorul prietenilor lui Humuleșteni și alții, a întins la soare, cam pela Sf. Gheorghe, o masă lungă încărcată cu străchini pline de plachie, sarmale și alte bunătăți. Pe când creștinii adunați cinstiau un pahar dulce și începeau a prăznui, dintr'odată o năvală de nouri s'a îmbulzit deasupra târgului, și s'au rupt într'o ploae grozavă, și tot praznicul moșneagului l-a dus șuvoiul la vale, în mijlocul drumului. Așa, n'a avut parte moș-Bodrângă să prăznuiască amintirea babei lui, pesemne unde fusese răposata o femeie tare în clonț și făcuse zile fripte moșneagului cât trăise cu el. Și s'a mângâiat moș-Bodrângă, gândindu-se că, precum tunau nouri cerului, așa tuna și gura fără măsele a babei lui, odată. Și cu prietini lui, Humuleștenii și alții, se duceau la crâșmărița cea bună la inimă, care era fata vornicului dela Rădășeni și care își petrecea tinerețea cu voe-bună într'o crâșmă ce și azi trăește la marginea unei dumbrăvi, între Oprișeni și ulița Rădășenilor. Ce frumoasă era viața, și cum uitau învățăceii gramatica și ohtoicul, când ieșia Ilincuța cea frumoasă în dumbrava de mesteceni, și avea un tulpan verde pe cap și venia râzând cu mânecile suflecate, aducând chef și voe-bună, ochi șireți și vorbe cu înțeleșuri.

Intr'un târziu, când lucia luna plină și sforăia străjerul în șanț supt un podeț, se întorceau cântând

de inimă albastră. Și toți mahalagii dormiau, căci se culcaseră ca de obicei, odată cu găinile, iar cântecul nu-i puteau trezi; și când conteniau învățăceii, începea undeva privighetoarea și venia o adiere din livezile înflorite. Atunci se opria Ștefănescu Ion, zis Creangă, și grăia: „Ia stați, măi băeți, s'ascultați. I-auzi cum îi zice privighetoarea”.

Astfel a petrecut moș-Bodrângă și și-a urmat prietenii și la bucurii și la năcazuri. Prietin a fost cu ei și când găzduiau la Vasile Fieraru, care era un om ciudat și sfadăuș cași nicovala și ciocanele lui. În această casă, azi Str. Rădășeni No. 42, au petrecut o toamnă. Și într'un rând, pe vremea ploilor mocnite, la vreme de noapte, pe când stăteau flăcăii la sfat cu fierarul și cu moșneagul, aud vaete și chemări. Ies afară și văd prin întuneric și ploae, în mijlocul drumului, o momâiață. „Care-i acolo? bre? strigă fierarul. — Eu sunt! răspunse un glas de femeie. — Da' de ce strigi și chemi? — Vai de mine, oameni buni, m'am înglodat și nu mai pot ieși din hleiu!” Auzind această tânguire, a pășit în uliță cu îndrăzneală, și cu ciubotele lucrate de Pavăl, gliganul Mogorogea, și, precum ridicase cândva în spate un car de lemne, asemenea a ridicat și pe babă și a scos-o la liman. Iar botinele ei care rămăseseră în hleiu, s'a dus și le-a dus Ștefănescu Ion...

...„Mergeam și eu pe cărarea cea veche, pe lângă pomi bătrâni de un veac. Aveam un cunoscut bătrân în sat. Am intrat la el și l-am găsit cosindu-și luțerna în grădină. S'a bucurat cât se cuvine de vizita mea, a tras cu cutea răpede pe pana coasei de câteva ori, pe urmă a înfipt toporâștea în pământ, și a așteptat să-i spun ce aveam de spus.

Eu ce aveam de întrebat? Eu aveam de întrebat un lucru foarte ciudat: anume cine eră popă în

sat pe vremea când a venit Cuza domn! — Foarte ciudat lucru mi s'a părut și mie după aceea, când l-am văzut pe moș-Petre uitându-se îngrijat spre mine. — Parcă nu îndrăzniă să spue ceva, parcă-și căuta vorbele pe jos. — Eu am început a râde; a zâmbit și moș-Petre. M'a întrebat:

— Mă rog, da ce vrei dumneata să faci cu popa cela?

— Am găsit scris undeva despre el. Spune că avea ș'o fată.

— Unde spune? In cartea, care o ții dumneata subsuoară?

— Da.

Asta l-a pus pe gânduri pe bătrân. Și-a scos o pungă mare de piele și și-a răsucit o țigară groasă. Și-a scos amnarul și iasca, a scăpărat și și-a aprins țigara. Când a slobozit pe nas întâiul fum, și-a adus aminte: „Apoi, domnule, va fi fost popa Ionică. O fată a avut și trăește și acu. Ii văduvă. Bărbatu-său a fost slujbașul stăpânirii.

— Da' casa mai este?

— Este, trăesc în ea niște nepoți de-ai popei Ion'.

Dupăce-am aflat pe ce cărări trebuie să mă îndrept, l-am lăsat pe moș-Petre la luțerna lui. Prin umbra nucilor am mers o vreme, am sărit un pârleaz, un câine flocos a zăpăit la mine și mi-a ieșit înainte și „văduva”. Era o femeie curat îmbrăcată cu straie mohorîte; anii nu o încovoiaseră. Am privit-o lung; cartea amintirilor, fără voia mea, a tremurat sub brațul stâng. — Am început a vorbi despre ceva, despre răposat, despre părintele Ion, mort demult tare, apoi, sfios, cu înconjururi, am cercat să văd dacă cumva nu-și aduce aminte de oarecare flăcăioaș, de oarecare dascăl dela școala catiheților, un muntean dela Humulești. — Nu, nu-și mai aducea aminte!

— „Nu știu. De atunci e mult. Da' de ce-i vorba? A fost rudă cu d-ta? E vre-o afacere la mijloc?”

N'am știut ce să-i răspund. Și cu toate acestea ceva din sufletul și din tinerețea ei eră închis în cartea de supt brațul meu. Ea nu știă nimic, mă privia cu tristețea și oboseala bătrâneții. N'a înțeles de ce-am venit, n'a înțeles de ce m'am dus”.

10. Opera literară a lui Creangă a apărut postum în ediția dela Iași sub titlul:

I. *Scrierile lui Ion Creangă*, v. I, *Poveștile*, Iași, 1890 (Tip. Goldner); vol. II, *Amintirile*, Iași, 1892, cu o prefață de A. D. Xenopol, un studiu biografic de Gr. I. Alexandrescu și cu ilustrații de Teodor Buicliu. Pentru această ediție Creangă scrisese următoarea prefață:

Iubite cetitor,

Multe prostii îi fi cetit de când ești. Cetește, rogu-te, și aceste și unde-i vedea că nu-ți vin la socoteală, ie pană în mână și dă și tu altceva mai bun la ivală, căci eu atâta m'am priceput și atâta am făcut.

Tot în vederea acestei ediții Creangă își revizuiuse o parte din material; V. G. Morțun i-a supravegheat corectura a zece coli din *Povești*. Murind Creangă, publicația a fost pusă sub direcția unui comitet compus din A. D. Xenopol, Grig. I. Alexandrescu și Eduard Gruber¹⁾.

---

1) In privința intenției, în care fusese pornită a-

2. Ediția în 6 volumeșe din *Biblioteca pentru toți* e reproducerea integrală a ediției dela Iași.

3. Ediția *Minerva*, 1906, de *Opere complete*, într'un singur volum, îngrijită de Gh. T. Kiri-

---

ceastă ediție, reproducem următorul fragment dintr'o scrisoare a lui Gruber către Const. I. Creangă, din 16 Ianuarie 1890:

„Joi vine Morțun pentru a ne înțelege asupra cumpărării (colilor din *Povești* tipărite de el). Cu dânsul vom face un contract, prin care el ne va vinde drepturile de editură, ce le avea dela părintele tău.

„Asară a fost Xenopol la noi și a văzut cele ce am Tăcut și ne-am înțeles asupra modului de studiere, apoi am luat o serie de deciziuni în privința tipăririi, deciziuni, pe care le-am consemnat într'un proces-verbal, ce l'am iscălit cu toții și care se află în păstrarea mea. Iată deciziunile noastre:

1. Se va face întâi o ediție în formatul celor 10 coale cumpărate dela Morțun, în 3 volume: 1) *Povești*, II) *Amintiri și Anecdote*, III) Studiul asupra lui Creangă și *Varia*.

2. Ediția aceasta va fi ilustrată și anume la *Povești* de fiecare câte o ilustrație, iar la *Amintiri* cu ilustrații separate și intercalate. Ilustrațiile se vor face la Paris, după fotografiile și material de desen din țară.

3. Ediția aceasta va fi pusă în vânzare odată, adică odată cele 3 volume împreună.

4. In afară de această ediție se vor scoate poveștile într'o ediție populară, fiecare aparte, adăogând și ilustrația respectivă.

5. Se va cumpăra dela V. G. Morțun cele 1600 exemplare în 10 coli tipărite, cu prețul plătit de el tipografului (adică 720 lei) plus plata hârtiei pentru ediția de lux”.

Nici una din primele patru hotărîri n'a fost însă deplin realizată.

leanu și Il. Chendi, e cu mult cea mai bună ediție de până acum, cu revizuirea textului după textul *Convorbirilor* sau al manuscriselor, cu adaosul unor bucăți noi, ca povestea *Făt-Frumos*, *Fiul Epei*, cu articole, versuri și alte bucăți luate, fie din reviste, fie din cărțile didactice ale lui Creangă. La urmă se adaugă „*Tălmăcirea cuvintelor mai neobișnuite*” făcută de Al. Vasiliu și G. T. Kirileanu.

Celelalte ediții (între care și ediție dela *Cernăuți*, 1924, cu o prefață de D. Marmeliuc) sunt reproducerea ed. Minerva cu mici adaosuri.

II. Opera didactică a lui Creangă constă din:

1. *Metoda nouă de scriere și cetire*, Iași, 1865—68; ediția XXIII din 1893 (în colaborare cu C. Grigorescu, G. Ienăchescu, N. Climescu, V. Răceanu și A. Simionescu).

2. *Invățătorul copiilor*, Iași, 1871; ed. X din 1893 (în colaborare cu C. Grigorescu, V. Răceanu).

3. *Povățuitor la cetire prin scriere*, Iași, 1876 (în colaborare cu G. Ienăchescu).

4. *Geografia Județului Iași*, Iași, 1879; ed. IV din 1886.

5. *Harta Județului Iași*, Iași, 1880.

6. *O întrebare d-lui A. Gorjan*, Iași, 1886 (în colaborare cu V. Răceanu și Gh. Ienăchescu).

7. *Răspuns la criticele nedrepte îndreptate contra cărților noastre de școală de Ion Pop Florantin*, Iași, 1888 (în colaborare cu V. Răceanu, Gh. Ienăchescu și C. Grigorescu).

III. Ca referințe principale pentru cunoașterea lui I. Creangă trimitem la următoarele articole și studii: *Gr. I. Alexandrescu* — Biografia lui Ion Creangă, ce servește ca introducere la întâia ediție a „*Poveștilor*” din 1890.

Idem. — *Amintiri despre Ion Creangă* în „*Șezătoarea*”, an V. p. 178-187 și *Conv. lit.*, 1899, pag. 1073.

I. Chendi, articolul *Creangă și Eminescu*, în *Sămănătorul*, I, v. II, 1902, p. 19.

Coresi (Art. Stavri). — *Sfârâiacul*, în „*Șezătoarea*”, an. V, p. 199—201.

Emilgar. — *Ioan Creangă*, studiu extras din „*Arhiva*”, Iași, 1902.

M. Eminescu. — *Scrieri politice și literare*, pag. 260, 306 și 308.

D. Furtună. — *Cuvinte și mărturii despre Ion Creangă*, Buc. 1914.

Artur Gorovei. — *Amintiri despre Ion Creangă*, în „*Șezătoarea*” V. p. 191—195. Artur Gorovei mai reproduce în „*Șezătoarea*”, anul VII sub titlul „*Dosarul lui Ion Creangă*”, o polemică privitoare la Creangă, cu prilejul subscripției pentru ridicarea unui bust în Iași, între Preotul Gh. Ienăchescu, A. D. Xenopol și C. Grigorescu.

Em. Gârleanu. — Articole în „*Luceafărul*” din Sibiu, 1910.

E. Gruber. — *Stil și gândire*, 1888, p. 118.

N. Iorga. — *Incerări de critică științifică: Ioan Creangă* în „*Schițe din literatură română*”. A se vedea și *Neamul rom. lit.* 1910.

Leca Morariu. — *Institutorul Creangă*, Cernăuți, 1925.

Idem. — *De ale lui Creangă*, Cernăuți, 1926.

Idem. — *Drumuri moldovene*, Cernăuți, 1925.

M. Sadoveanu. — *In amintirea lui Creangă*, în *Foi volante*, ed. „Viața Rom.”, Iași, 1920.

Th. D. Sperantia. — *Amintiri despre Ion Creangă*, Iași, 1927.

M. Lupescu. — *Amintiri despre Ion Creangă*, în *Șezătoarea*, V. p. 189—191.

Iacob Negruzzi. — *Ion Creangă* în „*Amintiri din Junimea*”, ed. *Viața rom.* 1920.

T. Pamfile.—Prefață la ediția din Chișinău, 1920 și la revista „*Ion Creangă*” din Bârlad.

Gh. Panu.—*Amintiri dela Junimea din Iași*, 1910, v. II p. 101, etc.

Emil Precup.—*Viața și opera lui Ion Creangă*, Gherla, 1921.

Properțiu. — *Profesorul Creangă* în „*Lumea Ilustrată*”, an I, pag. 144—151.

Artur Stavri. — *Ion Creangă*, Schiță biografică („*Revista Nouă*”, II, p. 475—477).

Gh. Teodorescu Kirileanu. — Notiță asupra manuscrisurilor lui Creangă, în *Șezătoarea*, V. p. 209—216. Tot el publică, în „*Șezătoarea*” (anul VII-VIII, 1903—1904) mai multe date asupra lui Creangă, între care și „*Lăcrămătoarea*” suplică împreună cu certificatul de absolvire al Seminarului Socola din 10 Sep., 1858.

A. D. Xenopol. — Prefață la „*Povești*” (Ed. I, Iași, 1890).

A. D. Xenopol. — *Ceva despre Creangă* în „*Junimea lit.*”, 1910, p. 29.

Cu privire la manuscrisele lui Creangă, reproducem concluziile d-lui Gh. Teodorescu-Kirileanu din articolul *Notiță asupra manuscriselor lui Ion Creangă* din *Șezătoarea*, V. p. 209:

„Cât despre soarta nenorocitelor manuscrite rămase dela Creangă, putem acum spune cele ce urmează: Comisiunea, ce s'a însărcinat cu editarea scrierilor lui Creangă, a încredințat lui Gruber spre studiere *toate* manuscritele lui Creangă. La moartea lui Gruber aceste manuscrite au fost lăsate să fie vândute împreună cu biblioteca lui. Cumpărătorul a aruncat partea cea mai mare dintr'însele și probabil că parte din acestea au fost găsite de d-1 Silivestru la negustorul Michăilescu, (anume: fragmente din *Harap alb*, *Ivan Turbincă*, *Capra cu trei iezi* și din *Amintiri*, povestea inedită atunci și nesfârșită *Făt-Frumos*, *Fiul epei*, o filă dintr'o comedie *Dragoste chioară și amor ghebos*); cealaltă parte a dat-o D-lui profesor Gh. Scobai, în păstrarea căruia sunt astăzi. Iar poveștile pornografice — afară de *povestea lui Ionică cel prost*, care se află la D-l Scobai — se găsesc în manuscrisul original la D-l Dr. Obreja, directorul serviciului sanitar, cumpărat dela căpitanul Creangă, după cum aflu în urma cercetărilor mele făcute în București”.

VASILE ALECSANDRI

I

1. „Despot-Vodă”, dramă romantică. 2. Al. Odobescu despre „Despot-Vodă”. 3. B. Delavrancea și T. Maiorescu și „Despot-Vodă”. 4. Personalitatea istorică a lui Despot-Vodă. 5. Ciubăr-Vodă.

. Apariția dramei *Despot-Vodă* (20 Septembrie 1879¹⁾) este punctul de plecare al unei noi îndrumări a activității literare a lui Vasile Alecsandri, — prin părăsirea teatrului social și a comediei ușoare pentru a lua calea „mult mai largă și mai atrăgătoare a dramei istorice”. Evoluția poetului răspundea, dealtfel, unei recrudescențe a teatrului în versuri în Franța. Scrisă după formula romantică și prin influența

---

1) Reprezentarea lui *Despot-Vodă* a obținut un succes de public. Critica dramatică a timpului s'a împărțit însă în mari elogii și în atacuri exagerate. Se poate consulta: *Presa*, 1879, No. 217, 225; Ascanio (D. Olănescu) în *România liberă*, 1879, No. 704, 711, 713, 715, 716, 717; Fortunio în *Presa*, No. 246—256, *Românul*, 1879, No. 936, 952, 956, 960, 976; *Timpul*, 1879, No. 242, etc.

teoriilor și dramelor lui Victor Hugo, vom preciza, urmărind pas cu pas studiul d-lui Charles Drouhet, vestigiile acestei influențe, vizibile în structura psihologică a personajilor cât și în tehnica acestei drame esențial romantice¹⁾.

Așa, de pildă, „deghizarea”, care permite unor eroi de a-și schimba nu numai haina dar și personalitatea morală, este unul din procedeele obișnuite ale teatrului lui Victor Hugo. Părăsindu-și livreaua, Ruy Blas se îmbracă din porunca lui Don Salluste în costumul lui Don César de Bazan și, astfel, din lacheu, ajunge prim ministru al Spaniei și amant al reginei. În *Marie Tudor*, în urma rugăciunilor Janei, logodnica lui Gilbert, paznicul Turnului Londrei îi dă acestuia o mantie și o pălărie mare spre a-i ușura fuga. Puțin apoi e dus în loc la eșafod Fabiani, favoritul reginei, care, acoperit cu un zăbranic negru, e luat de Marie Tudor drept Gilbert. Prin acelaș procedeu al travestirii, aruncat de Lăpușneanu în beciurile castelului din Suceava, Despot scapă din închisoare, schimbându-și mantaua și pălăria sdrențuită și stema de hârtie a nebunului Ciubăr-Vodă, trimis de Lăpușneanu, să-i anunțe lui Despot, sosirea călăului²⁾.

---

1) Ch. Drouhet, *Vasile Alecsandri și scriitorii francezi*, Cultura națională, 1924, p. 272 și următoarele.

2) *Marie Tudor*, troisième journée, sc. 8. — *Despot-Vodă*, act. II, tabl. II, sc. 2.

Datorită unei alte prefăcătorii, adaptare și ea a unui procedeu al lui Victor Hugo, Despot mai scăpă odată dela moarte. În *Marion Delorme* cei doi adversari, plebeul Didier și marchizul de Saverny se provoacă și pe dată trag spadele, cu tot edictul lui Richelieu contra duelului, afișat chiar pe zidul stradei unde se bat. Zărind guarzii, marchizul se preface că e rănit de moarte. Socotindu-l mort, căpitanul de poliție îl lasă și-l arestează numai pe Didier. O viclenie identică întrebuițează și Despot: când oamenii lui Lăpușneanu vin să-l aresteze în castelul lui Laski, Despot simulează moartea și de pe catafalcul, pe care e întins, dintre torțele ce ard în jurul lui, din mijlocul călugărilor ce cântă imnuri funebre, ostașii lui Lăpușneanu nu îndrăznesc să-l ridice¹⁾.

Intregul decor funebru, prezentat de Carmina, soția lui Laski, solilor lui Lăpușneanu, amintește spectacolul din *Lucrèce Borgia*, prezentat nobililor ce ospătează în palatul prințesei Negroni, când ușa mare din fundul sălii de ospăț se deschide, lăsând să se vadă o capelă funerară, în mijlocul căreia la lumina făcliilor călugări cu crucea în cap, cu torța în mână,

---

1) *Marion Delorme*, II, sc. 4. *Despot-Vodă*, act. III, sc. 6. Adevărul istoric a fost melodramatizat de Alecsandri, deoarece, pentru a-și masca pregătirile lui în Ardeal, Despot răspândește numai șvonul morții sale.

cântă în jurul unui sicriu: *De profundis clamavi ad te, Domine!*²⁾).

Un alt accesoriu al pieselor romantice e și otrava și antidotul, care zădărnicesc planurile dușmanilor. În *Lucrece Borgia* don Alphonse, ducele Ferrarei, pune să se verse otravă în cupa lui Gennaro, pe care-l bănuște că e amantul soției sale; cum pleacă ducele, Dona Lucrezia îi întinde lui Gennaro o sticlută:

— „Tenez, voyez cete fiole que je porte toujours cachée dans ma ceinture. Cete fiole, Gennaro, c'est la vie, c'est la santé!”

Scăpând de moarte, Gennaro va purta deaci înainte o contra otravă, ca și Despot, care, simțind în băutura din teasul oferit de Lăpușneanu un gust de otravă, înlătură primejdia, cum grăește singur:

*Căci port eu totdeauna un balsam din Morava
Ce nimicește moartea, dezotrăvind otrava.
Iată-l (Arată un șip) O! rouă scumpă din plaiuri
[îngerești,
Esență-apărătoare a vieții omenești!]¹⁾*

Trebue, totuși, să adăugăm că scena din *Despot-Vodă* e istorică, întrucât o găsim în Neculai Costin.

Concepția romantică a amestecului comicului

---

2) *Lucrece Borgia*, act. III, sc. 1.

1) *Lucrece Borgia*, act. II, sc. 6. — *Despot-Vodă*, act. II, sc. 1.

cu tragicul, pentru a reda viața în aspectele ei variate, se găsește și la baza lui *Despot-Vodă*: comic e, de pildă, dialogul între Limbă dulce și Jumătate, comic e popasul de vânătoare, în care boerii se înțapă cu vorba înainte de a se acuza reciproc sau discuția din sala de recepție a castelului lui Laski între Carmina și oaspeții săi.

Comicul e însă reprezentat, mai ales, prin Ciubăr-Vodă, nebun, ce-și închipue că i se cuvine tronul. Primele două acte ni-l prezintă într'un șir de situații vesele, producând râsul; la popasul de vânătoare, el sosește speriat, deoarece i se păruse că-l fugărise un urs, în pădure; cu o hlamidă zdrențuită și cu o stemă de hârtie, vizitează pe Despot în temniță și își schimbă hainele cu dânsul, dându-i puțința să fugă.

Ciubăr-Vodă e replica bufonilor lui Shakespeare și a „nebunilor” de curte ai lui Victor Hugo: L'Angély din *Marion Delorme*, Triboulet din *Le Roi s'amuse*; Trick, Giraff, Gramadoch și Elespuru, din jurul mohorâtului Cromwell. Deosebirea e că, hazliu, Ciubăr-Vodă nu face pe nebunul, ci e nebun veritabil. Atitudinea lui din ultimele acte contrazice însă atitudinea lui dela început.

De vechea-i nebunie prin rugă vindecat.

Ciubăr devine un călugăr mistic, care, furios

pe Domnul eretic, fiindcă a topit odoarele bisericesti pentru a le preface în bani, îl înjunghie. Exaltarea lui Ciubăr e zugrăvită după exaltarea lui Carr din *Cromwell* al lui Victor Hugo, care, indignat față de nelegiuirile Dictatorului, îl blestemă pe Cromwell ca pe un Antichrist.

Personagiu romantic, deși cu o existență istorică, e și Toma Calaibacanu, sluga lui Lăpușneanu, „mut până la groapă”, echivalentul lui Rustighello din *Lucrèce Borgia*, dispus să otrăvească sau să omoare pe Gennaro, după o vorbă a lui Don Alphonse.

Opoziția între Ana și Carmina, care iubesc amândouă pe Despot, una cu o dragoste nevinovată, jertfindu-se bucuros, cealaltă pasionată și răsbunătoare, e o obișnuită antiteză romantică.

Antiteza romantică se poate găsi chiar în structura sufletească a lui Despot:

...*Sub haina de oștean
Porți inima vitează și cugetul viclean.*

Îl definește Laski și, în adevăr, în sufletul lui Despot, arată d. Drouhet, „e o curioasă asociație de mărinimie și perfidie, de ambiții sublime și de calcule meschine, de avânturi înalte și de porniri josnice. E o antinomie așa de mare între unele și altele, încât te întrebi dacă frumusețea scopurilor ce vrea să le atingă,

liberarea Bizanțului de sub jugul turcesc, cruciata de papi, regi și împărați, plănuită contra Semi-Lunii, învierea gloriei vechi a Moldovei, le-a zămislit într'adevăr inima aceasta de aventurier care, în unele momente de sincerietate, se desvăluște setoasă numai de beneficiile puterii și dorind cu orice preț tronul:

Chiar de-ar fi până la dânsul să calc pe sfânta Cruce.

A fost, credem, o luptă la Alecsandri între tendința de a înfățișa pe ambițiosul fără scrupule, pe vanitosul plin de iluzii, firea complicată, care în setea ei de mărire, minte pe alții și se amăgește și pe sine, precum istoria ni-l arată pe Despot¹⁾ și înclinarea de a face dintr'însul un erou romantic, cu însușiri excesive și anti-tetice. Lacheul Ruy-Blas cu o generozitate și dezinteresare, pe care n'o dovedesc nobilii consilieri ai tronului; dictatorul Cromwell, în fața căruia tremură întreaga Anglie și care, la rândul său, tremură de frica soției sale și consultă cu sfială pe un biet ovreiu cetitor de zodii; Lucrece Borgia, pierdută de desfrâu, care însă iubește cu o curată dragoste de mamă pe Genaro, iată tiparele, după care Alecsandri a croit caracterul aventurierului său. Cu mijloace urâcioase, servindu-se de dragostea femeilor pentru

---

1) N. Iorga, *Nouveaux matériaux pour servir à l'histoire de Jacques Basilikos l'Héraclide, dit le Despote*, Bucarest, Göbl, 1900, p. XIV.

a căpăta tronul, amăgindu-le și pe ele și pe boeri, căci robește țara Sultanului și crește haraciul, Despot vrea să realizeze un ideal splendid. Pe căi de ignomonie urmărește „o țintă colosală”, aspirând să ajungă mântuitorul creștinătății de urgia păgână. Uitând că l-a înfățișat ca vulgar poftitor de mărire, Alecsandri ni-l arată alteori ca un suflet generos, înfiorându-se de fâlfâirile de aripi ale victoriilor ce trec prin visurile sale de glorie.

Fără de voe Alecsandri se supune impulsurilor lecturilor sale romantice, nebănuind că alterează logica personagiului său. Fără de voe influența romanticilor îl face să apuce altă direcție decât aceea, pe care primitiv o luase. Astfel, la început, Despot se învederează ca un om energetic, cu o voință neștrămutată pentru aducerea la îndeplinire a planurilor ce și le-a croit, conștient de faptele ce le săvârșește:

*A! iată-mă'n Moldova!... măririi, averi, putere,
Aici sunt partea celui ce știe a zice: vreul!
Eu vreul...*

Totuși ca și Didier sau Hernani, eroi romantici, care merg înainte mânați de o forță oarbă, agenți ai destinului cu hotărâri nepătrunse,

*... Je suis une force qui va!
Où vais-je, je ne sais. Mais je me sens poussé
D'un souffle impétueux, d'un destin insensé!¹⁾*

1) Cf. *Despot*, act. I, sc. 3.—*Hernani*, act. III, sc. 4.

Despot, în contrazicere cu felul cum adineaori s'a caracterizat și cum reiese din faptele lui în tot cursul dramei, se înfățișează în alt pagiu sub colori romantice, ca o victimă a fatalității, ca o jucărie a unei soarte pline de mister:

*Eu sunt în voia soartei un vecinic călător*¹⁾

Subiectivă și lirică, drama *Despot-Vodă* abuzează ca tot teatrul romantic de monologie și meditații.

Monologul eroului în temniță e o meditație asupra schimbărilor soartei și a obligației de a le înfrunta bărbătește; monologul rostit când, părăsit de partizani și înfrânt de Tomșa, vrea să dispară de pe pământ, e tot o meditație lirică asupra nimicniciei gloriei și asupra nepăsării lumii față de nenorocile altora. „În acest monolog, arată d. Drouhet, se amestecă amintiri din *Ruy-Blas* și din *Hernani*. După cum, redus la rolul de lacheu, din prim-ministru, Ruy-Blas își plânge visurile sale spulberate, iluziile pierdute:

C'est fini, rêve éteint... Visions disparues.

tot așa Despot se plânge în versuri cu romantice antileze:

*O! deșteptare aspră din cel mai splendid vis!
Când mi-am deschis eu ochii, vai cerul s'a deschis!*

---

1) *Despot*, act. I, sc. 6.

Reflecțiile lui Ruy Blas asupra indiferenței generale față de suferințele și de pieirea noastră:

... *Les hommes*
*Sont méchants. Vous mourez, personne ne s'émeut*¹⁾,

le face și Despot, în temniță:

Ce stranie cădere! și însă lumea vie
Nici cum nu se urnește din vechia-i temelie.
Nu!... oarba nepăsare rămâne mută, când
*Pe Despot de pe tron-u-i îl vede azi căzând*¹⁾.

Je m'en irai bientôt, au milieu de la fête
Sans que rien manque au monde, immense et
[radieux.

Iar cugetările sale asupra deșertăciunii măririlor pământești, asupra morții, care preface în cenușe tot ce ni-s'a părut de preț:

Căci cerul ține frâul voinței omenești
Și nu-i nimic al nostru decât mormântul rece,
Și el ca noi devine un putregai ce trece!
Ce-am fost când dintre oameni, ieșind, am rupt eu
[rândul?

Culegător de umbră cu mâna și cu gândul!
Ce sunt?... o părăsire, un vreasc fără de răsad!
Ce-oi fi?... un pumn de țarnă pe-o scândură de brad!

au reminiscențe din meditația lui Don Carlos în cavoul unde odihnesc rămășițele lui Charlemagne:

---

1) Victor Hugo (*Les feuilles d'automne—Soleils couchants*) se tânguise și el cu acel egoism care caracterizează pe romantici că moartea sa va lăsa indiferentă întreaga natură:

*...Pourtant cette tombe est la sienne!
Tout est-il donc si peu que ce soit là qu'on
[vienne?
Quoi donc! avoir été prince, empereur et roi!*

*Avoir été plus grand qu'Annibal, qu'Attila
Aussi grand que le monde!.. et que tout tienne là!
Ah! briguez donc l'empire et voyez la poussière
Que fait un empereur!¹⁾*

Tot din această bucată, pe care Alecsandri o cunoștea bine, vin accentele înfocate, cu care în alt monolog²⁾, Despot râvnește scaunul Moldovei:

*Amorul pentru Ana și glorie m'aprint...
A cărei dulci mreje mai tare mă cuprind?...
Ah! tronul, tronul, tronul!... La el de-a drept
[m'oi duce
Chiar de-a fi pân' la dânsul să calc pe sfânta
[cruce!*

Aceiași sete de putere se rostise cu expresii la fel în Don Carlos, întinzând mâinile spre coroana apropiată:

*Oh! l'empire! l'empire!
Que m'importel j'y touche, et le trouve à mon gré.
Quelque chose me dit: Tu l'auras! — Je l'aurai.—
Si je l'avais!...*

Tot din *Hernani* a luat Alecsandri și ideile asupra onoarei și asupra datoriilor ospetiei dezvoltate de Laski în actul al III-lea.

1) *Hernani*, act. IV. sc. I.

2) Act. II, sc. 1.

În castelul său din Zips, Laski a adăpostit pe fugarul Despot, refuzând să-l predea solului lui Sigismund și al lui Lăpușneanul. Din aceleași motive ca și Don Ruy Gomez, rămas neclintit la amenințările lui Don Carlos, de a-i preda pe Hernani, ascuns în castelul părintesc al lui Don Ruy. Când proscrisul desvăluie în fața oamenilor lui Don Ruy că s'a pus preț pe capul lui, bătrânul gentilom, care ar prefera ruina castelului său dezonoarei:

*Mieux voir croître du chanvre où ma tour s'élève
Qu'une tache ronger le vieux nom de Silva,*

asigură pe oaspele său că-l va apăra contra oricui, fie chiar contra regelui:

*Pour ta vie, au lieu d'or offrit-on un empire,
Mon hôte, je te dois protéger en ce lieu,
Même contre le roi, car je le tiens de Dieu.*

Iar poruncii lui Don Carlos de a-i preda oaspele, îi răspunde, arătându-i portretele strămoșilor, care ar tresări de indignare văzând trădarea nepotului lor:

*Ce dernier, digne fils d'une race si haute,
Fut un traître, et vendit la tête de son hôte.*

Acelaș respect al îndatoririlor față de oaspe, sol al lui Dumnezeu, acelaș cult al legilor ospetiei, aceiași religie a onoarei, care suferă de călcarea acestor legi, le exprimă Laski într'un șir de versuri bine turnate:

*In zidurile mele oricine a pătruns
Devine-un oaspe sacru căci legea ospetiei*

*Ii pune-un scut puternic sub pavăza frăției.
Aici eu sunt stăpânul!... Aici stăpân sunt eu,
Și nime n'are voe și nime drept nu are,
Cerându-mi pe-al meu oaspe, să-mi ceară o
[trădare!*

*Un oaspe face parte din zidul strămoșesc,
Precum onorul sacru din suflet omenesc,
O piatră scoasă... zidul slăbit se prăbușește.
O faptă rea... onorul ca frunza vestejește...
Eu sunt dintr'acei oameni ce viețuiesc și mor
In casa lor întreață cu 'ntreg onorul lor!*

Prin același subiectivism sunt anacronice pa-sagiile, în care Tomșa și Moțoc își expun ideile politice asupra necesității sau lipsei de oportunitate a unui domnitor străin în Moldova, a-supra relelor aduse de desbinare între boeri, asupra demnității naționale și a neatârării țării... ¹⁾). Poetul proiectează în secolul al XVI-lea teoriile și sentimentele generației de intelectuali moldoveni, care au pregătit Unirea; interlocu-torii săi prezintă aspecte diferite sau opuse ale aceleași idei, ei se combat cu argumentele și cu pasiunile contimporanilor poetului. Pa-triotismul de o emfatică exaltare al lui Tomșa sau al lui Spancioc, ba chiar planurile pline de mândrie ale lui Despot pentru liberarea Mol-dovei de sub vasalitatea turcească sau gândurile sale despre menirea acestei țări în Orient ²⁾,

1) Act. I, tabl. I, sc. 4 și act. II, tabl. I, sc. 8.

2) *Această sentinelă la răsărit cu fală
Are o menire mare și providențială.
(Act. II, tabl. I, sc. 10).*

sunt ale lor. A. Cantacuzin, prietenul lui Alecsandri, a putut zice cu dreptate despre Tomşa că „i-a auzit glasul răsunând puternic în adunările noastre, sunt douăzeci de ani și mai bine. Pe Moțoc, Spancioc și Toroipan, i-am văzut ieri și astăzi sub Domniile reglementare sau mai aproape”. Și aceasta, nu după cum afirmă în Scrisoarea-prefață, pentru că pornirile și pasiunile omenești sunt aceleași, și pentru că urmașii trebuie să semene cu ascendenții lor. Tiradele lui Tomşa sau ale lui Moțoc nu revelează *eternul omenească*, ci o mentalitate și o simțire caracteristică generației poetului. Alecsandri a înzestrat aceste personaje din secolul al XVI-lea cu idei și aspirații contemporane, unele împărtășite, altele urite de dânsul, urmând în această privință tot pe Victor Hugo”.

2. Pentru a da și o mărturie a criticei contemporane asupra lui *Despot-Vodă*, vom reproduce un fragment din raportul lui Al. Odobescu citit în ședința Academiei din 6 Aprilie 1881 pentru premiera lui Alecsandri cu „Marele premiu Năsturel”¹⁾:

„Mărturisesc însă că, în cercetările mele, nici pe oamenii de felul acesta nu i-am ocolit, și-mi aduc aminte că într-o seară, ieșind dela teatru, unde se jucase, — după puterea tinerei noastre trupe dra-

1) Al. Odobescu, *Opere complete*, II, p. 169.

matice, — legenda istorică *Despot-Vodă*, am auzit un critic literar, zicând cu oarecare asprime că n'ar fi trebuit să fie pusă pe scenă acea operă, că într'însa intriga dramatică nu oferă îndestul interes, că spiritul sarcastic și glumeț al autorului pare adesea a face să incline scenele tragice pe alunecuşul comediei. Critica era aspră, dar, bănuind că supărarea judecătorului să fie provenită în parte din nesuficiența interpretării pe scenă a unei opere îndelung studiată de poetul nostru, am rugat pe Zoilul său să ia textul dramei d-lui Alecsandri, să-l citească cu atenție și să-mi spună în urmă dacă persistă în opiniile sale.

Curând după aceea, avui mulțumirea de a vedea pe crâncenul critic venind cu totul îmblânzit la mine și spunându-mi că „defectele aparente ce-l întârâtase la reprezentație, dispăruse mai cu totul la citire; ba și mai mult, că citirea aceastei legende istorice, — osebit de farmecul ce reiese din mulțimea imaginilor poetice și din nobleța limbii întrebuițată de autor, — revelă într'însa un studiu psihologic adâncit al caracterelor ce-și desfășoară acțiunea în cursul dramei, și prezentă totdeodată un număr însemnat de scene de o înaltă valoare dramatică.

„Urmărit cu scrupuloasă și dibace îngrijire este, de-a lungul dramei, caracterul multiplu și nestatornic al aceluia intrigant străin, carele concepe, nu fără mărire, și execută, nu fără semeție, planul de a se urca pe tronul Moldovei, și carele, ajuns la culmea dorințelor, îmbătat de ale sale repezi succese, înstrăinează dela sine toate inimile simple sau mârșave care-l ajutase la suiș și, în sfârșit părăsit într'o clipă de toți, nu uită, nici în ultimul moment, de a se învălui în fățarnica mantie de mărinimie, cu care odinioară ademenise și amăgise pe cei mai mulți.

„Imprejurul lui, poetul cu mare talent și varietate, ne-a făcut să vedem viermuind și încolăcindu-se toate aplecările lacome, slugarnice și zavistioase ale boerilor români de odinioară; și apoi, — la oarecare momente de nobilă încordare a simțimântului național, — el ne-a arătat cum din țărână știe să se ridice verde în inimile tuturor Românilor, instinctul de apărare a pământului strămoșesc.

„Printre toți aceștia figurează și un șchiop straniu, în care se amestecă, cu puternică originalitate, aplecările glumețe ale Românilor din orice timp și fanatismul întunecos, care la noi a fost pururea privit ca un prepus de nebunie; acea comică personalitate a lui Ciubăr-Vodă aduce în drama lui Alecsandri câteva întrolucări de un efect cu totul surprinzător. Astfel e scena între Ciubăr-Voda și Despot, când acesta isbutește a îndupleca pe nebun ca să-i ia locul în închisoarea unde el așteaptă, fioros și desperat, osânda de moarte pronunțată în contra-i de Lăpușeanu. În cazul acesta, putem zice că comicul are în sine o adevărată tărie dramatică¹⁾.

O scenă cu mișcări încă și mai vii, încă și mai complicate, cu contrasturi cu atât mai caracteristice, cu cât sunt tot așa de precipitate cât și de scurt enunțate, o aflăm la sfârșitul dramei. Este aceea când Despot, părăsit de toți, pierzând orice sperare, văzând risipite toate visurile lui de mărire și simțindu-și inima zdrobită prin pierderea a tot ce a iubit, își înfrânge durerea cu o minunată putere de voință și, în fața insultelor, în fața amenințărilor, în fața morții chiar, urmează a juca rolul de vanitoasă superbă, dela care nici binele, nici răul nu a putut vre-odată să-l înstrăineze²⁾.

1) *Despot-Vodă*, act. V, scena II.

2) *Despot-Vodă*, act. III, tab. II.

Ar trebui să încheiu aci această scurtă dar sinceră apreciere, prin care criticul meu își retracta părerile sale de mai nainte; însă, spre a face ca dânsul, câtă și eu să vă împărtășesc și ideile ce el emitea asupra unor scene din actul al II-lea, pre care, atât ca dezvoltare dramatică, cât și ca rostire poetică, el le privia ca punctul culminant al operei d-lui Alecsandri.

„Intr'însul vedem cum crește, crește repede, necotita înclinare a oamenilor către necunoscut, cum stavilele care cearcă să țină în loc asemenea pornire, mai rău o întărită, cum vorbele ademinitoare uimesc și fură lesne mințile intrate pe acea cale; apoi încă; din toate acestea ni se învederează mai lămurit faptul că, prin răspicarea înclinărilor inimii omenești, un spirit puternic poate să ne explice taine neînțelese din vechea noastră istorie, precum este suirea pe tronul Moldovei a veneticului Despot Heraclidul.

„Cu nemărginit talent și cu poetică elocuență sunt dezvoltate acele peripeții sufletești, în mai multe scene ¹⁾

„Un ultim cuvânt spre a sfârși cu laudele ce se cuvin noiei opere dramatice a d-lui Alecsandri, și acesta va fi numai spre a regăsi într'însa cu o vie mulțămire, pe poetul cel ce, sub atâtea gingașe forme, a cântat frumusețile patriei noastre ²⁾:

*Privește colo 'n față, în zarea luminată:
Ca mantie regală, frumoasă și bogată
Apare 'n ochii noștrii Moldova, dulce rai,
Comoară nesecată de bun și dulce trai.
Ea are grâu și miere și vinuri, ah! ce vinuri!*

---

1) *Despot-Vodă*, act. I, scena II-a.

2) *Idem*, act. II, tabl. I.

*Toiag de bătrânețe, viu balsam pentru chinuri!
Și are mii de nade a scumpelor plăceri,
Copile, ah! ce copile!... muieri, ah! ce muieri!
Cu-o rază de sub geană, c'un zâmbet de pe gură,
Și însă Moldovenii orbi, crunți, nepăsători,
Stropesc ades cu sânge grădina lor de flori.*

Deci, în rezumat, *legenda istorică* a lui Despot-Vodă merită fără îndoială toate laudele ce se pot acorda unei opere de înaltă poezie, căreia însuși drept-prețuitorul ei autor i-a dat denumirea cea mai potrivită pentru o compoziție în care studiul caracterelor istorice, cercetarea intimă a inimii omenești, și apoi încă avântul liric al vorbirii sunt întrunite cu cea mai măiastră armonie.

„Ca acțiune întezită a dramei, negreșit că în alte literaturi vom găsi opere mai atrăgătoare; dar în limba noastră, trebuie să recunoaștem că, nici sub acest raport, Despot-Vodă nu și are încă seamănul.”

Aceasta fu concluziunea definitivă a aprigului critic, după ce cu mintea sa răsjudicase drept ceea ce pe scenă judicase rău cu ochii și cu auzul.

Dar și aci, domnilor, ultima judecată rămâne la dumneavoastră”.

3. Pentru a arăta variația opiniilor critice la cei ce par mai chemați de a judeca pe alții, mai reproducem și aceste aprecieri ale lui Delavrancea asupra lui Despot-Vodă¹⁾: „O analiză amănunțită a piesei, ca dramă istorică și ca meșteșug de scenă, ar ajunge inevitabil la încheierea că *Despot-Vodă* e o mare copilărie

---

1) B. Delavrancea (sub pseudonimul Fra Barbaro) în *Epoca*, 11 Ian. 1886.

făcută de un poet și premiată destul de grăsun de Academie.

...În sfârșit lumea, ca lumea, se dă curentului și recunoaște că drama d-sale n'are acțiune sau, dacă are puțină, nu e de loc logică, dar că în schimb are versuri frumoase, foarte frumoase și răsunătoare. Răsunătoare de acord; frumoase depinde. Într'o dramă lirismul dus la extrem devine urât și banal... Un stil înflorit peste măsură, un stil numai de figuri este un stil urât în dramă. ...Stihăria dramatică à la d-l Alecsandri se poate turna cu cotul, cu metrul pătrat și cu prăjina cubică. ...Încheiem aci, regretând că adevărul cel mai mare ce s'ar putea spune unui om mare ar fi următorul: „*Rodica*” și „*Groza*” două poezii mici fac mai mult decât două mii de drame ca *Despot*”. O astfel de critică a atras protestarea principială a lui T. Maiorescu („Așa am citit într'o *Cronică teatrală* publicată în *Epoca* din 11 Ian. 1886 de d-l Barbu Ștefănescu (Delavrancea) o critică aspră în contra lui *Despot-Vodă* și, în genere, în contra dramelor d-lui Alecsandri¹⁾”, luând nu numai apărarea în *bloc* a lui Alecsandri dar contestând, aprioric, dreptul poezilor de a face critica literară, disociind, astfel, facultatea critică de cea creatoare.

4. Deși alături de personalitatea idealizată a

---

1) T. Maiorescu, *Poeți și Critici* în *Critice*, III, p. 61.

lui Despot, poetul ne-a schițat, în scrisoarea sa către A. Cantacuzin, tipărită în fruntea pieșei, și personalitatea istorică a eroului său după o serie de isvoare destul de numeroase chiar în acea vreme²⁾, vom reproduce aici, nu atât pentru confruntarea cu abaterile dramaturgului, (căci în acest caz am fi preferat relațiunile lui Simion Dascălul sau Neculai Costin mult mai circumstanțiate) cât pentru pitorescul stilului și al descripției, câteva pasagii din cronică lui Ureche relative la Despot:

---

1) Iată operele, pe care le putea consulta Alexandri pentru cunoașterea eroului său:

1. Grigore Ureche, în *Letopisețile Moldovei*, (tom. I, pag. 210 șr.) dar mai ales Simion Dascălul în Apendicele, IX, (Ed. Kog. p. 428), și Neculai Costin, apendice X, (Ed. Kog. p. 432).

2. Iohannes Sommer, cancelar al lui Despot-Vodă și apoi Rector Academiei moldovenești dela Cotnar, Sommer a scris o carte foarte importantă despre Despot, sub titlul: *Vita Iarobi Despotae Moldavorum Reguli*, tipărită la Witeberga, la 1586, foarte rară astăzi. Academia Română posedă un exemplar.

3. Antonii Mariae Gratiani, *de Iohanne Heraclide Despota Vallachorum Principe*, tipărită la Varșavia, la 1759.

4. Nicolaus Isthuanffius Pannonius, în *Regni Ungarici Historia*, dela pag. 261 până la pag. 267, tipărită la Colonia-Agrippina, la 1685.

5. Abrahamus Bakschayus, secretar al Palatinului Siradici Albert Laski, care (Laski) a introdus pe Despot în Moldova.

6. *Annales Academiae Wittebergensis*.

7. Ubert Languet, francez de origină, născut la 1518, unul din cei mai celebri publiciști și diplomați

..., După al noulea an a domniei lui Alecsandru Vodă, s'a ivit Despot, pe poreclă iară numele i-a fost Heraclu Vasilic, ce a fost de nașterea sa din ostrovul Samos, carele a fost știind multe limbi: Frăncește, Nemțește, Grecește și Latinește. Acesta fiind nemerit la țara Leșească, și între slujitori la răsboaie umblând, având și viață între Soțini, s'a încleștat între niște Evangheliști (că și el nu erà pravoslavnic), și s'a făcut că este fecior de Domn; și nu putea aeve să vie spre țară, că Alecsandru

---

din secolul său, în cartea sa: *Arcana Seculi XVI*, Huberti Langueti, *Epistolae Secretae ad Augustum Savoniae Ducem*, tipărită la Hala, la 1699.

8. Relațiunile Diplomației franceze de atunci, publicate de Charrière, în *Négociations dela France dans le Levant*, tom. II și tom. III.

9. Martinus Crusius, în cartea sa sub titlul *Turco-Graecia*, tipărită în Helveția, la Basilea, la 1584, din care s'au publicat extracte în revista periodică *Din Moldova*, Iași, 1862, sub redacția d-lui B. P. Hasdeu (tom. I, pag. 40—43).

10. Petrus Albinus Nivemontius, mort la 1598, în *Annales Misniae* și în *Scriptores varii de Russorum religione*.

11. Abraham Bucholzerus în al său *Index Chronologicus* sub anii 5531 (1561) și 5533 (1563), tipărită Gorlicii la 1599.

12. Augerius Gislenius Busbequius anticar și istoric, Ambasadorul Germaniei la Constantinopole pe acele vremi, din partea Imperatorilor Ferdinand I, Maximilian II și Rudolf II, în cartea sa *De legationis turcicae epistolae quatuor*, tipărită la Francfurt, la 1595, dela pagina 252 înainte.

13. Hammer, în *Histoire de l'Empire Ottoman*.

14. Dimitrie Cantemir, Domnul și istoricul Moldovei, în *Descrierea Moldovei* (pag. 85 sq. edit. Iași, 1851).

Vodă avea prietenie bună cu Leșii, cum și Leșii aveau legătură tare cu Turcii, pentru amestecături ca aceste. Iară Despot, pe ascuns, cu protivnicii săi se gătia, și între Cazaci și-a făcut prietenie. Aceste înțelegând Starostii dela marginea țării Leșești, a dat știre la Crai. Iară Craiul îndată a trimis cărțile sale pretutindenea, de cap îngrozind, carele se va băga să treacă peste învățătură, pe Despot să l'oprească la Pomoran. Unde, măcar că deodată s'a alinat lucrul, iară mai apoi Despot mai bine s'a gătit, luând într'ajutor pe Albrecht Laski, și a intrat în țară cu Nemți, cu Șvezi, cu Spanioli și cu Cazaci.

...Alecsandru Vodă, dacă a înțeles că Despot fără de veste de unde a intrat în țară cu oaste streină de l'impresoară, neavând la ce se apuca la un lucru așa degrabă, ca din somn deșteptat, de sîrg și cu puțini, negata i-a eșit înainte la Jijie, la locul ce se chiamă Verbia; că țara, pismuind lui Alecsandru Vodă, n'a vrut să încalece în oaste; și cu cine a putut, a eșit; și tâmpinându-se și-au dat război, unde cei puțini de cei mulți, și cei negata de cei gătiți, n'au putut suferi, ci au dat dos, și a fugit Alecsandru Vodă în jos.

Zic unii, că și acolo să fi fost războiul cu vicleșug; însă, cela ce perde, fie când nu va să afle vina sa, ci o mută la altul. Iară aceste dela Dumnezeu sunt toate tocmite, ca nimica să nu fie stătător în lume, ci toate de risipă și trecătoare. Pre cei de jos suie, pe cei suiți pogoară, ca să fie de pildă și de învățătură nouă, să cunoaștem că nimic în lume nu avem, fără numai fapte bune.

...Despot, după ce a gonit pe Alecsandru Vodă până la Huși, s'a întors înapoi, și a venit la Iași, unde a poftit Vlădici, pe Grigorie Mitropolitul și

pe Anastasie Episcopul de Roman și pe Eftimie Episcopul de Rădăuți, și toți boerii țarei, de i-au cetit molifta de Domnie, și i puseră numele de *Ion Vodă Despot*. După aceea, a trimis boeri de țară la Impărăție pentru steag; și cu bani umplând gurile vrăjmașilor săi, și-a așezat domnia, și i-a dat steag; și dacă i-a sosit steagul la Iași, deaci s'a dus la Suceava cu mare bucurie.

Iară Alecsandru Vodă, dacă a mers la Impărăție, fu trimis la Iconia.

Despot-Vodă, dacă s'a așezat la domnie, se arăta blând și tuturor cuvios, și aeve creștin drept, iară la taină eretic; și avea sfetnici de ai săi, de o lege cu dânsul; mai apoi și-a ivit și necredința sa.

Trimis'a după aceea soli la Craiul Leșesc și la Impăratul Nemțesc, dându-le știre că s'a așezat la domnie; unde pre soli bine i-a primit, și au fost bucuroși unuia ca acestuia ce slujise și la curtea Impăratului, și la Coroana Leșească.

Mai apoi, pus'a pe țară nevoi și greutate mari. Bisericile desbrăca, argintăriile lua și făcea bani, și alte multe lucruri fără de cale făcea, care nici auzise că le va vedea. Făcând aceste Despot-Vodă, iară Laski, care venise cu dânsul, cunoscând că va veni asupra lor rău, s'a dus înapoi.

...Tomșa, după isbânda cu noroc ce a înșelat pe Vișnovețski, s'a întors spre Suceava și, strângând țara, a înconjurat cetatea unde eră închis Despot-Vodă, și a abătut pușcele de o bătea. Intr'aceea, multă gâlceavă și hreamăt se auzia din înăuntru, că Despot, prepuind de viclenie pe Căpitanul pedestrimei, Dervici Petru¹⁾, că s'a ajuns cu Tomșa, și ca să i dea cetatea, a scos sabia și l'a omorât.

---

1) Petru de Veverici.

Atunci slujitorii, văzând năpasta Căpitanului lor și moartea, mare zarvă feceră; și întâi se ispitise să omoare pe Despot-Vodă; apoi socotiră că vor zice că nu pentru Căpitanul lor l-au omorât, ci a viclenit pe Domnu-său, și s'a lăcomit de au luat bani dela Tomșa. Și așa rupseră sfat ca să trimită să le giure Tomșa să fie ei slobozi, și ei să'i deschidă cetatea, și de nume de viclenie să se curățească. Și așa, luând adevăriniță dela Tomșa, a deschis cetatea.

...Atunci Despot-Vodă, dacă a văzut că l-au viclenit toți boerii, și l-au părăsit toți slujitorii, și țara s'a ridicat asupra lui, și nădejdea de ajutor de undeva, dela prietenul său Laski, nu-i vine; așa văzând perirea sosită asupra capului său, îmbrăcat Domnește a eșit afară din cetate, mai sus de Suceava, la Areni, unde era țara adunată, să se închine Tomșii. Atunci Tomșa cu multe cuvinte l-a muștrat, aducându-i aminte de multe lucruri fără de lege ce făcea, că nu numai țara pustiește, ci și bisericile desbracă și de lege își rîde. Cu aceste cuvinte muștrându-l Tomșa, l-a lovit cu buzduganul, și îndată oastea toată s'a lăsat asupra lui, unde acoperindu'l mulțimea, cu multe rane i-a pătruns trupul; deaci în pedestrime s'a lăsat de i-a tăiat, și i-a snopit; unora le-a tăiat nasurile și urechile. Și așa a fost sfârșitul lui Despot-Vodă. Și a domnit 3 ani și jumătate”.

5. Printre personagiile istorice ale dramei, Alecsandri recunoaște a fi plăsmuit pe dea'ntregul, din necesități dramatice, pe Ana, fiica lui Moțoc, și pe Ciubăr-Vodă. Și anacronizat și personalizat cu desăvârșire de poet, Ciubăr-Vodă a fost, totuși, o realitate istorică, pe care a fixat-o Alex.

Papadapol-Calimah într'un articol, din care extragem următorul pasagiu¹⁾:

„Alecsandri a introdus pe Ciubăr-Vodă, prin anacronism, în epoca lui Despot-Vodă și i-a creat o activitate țesută de înalta imaginație a poetului, pentru interesul piesei. Persoana lui Ciubăr, în drama lui Despot, ține un rol important și dă multă mișcare acțiunii. Dar, în realitate, cine a fost *Ciubăr-Vodă*, a cărei figură apare aici ca o persoană legendară? *Ciubăr-Vodă* a existat și a domnit în Moldova. Istoria veche a țării ne vorbește despre el, dar din nenorocire foarte scurt.

Letopisețul vechiu moldovenesc, despre care pomeneste Vornicul Grigore Ureche în cronica sa, dar care în original n'a ajuns până la noi și de pe care există numai o foarte mică pescurtare, scoasă în limba polonă la Iași, la 1566 Octombrie 28, păstrată de marele istoric polon Adam Naruszewics, scria istoria Domniei acestui Ciubăr-Vodă. Prescurtarea polonă ne spune numai că „după Petru-Vodă, care a dat *Chilia Ungurilor*, a domnit Ciubăr-Vodă două luni”. (Kogăln. *Cronic. Rom.* tom. III. pag. 473, edit. București 1874). Cronicarul Moldovei, Grigorie Ureche, ne spune: „Scrie *letopisețul cel latinesc* că, după moartea lui Petru-Vodă, a domnit un Ștefan-Vodă un an, și a murit; iar după acel Ștefan-Vodă a domnit *Ciubăr-Vodă*; iar *Letopisețul cel moldovenesc* de acest Ștefan-Vodă nimic nu scrie, ci zice că după moartea lui Petru-Vodă, a domnit *Ciubăr-Vodă două luni* (Letop. Mold. tom. I. pag. 143 edit. prin ceps). Petru-Vodă se vede că a domnit la 1499 și a fugit la Ungurii, tot în acel an, unde oferindu-le

---

1) *Conv. lit.*, XVI, 882, p. 291.

cetatea Chilia și ajutat de Ion Hunias! Guvernatorul Ungariei, a venit cu oaste și a împins pe vărul-său Roman-Vodă din țară, după ce a domnit Roman-Vodă un an; vra să zică la 1450 (*Letop.* I, pag. 111). Urmează dar că Ciubăr-Vodă a domnit în Moldova două luni, la 1451, căci după cum zice Ureche, Petru-Vodă după ce a dat Chilia Ungurilor a domnit un an și a murit (*Letop.* I, 112).

Fotino așază domnia lui Petru-Vodă, după alungarea vărului său Roman-Vodă, la 1446; ar urma dar după socoteala anilor făcută de Fotino, ca Ciubăr-Vodă să fi domnit la 1448. Însă Fotino nu pomeneste între Domnii Moldovei pe Ciubăr-Vodă. (Fotino, tom. III, pag. 26, Viena 1819).

Șincai, citând pe Miron logofătul, adică pe Miron Costin, pe care Engel ca și Șincai îl confundă cu Grigore Ureche, scrie sub anul 1449. „Miron logofătul, măcar că nu lasă ca să fi dat Petru IV, Domnul Moldovei, cetatea Chilia Ungurilor, totuș, urmând Cronicelor moldovenești, așa scrie: „Iar Petru-Vodă, după ce a dat cetatea Chiliei Ungurilor, cum scriu unii cronici moldovenești, a domnit un an. După moartea lui Petru-Vodă IV, a stătut Domn Ștefan-Vodă IV și a domnit o lună, cum scrie cronică moldovenească, și a murit. După Ștefan-Vodă IV să fi domnit unul anume Ciubăr-Vodă două luni, scriu dintr'o cronică latinească, dar eu n'am aflat în cronicile leșești, să fie adause și acele două domnii, ci precum a fost scurtă domnia acestor doi Domni, așa și pomenirea lor scurtă. Acești doi Domni, Ștefan IV și Ciubăr, (adaugă Șincai) cine și de unde au fost, alții, în cât știu eu, nu scriu, fără numai prea-vestitul Engel zice: „Pre Ciubăr îl pomeneste sfărmătura analelor rusești, fără de a spune cine și de unde au fost”. Engel crede că acest Ciubăr-Vodă ar fi fost generalul unguresc Ciupor, care să

fi ajutat lui Petru-Voevod IV, când a cuprins Moldova, și după moartea lui Petru să fi apucat Domnia Moldovei, care pentru Poloni n'a putut-o ține mai mult, fără numai două luni. Șincai mărturisește că și el ar fi partizan acestei *gâcituri*, pentrucă *Nicolai Cipor*, care după aceasta a fost Voivod în Ardeal, tocmai atunci trăia. Apoi Șincai zice că pe acest Ciubăr-Vodă l'a alungat din scaun Alecsandru-Vodă II, care a domnit la 1450, după istoricul Dlușoș (*Cronic. Român. tom. II, pag. 18, 19*).

Însă Ciubăr-Vodă nu este una cu generalul unguresc Nicola Cipor, și nici a fost gonit Ciubăr dela Domnie de Alecsandru II. Chiar textul lui Dlușoș, reprodus de Șincai, nu ne spune că Alecsandru II ar fi alungat pe Ciubăr-Vodă cu ajutorul lui Cazimir Regele Poloniei, la 1450, ci pe Bogdan-Voevod II, pe care l'au bătut la Crasna, aproape de Vaslui, și care a fugit în orașul Bârlad, de unde a tratat cu Polonii (loc. cit. pag. 20—21, Cf. Laurian *Istor. Rom. II, pag. 162* edit. Iași, 1853. Fotino, tom. III, pag. 27).

...O cronică veche slovenească, înșiră precum urmează pe Domnii Moldovei, începând dela anul 1359: „Dragoș a domnit 2 ani, fiul său Sas 4, Bogdan Mușat 6, Petru Mușatin 16, Roman fratele lui Petru 7, Iuga 2, Alecsandru 32 și 8 luni, fiul său Iliăș, singur, 2 ani și 9 luni, și cu fratele său Ștefan 7 ani. Ștefan scoate ochii lui Iliăș și mai domnește 7 ani; fiul lui Iliăș, Roman, taie capul lui Ștefan și domnește 1 an; fiul lui Alecsandru, Petre, domnește 1 an și dă Chilia Ungurilor; *Ciubăr domnește două luni*; fiul lui Iliăș, Alexandrel 4 ani; Bogdan 2 ani; Petru Aron îi taie capul și domnește 2 ani. În zilele acestuia Turcii pun dare pe Moldova. Ștefan, fiul lui Bogdan, torturează pe Petru și ia Chilia înapoi dela Unguri.

La 1848 Sultan Baiazet ia dela Ștefan Chilia și Belgradul; la 1499 Craiul Poloniei Albert, se bate cu Ștefan și este învins la Bucovina. Ștefan moare la 1511 (nu la 1504) în Iulie și lasă patru fii: Petru, Alexandru și doi Bogdani din care unul se urcă pe tron după tatăl său". Cronica se o prește aci, căci autorul ei scria la începutul secolului XVI.

Așadar, cronicile slavonești pomenesc și ele despre Ciubăr Domnul Moldovei și, după suma anilor, îl pun că au domnit la 1450 și 5 luni. Intre ele și Letopisețile Moldovei este deci o doosebire de 7 luni.

Aceste sunt științele câte le avem despre Ciubăr-Vodă. Pomenirea acestui Domn este scurtă, căci scurtă i-a fost și Domnia. Intre epoca în care a domnit Ciubăr-Vodă (1451) și epoca în care îl aduce poetul pe scena faptelor lui Despot-Vodă (1561), este o depărtare de *una sută zece ani!*..."

II

1. „Fântâna Blanduziei”. 2. Personalitatea lui Horațiu. 3. Neera, Postum, Zoil. 4. „Fântâna Blanduzia” și critica literară. 5. Câteva ode ale lui Horațiu.

1. Scrisă la sfârșitul anului 1882 și începutul anului 1883, numai în patru săptămâni, și reprezentată la 22 Martie 1884, *Fântâna Blanduziei* e cea mai isbutită lucrare dramatică a lui Vasile Alecsandri, întrucât, din câteva trăsături, a reușit să ne proiecteze o viziune antică: iată linia dealurilor pleșuve, iată grația coloanelor

unui templu desfăcut pe orizont ca niște albe degete; în colo, aproape nimic: marea albastră, cerul albastru, pământul calcinat, din care răsar câțiva măslini și câțiva sicomori; atât și de ajuns pentru a ne fixa un fragment de antichitate. În *Ovidiu*, Alecsandri va încerca să ne dea un caracter și o tragedie, fără ca tragedia să fi fost determinată de însuși caracterul eroului; lipsită de elementul tragic, *Fântâna Blanduziei* ne evocă numai un colț de viață romană cristalizat în jurul unui singur moment sufletesc de o valoare însă umană. Nimeni nu eră, de altfel, mai indicat decât Horațiu, pentru idilă din jurul celebrei fântâni, idilă curmată de grăuntele de resemnare ce i-a înfrânat în totdeauna avânturile; realitatea umană este, astfel, combinată cu realitatea istorică. Fără să fi cunoscut, de altminteri, adevărata pasiune, Horațiu a exaltat numai iubirea în optimismul ei sănătos; lipsa lui de pasiune reală n'a alunecat la vițiu. Poet al plăcerilor stricte, el a fost și exponentul unei filozofii măsurate ce înfrânează îndrăsneala și riscul fără să nimecească și bucuria acceptării necondiționate a realității. Indrăgostindu-se, la bătrânețe, de tinerețea Gettei, dragostea poetului nu are nimic supărător, ca dragostea lui Postumus, de pildă; nu e nici libidinoasă, nici sensuală, ci reprezintă avântul poetului rămas tânăr sub părul cărunt. Când tinerețea își cere drepturile ei

mergând spre tinerețe și Getta iubește pe sclavul Gallus, Horațiu, firește, suferă, dar numai o clipă. Realitatea vieții i se impune repede. Cumpătarea și înfrânarea, — suportul conștiinții autentice a poetului — domină situația, fiind că, inexorabilă ca și necesitatea morții, înaintea necesității vârstei poetul își înclină capul cu o resemnare și melancolie plină de atâta sănătate încât momentul lui sufletește devine momentul adânc omenesc al bătrâneții ce se înclină în fața tinereții. Fără a fi o tragedie sau chiar o piesă de teatru, de vreme ce resemnarea eludează conflictul dramatic, *Fântâna Blanduziei* e un crâmpel de umanitate și, prin armonia formelor, mai ales, de antichitate: prin firea lui senină, optimistă, Alecsandri era, de altfel, în măsură să înțeleagă pe poetul Tiburului, care cântase atât de topic poezia mediocrității, a vieții rustice și a resemnării și, fără a fi războinic, devenise, prin acelaș destin ironic, ca și Alecsandri, un poet al curților, al războaelor, al imperialismului, — într'un cuvânt, un poet național...

2. Pentru înțelegerea piesei *Fântâna Blanduziei*, trebuie să fixăm acum personalitatea reală a eroului ei, a lui Horațiu.

Viața lui Quintus Horatius Flaccus se poate rezuma în puține cuvinte, nu numai pentru că

viața oricărui scriitor se rezumă, în genere, la activitatea lui literară și biografia dispăre în bibliografie ci și pentru faptul că această contopire e și mai naturală la un poet, care, prin înclinări sufletești și apoi, probabil, prin atitudine voluntară, s'a ținut departe de orice activitate publică. Prietenia lui cu Mecena și cu August i-a adus un spor de prestigiu personal, fără să-i fi deschis însă și calea spre „cursul onorurilor”, prin care trebuia să treacă orice cetățean roman ce se destina carierii publice. Ieșind din umbra vieții de boem, poetul nu s'a scoborât în vălmășagul câmpului lui Marte; în marginea măririlor omenеști de o zi, el și-a realizat însă o operă de artă ce i-a perpetuat amintirea nu numai cât „pontiful se va urca pe Capitoliu însoțit de tăcuta vestală”, după cum spune el, și nu numai pe malurile vijeliosului Aufid sau prin secetoasele ținuturi ale lui Daunus — ci două mii de ani și pe toate latitudinile pământului. Pontiful nu se mai urcă pe Capitoliu — dar pretutindeni tinerimea studioasă se pleacă încă peste versurile poetului pentru a le cerceta, iar oameni cu gustul format la eleganța lui etică și estetică își fac și acum dintr'însul o plăcere și chiar o călăuză morală.

Pentru a trage un cadru al vieții lui Horațiu, din care vor lipsi amănuntele semnificative, ne vom mărgini, deci numai la câteva elemente.

Horăţiu s'a născut la 8 Decembrie 65 a. Chr. (689 dela fundarea Romei) sub consulatul lui L. Aurelius Cotta şi L. Manlius Torquatus, în oraşelul Venusia, de la hotarul Apuliei cu Lucania. Tatăl său erà un libert, fost sclav public al oraşului, exercitând profesia de *coactor*, cum-părător la mezaturile publice, iar, după alţii, şi negustor de peşte sărat, ceiace nu l'a împie-decat de a-şi cumpără un ogor pe malurile Aufidului, la poalele Volturului unde poetul şi-a petrecut o bună parte a copilăriei; opera lui e plină de amintirea fragedă a acestor ţinuturi muntoase şi, mai ales, înprospătată de un viu sentiment al naturii, care nu putea veni decât dintr'o lungă vieţuire în sânul ei.

Incepută la Venusia, educaţia lui s'a continuat la Roma, unde, vânzându-şi moşioara, tatăl lui Horăţiu se mutase tocmai în vederea educaţiei fiului său; de aci, tânărul pleacă în anul 44 la Atena, ca toţi tinerii nobili ce'şi desăvârşiau stu-diile în metropola Greciei. După asasinarea lui Cezar, M. Brutus se retrăsese şi el la Atena, unde urmând cursurile de filozofie ale lui Teom-neste şi Cratipp, îşi pregătiă şi o armată în Macedonia: prin influenţa sa asupra tinerimii romane, el făcea înrolări şi în Atena. Tânărul Horăţiu se vede ridicat deodată la importantul rang de tribun al unei legiuni; în această si-tuaţie improvizată participă la lupta de la Phi-lippi şi nu spre cinstea lui. Cu destul umor

ne-a povestit el mai târziu (Oda VII, cartea II) cum a luat-o la goană, „părăsindu-și scutul nu tocmai frumos”. Cu această luptă cariera militară a lui Horațiu se încheie și amestecul lui în războaiele civile își găsește un sfârșit fericit. Amnistia acordată soldaților lui Brutus și Cassius îl aduce la Roma, potolit și umil. Tatăl său murise; veteranii îi împărțise moșioara; cum, mai înainte de toate, tânărul trebuia să-și găsească un mijloc de trai, el nu se ferește de a-și cumpăra un birou de grefier pe lângă questură. Pus oarecum la adăpostul mizeriei obișnuite a scriitorilor la Roma, el își începe cariera de poet și debutează prin versuri satirice; între 35—34 apare prima carte de *Satire*; câțiva ani după aceia apar *Epodele* și cartea II-a a *Satirelor*. Varius și Virgiliu îl prezintă lui Mecena. Scena ne e povestită de însuși Horațiu în Satira VI-a din cartea I: intimidat, Horațiu abia îngăimează câteva cuvinte, iar Mecena îi arată prea puțină atenție. Numai după nouă luni se reiau raporturile între dâșii, raporturi ce aveau să ducă la o prietenie immortalizată prin atâtea ode celebre ale lui Horațiu; renumele omului politic și ocrotitor al artelor ne-a venit, astfel, pe aripa versurilor poetului și trăește prin el cu o actualitate pururi reînnoită. Prin Mecena, Horațiu ajunge și în familiaritatea lui August, care, oferindu-i postul de secretar particular, e refuzat, dovadă de gustul de independență al poetului.

Din legături de prietenie atât de puternice, Horațiu nu s'a ales decât cu o vilă la Tibur, dăruită de Mecena, și cu puțința de a duce o viață liniștită închinată poeziei. Activitatea lui literară s'ar putea despărți în trei epoce firești:

1. De la 44-30 epoca *Epodelor* și a *Satirelor*.
2. De la 30-23 epoca primelor trei cărți de *Ode*.
3. De la 23-13 epoca *Epistolelor* (după 23): a *Cântului secular* (17) și a cărței IV de *Ode* (13).

La sfârșitul anului 8 a. Chr., câteva luni după moartea lui Mecena, se stinge Horațiu, în vârstă de 57 de ani; mormântul lui de pe Esquilin se afla alături de cel al marelui său prieten și protector.

Expresia cea mai tipică a lirismului și satirei latine, opera literară a lui Horațiu trebuie privită sub această dublă înfățișare. Poporul roman n'a fost un popor liric și, s'ar putea spune, n'a avut nici o înclinare specifică spre artă. În afară de istorie, elocință și drept, cultura și literatura lui s'au dezvoltat prin influența culturii grecești; poezia latină și, în deosebi, cea lirică, este deci o producție relativ artificială, tardivă și sporadică. Plecând dela această constatare de fapt, cu toată calitatea ei artistică eminentă, poezia lui Horațiu e caracterizată prin influența grecească (mai ales a lui Alceu, Safo, Stesichor, mai rar Pindar) și prin lipsa unui lirism profund, de înțelegem prin lirism emoția și avântul, pe care Horațiu, ca bun Roman, le-a cunoscut

prea puțin. Claviatura sufletească a poetului este, deci, mărginită la o sumă de sentimente medii; deși cântăreț al amorului, n'a cunoscut pasiunea; dragostea lui s'a limitat în regiunile grației și ale jocului distractiv, evoluând spre obiecte diferite. Dacă avântul și amploarea sentimentului lipsesc, arta este însă pururi prezentă și, pentru noi, e expresia cea mai fericită a geniului latin, făcut din armonie, cumpătare, discreție. Arta lui Horațiu continuă a fi un obiect de studiu: cuvântul e plastic, concretizând ideea abstractă prin imagini și metafore; fraza poetică e limpede și strofa grațioasă și șerpuitoare. Prin această artă, dar și prin atitudine sufletească, cu tot artificialul mitologic, cu tot convenționalul dinastic și civic, opera lui Horațiu e vie și astăzi. Dacă avântul liric îi lipsește, spiritul satiric și aptitudinea pentru morală și filozofie practică își găsesc în Horațiu o expresie mult mai firească; și prin această latură poetul se integrează în geniul rasei sale. Mai greoi și, oarecum, mai suburban în primele sale *Satire*, talentul i se desrobește și i se afirmă până la virtuozitate în *Epistole*; poezia e întoarsă spre o liberă „convorbire” asupra unor probleme, mai ales de ordin moral, fără discuții teoretice, ci viu ilustrată prin anecdote, prin cazuri tipice, prin fabule, printr'un dramatism destul de caracteristic. Privim această operă ca partea cea mai originală a activității lui Horațiu; în-

dărătul *Epistolelor*, nu mai sunt modele grecești ci însuși geniul roman lucid, practic și, mai ales, sarcastic. Horațiu nu reprezintă numai o estetică ci și o etică; el fixează atenția cititorilor nu numai prin eleganța strofelor sale lirice sau prin spirit de observație și ironie — ci și prin atitudine față de viață: e un poet filozof, în sensul unei viziuni anumite asupra lumii. Acțiunea lui bimilenară e datorită, cu deosebire, acestei calități filozofice: filozofia lui poate fi un loc comun, dar puțini au simțit mai stăruiitor zădărnicia vanității omenești și, mai ales, puțini au sugerat-o în versuri atât de definitive. Tuturor celor răniți de viață, Horațiu le devine un neprețuit tovarăș și povățuitor care sfâșie vălurile aparențelor și nimicește falșii idoli ai măririlor lumești, îndărătul cărora ne-ostenit, el protectează spectrul sinistru al morții implacabile și obștești.

3. In ceea ce privește pe ceilalți eroi ai piesei, în afară de Mecena, destul de cunoscut din istorie, nimic nu ne îndreptățește să identificăm pe libidosul pretor Postumus cu Postumus, prietenul, căruia poetul i-a închinat una din cele mai frumoase ode ale sale, (Cartea III, oda XIV).

„Vai, Postume, Postume ni se irosesc anii zoriși: nici o rugăciune nu ne-ar putea zăbovi sbârciturile, nici bătrânețea amenințătoare, nici

moartea neînduplecată, nu, — chiar de ai aduce zilnic ca jertfă câte 300 de tauri neînduplecatului Pluton, ce a înlănțuit pe întreitul Gerion¹⁾ și pe Tityos²⁾ în jalnica-i undă, pe care o vor trece toate viețuitoarele pământului, regi sau bieți plugari. În zadar ne vom feri de războaiele crâncene și de valurile Adriaticei ce se frâng de țărm cu sgomot surd, în zadar ne vom feri toamna corpul de austrul primejdios: va trebui să vedem negrul Cocit, târându-și domol valurile și neamul nelegiuit al lui Danaus³⁾ și pe Sisif⁴⁾, fiul lui Eol, pedepsit la o muncă veșnică; îți vei părăsi pământul, casa și nevasta iubită și dintre toți copacii, pe care-i îngrijești, nu-și va însoți vremelnicul stăpân decât mohorîtul chiparos. Un moștenitor mai vrednic va bea din Cecubul păzit cu o sută de chei și-ți va stropi lespedea cu un vin mai bun decât cel al bogatelor ospete sacre”.

Tot așa nimic nu ne îndreptățește de-a iden-

---

1) Geryon e uriașul ucis de Hercule.

2) Tityos, fiu al Pământului, ucis de Apolon și Artemis. În infern îl mâncau doi vulturi.

3) Danaus, fiul lui Belus, fondatorul Babilonului. A fugit din Libia, din cauza fratelui său Aegyptus, la Argos. Urmărit de cei 50 de nepoți, i-a însurat cu cele 50 de fete ale sale. El le ordonă să-șiucidă bărbații în noaptea nunții, ceiace au făcut toate afară de Hypermnest a. În infern Danaidele umpleau un butoi fără fund.

4) Eră pedepsit să urce pe un deal o stâncă ce cădea mereu.

tifica pe Neera „celebra cântăreață” cu una din prietenele poetului, Neera, căreia ei i-a închinat o epodă (XV), cu amenințări amoroase. E neîndoios însă că Alecsandri a voit să fixeze în invidiosul Zoil pe poetul Al. Macedonski, cea ce e explicabil, de ținem seama de campania veninoasă, pe care Macedonski o întreprinsese încă din 1880 împotriva bardului dela Mircești prin *Literatorul* (1880, III. p. 449, 537, 591). Pentru a da o idee de această campanie reproducem numai câteva rânduri, în care Alecsandri pare a fi învinuit de faptul că Bolintineanu a murit sărac la spital și e strivit prin comparația absurdă cu acest poet:

„Ce făcea în acest timp marele poet, confratele său de poezie? Ei! Ce vreți să facă? Își înfloria averea materială. Fericit în salonul său — pe moșia sa — el, deși nu cunoscuse sărăcia, știa printr'un instinct ciudat că fără bani la noi în țară nu însemnezi nimic nici în viață, nici după moarte. Privighetoarea, dar, își închidea inima pentru orice simțiri omenesti, lăsând'o deschisă numai pentru parfume și raze, pentru șoapte și cer albastru.

Aceasta a făcut, aceasta a produs.

În poeziile domnieisale să nu căutăm dar, ce aflăm într'ale lui Bolintineanu, și să nu ne mirăm, dacă ele n'au deșteptat ecouri puternice în inima poporului și dacă mai nici una nu a devenit populară. Mila, ambițiunea, amorul

chiar, sunt niște patimi, pe care privighetoarea dela Mircești le cunoaște abia din auzite, deoarece, necunoscând sărăcia nu a putut să cunoască mila și suferința și nici cel puțin lumea”.

Campania n'a încetat nici după apariția piesei *Fântâna Blanduziei*, căci iată ce găsim în *Literatorul* din 1884, p. 291:

„Nu tot astfel merge lucrul cu ilustrul meu criticat d. Alecsandri, care este cea mai supremă încarnațiune a egoismului și care, în afară de poezia și de persoana sa, nu vede decât un gol întins. Astfel în toate versurile sale, în care printr'o dibace scamatorie de cuvinte aruncă praf de aur în ochii maselor, posteritatea nu-l va trece printre poeții mari”. Iar în „Excelsior” găsim următoarea epigramă:

LUI ALECSANDRI:

*Orbit de-al gloriei nesațiu,
Albit de ani, dar tot copil,
E lesne să mă faci Zoil
Când singur tu le faci Horațiu.*

4. Reprezentată în seara de 22 Martie 1884, *Fântâna Blanduziei* a fost primită cu mare însuflețire și de public și de critica teatrală. Tonul îl dă, de pildă, aceste rânduri din *România liberă* din 31 Martie 1884. „Tot ce putem spune împreună cu cei ce în admirare au asistat la acest nou triumf al cântărețului veșnic tânăr și

ferice, al omului de inimă și de înaltă și generoasă simțire, este că în fața lui și în fața lucrării sale literare, descoperindu-ne capul, vom sta plecați și cu fericirea în suflet, făcându-i cortegiu nesfârșit întru onoarea și fala țării, a scenei și a literaturii române. Evohe! Evohe!”¹⁾ Pentru a da și un exemplu de critica rău voitoare, în care inexactitatea amănuntului istoric e privită ca un defect de fond, vom reproduce câteva pasagii din violentul studiu al profesorului Aron Densușianu²⁾:

„Când este vorba de un subiect istoric și încă din viața unui popor vechiu clasic, înainte de toate, ni se impune întrebarea: are autorul preparațiunile, cunoștințele absolut necesare pentru a putea trata un subiect din viața unui popor clasic, a Romanilor? Autorul ne spune că „acțiunea se petrece 10 ani înainte de Christos”. La pag. 41—42, 132, Mecena și Horațiu vorbesc să scape pe poetul Ovidiu de exil, la care ’l condamnase August. Autorul erà dator să deschidă vre-o carte sau vre-un lexicon, ca să se convingă, ce colosală eroare comite, zicând că Ovidiu a fost exilat la an. 10 *înainte* de Christos, pe când acesta s’a întâmplat la an. 9 *după*

---

1) Se pot cita: Ascanio în *Rom. liberă*, 1884, No. 2017, 2021, 2022, 2023, 2044, 2027, 2028; *L'indép. roum.* 1884, No. 1016, 1017, 8, 9; Al. Odobescu, *Epoca*, 1887, No. 560.

2) Ar. Densușianu, *Cercetări literare*, 1887, p. 218.

Christos, când nici Mecena, nici Horațiu nu mai trăiau, căci murise deja la an. 8 înainte de Christos, vasăzică cu 17 ani mai nainte¹⁾. La pag. 31 cetim:

NEERA

Origo și Cynthia, ferice, ah! de ele
Au partea glorioasă căci au... și e destul
Cynthia pe Virgiliu, Origo pe Tibul!

Acestea se zic la an. 10 înainte de Christos, pe când și Virgiliu și Tibul murise deja cu 9 ani mai nainte, la 19 a. Chr.²⁾. Autorul nu știe nimic de toate acestea. Ii trebuiesc figuri și nume sunătoare, și le scoate, ca pe niște păpuși.

Autorul introduce pe Gallus ca tânăr și amoretz al Getei, are însă nefericirea a-i face pe neștiute actul de naștere. La pag. 15 cetim:

GALLUS

Sunt Gallus al meu tată
A fost un Brenn puternic în Galia comată.
El s'a luptat cu Cesar, neîmpăcat, aprins,
Și s'a ucis el însuși când s'a văzut învins.
Eram *copil* atunci;

---

1) W. S. Teufel, Geschichte der röm. Litteratur
4-te Auf. Leipzig, 1881, p. 479 și 519, sq.

2) Teuffel, op. cit. p. 449 și 509.

Cesar s'a luptat și-a cuprins Galia între anii 53—58 înainte de Christos, Gallus atunci ea copil erà dar, cel puțin de 7—10 ani, care va să zică el, pe la 10 ani înainte sau mai drept după Christos, când se petrece acțiunea piesei, avea o etate între 50—60 de ani. Și apoi acest vâj bătrân să fie amorezul june, frumoasei Gete? Adevărat, Gallus pe scenă se prezintă tânăr, aceasta însă probează numai cum actorii știu să pătrundă piesa ce o joacă, nu schimbă însă nimic situațiunea autorului ca scriitor. Cel puțin, actorii, dacă pătrundeau piesa, puteau să atragă luarea-aminte, a autorului asupra acestei abnormități, ceea-ce trebuia, dealminterea, s'o facă mai nainte comitetul teatral, prin a cărui recenziune a trebuit să treacă piesa. Dacă aceasta s'ar fi întâmplat aiurea, nu la noi, lumea mai linsă și ziarele aveau a doua zi o voioasă petrecere, ba se putea întâmpla ca școlarii dela galerie să corecteze pe actori și pe autor, cum știu ei să corecteze. La noi? De! ca la noi!

Horățiu văzând pe Geta (pag. 23) se întreabă: Romană-i sau străină? Intrebarea este neiertată în gura unui Roman față cu un sclav, și Geta era sclavă, pentru că sclavilor nu le erà permis să poarte vestmintele romane și, prin urmare, Horățiu numai de pe port putea să vadă că este sclavă, prin urmare și străină și nu romană.

La pag. 99 Gallus scoate din biblioteca lui Horățiu „câteva *cylindre* și le trece Getii”.

G E T T A, citind

... A mă opri nu pot
Să le sărut, uimită (le sărută). Toate-au fost scrise
Cu-acest stilet. [n ceară

Va să zică „*Cylindre toate scrise în ceară cu stiletul*”!

Autorul trebuia să se informeze, că în ceară și cu *stilus* se scria numai pe table cerate (*tabulae ceratae*), iar în forma de cilindre se învăliau manuscriptele pe papir sau pe pergament. Singure acestei greșele, în ochii oamenilor cunoscători și cu atât mai mult înaintea unor capete judicioase, sunt de-ajuns pentru a compromite nu numai scrierea în care se cuprind ele, ci o întreagă literatură în a cărei frunte se pune o asemenea scriere”.

Aplicând felul acesta de investigație teatrului lui Shakespeare, vom constata că în *Coriolan*, de pildă, dramaturgul pomeneste de Alexandru cel Mare și de Galian; Hamlet a învățat la universitatea din Witemberg; în *Henric al V-lea* se vorbește de cucerirea Constantinopolului; în *Henric al VI-lea* e citat Machiavel; în *Troilus* și *Cressida* se serbează Duminica; în *Timon din Atena* hârtia e cunoscută; în *Pericles*, pistoalele; în *Visul unei nopți de vară* se trag descărcături de tun și un tată își trimite fata la mănăstire. Lartius numește pe Coriolan „un soldat cum ar fi dorit Caton” — deși Caton a trăit sute de

ani după presupusul Coriolan; în *Poveste de iarnă* Delfi e o insulă și Antigona debarcă pe țărmurile Boemiei; în tragediile naționale, pe lângă victoriile dela Poitiers, Crécy și Azincourt, Shakespeare inventează și alte biruințe ale Englezilor; în *Regele Lear*, Bretonii se închină lui Jupiter, Apollo și lui Marte; în *Poveste de iarnă* Giulio Romano e sculptor și nu pictor; în *Henric al VI-lea* (partea I), Jeanne d'Arc e o vrăjitoare desfrânată. Impotriva adevărului istoric, Cezar e arătat aiurea ca un lăudăros și îngâmfat: „Cei ce m'au amenințat, zice el, nu m'au privit decât din spate; îndată ce au văzut fața lui Cezar, au fugit”. — Sau: „Primejdia știe bine că Cezar e mai tare ca ea; suntem doi lei născuți în aceeași zi, dar eu sunt cel mai mare și mai puternic”. — Sau: „Cunosc un singur om împotriva căruia nu poate isbuti nici un atac și care rămâne nemișcat, nesgduit — și acel om sunt eu”. Și de mergem apoi mai departe, constatăm că urmașii lui Shakespeare s'au folosit în drama romantică de aceeași libertate. Din *Henric III et sa cour* a lui Dumas-père a ieșit întreaga dramă romantică franceză: istoria e un cui, de care rămâne să se atârne și un tablou. În *Ruy-Blas* regina Marie-Anne de Neuburg e zugrăvită cu trăsăturile reginei Marie-Louise d'Orleans, luate din *Memoriile Curței Spaniei* ale contesei d'Aulnoy; prin trecutul Franței, Victor Hugo își plimbă lumina fantas-

tică a ochilor săi: Francisc I e prezentat ca un desfrânat, Ludovic al XIII-lea ca un slab de minte, Richelieu ca un însetat de sânge..., și așa mai departe.

Greșelile istorice rămân negreșit greșeli ce se pot constata, dar atârnă puțin în economia unei lucrări dramatice.

5. În complectare, dăm și traducerea odei lui Horațiu *Ad fontem Bandusiae* (Cartea III, oda XIII), care constituie axa întregii piese a lui Alecsandri:

FANTANA BLANDUZIEI

Probabil o fântână de lângă Venusia, pe al cărui nume Horațiu îl dă acum fântânii sabine. Data probabilă 30 a Chr.

„O fântână a Blanduziei, mai limpede ca cristalul, vrednică de prinosul vinului dulce, încununat cu flori¹⁾, mâne îți voi dărui un ied, pe care fruntea umflată de cornițele abia încolțite în zădar îl hărăzesc dragostei și luptelor: o drasla sburdalnicei turme va stropi, totuș, cu sângele-i roșu recele-ți ape. Arșița lunii lui Cuptor nu te ajunge; tu îmblî la o răcoare plăcută boii osteniți de jug și turmele rătăcitoare.

---

1) La sărbătoarea „Fontanalia” (31 Octombrie) se aruncau ghirlande de flori în fântâni. Jertfele se aduceau nimfelor fântânilor.

Și tu vei ajunge printre fântânile slăvite¹⁾, de oare ce-ți voi cânta stejarul ce umbrește peștera, din care-ți țâșnesc apele gălgâitoare²⁾”.

Versul din urmă al piesei:

O, glorie, Horațiu nu va pieri întreg

traduce și ideia și expresia celebrului *Epilog* (Cartea III, oda XXX) al lui Horațiu, pe care, pentru atmosferizare, îl dăm în traducere integrală:

„Am înălțat acest monument mai trainic ca bronzul, mai înalt ca piramidele regale, pe care nu-l va putea nimici nici rozătoarea ploaie, nici năprasnicul crivăț, nici șirul nesfârșit al anilor, nici scurgerea vremii. *Nu voi muri întreg*; partea cea mai bună îmi va scăpa de moarte; voi crește mereu, pururi tânăr, prin slava urmașilor, cât timp pontiful se va ridica pe Capitoliu cu vestala tăcută. Pe unde vuește năvalnicul *Au-fidus*³⁾, și prin ținuturile secetoase, în care a domnit *Daunus*⁴⁾ peste noroade câmpenești, a-

---

1) Ca fântânile Castalia, Aganippa, Hippocrena, Arethusa etc.

2) E tocmai strofa, pe care Alecsandri o pune în gura lui Horațiu în actul I, scena IV.

3) Azi Orfanto, fluviu din Apulia.

4) Danaus, fiu al lui Pilumnus și tată al lui Turnus.

juns puternic din om de jos¹⁾, se va spune că eu, cel dintâi, am înmlădiat în poezia latină armonia eolică. Mândrește-te după cuviința meritelor, o Melpomene, și, voioasă încununează-mi pletele cu laurul lui Apolon²⁾.

III

1. Cele două versiuni ale dramei „Ovidiu”. 2. Lipsa de determinism al caracterului lui Ovidiu. 3. Influențele romantice în „Ovidiu”. 4. Personalitatea istorică a lui Ovidiu și a Corinei.

Indemnat de succesul necontestat al *Fântâni Blanduziei* (22 Martie 1884), Alecsandri a crezut că trebuie să-l lărgească în aceeași direcție; finalul piesei anunța, oarecum, pe *Ovidiu*; prin prezentarea manuscrisului pierdut al *Artei poetice*, Horațiu își făcea iluzia că va putea îmblânzi mânia lui August și pune, deci, capăt exilului lui Ovidiu. Nu reținem anacronismul, (Horațiu era mort în momentul exilării lui Ovidiu), dar reținem preocuparea poetului relativ la acest exil și posibilitatea de a-l folosi dramatic. Așteptat cu nerăbdare, *Ovidiu* a fost jucat la 9 Martie 1885 într'o atmosferă de sărbătoare și

---

1) Unii comentatori raportează aceste cuvinte la Horațiu, alții la Daunus.

2) Această odă a fost imitată de Ovidiu și apoi de mulți alți poeți din toate literaturile lumii.

entuziasm, pe care critica n'a consfințit-o însă¹⁾. De a doua zi s'a știut că, deși cu pretenții mai mari, *Ovidiu* nu are echilibrul și armonia *Fântânii Blanduziei*; publicul a confirmat această impresie așa că piesa a fost scoasă de pe afiș numai după șapte reprezentații. Și poetul, de altfel, a confirmat-o, de oarece s'a pus imediat să-și refacă piesa, care, sub prima formă, publicată în *Convorbiri literare*, în 1885, se prezintă numai în patru acte. În 1886, Alecsandri îi mai adaugă un prim act, introduce ca personajiu nou pe Corina și scoate din acțiune pe Cloas, sclavul lui Ibis. Sub această formă definitivă în cinci acte — pe care o publicăm și noi în această colecție — piesa, s'a reluat în 1887 fără să obțină, și de data aceasta, succesul așteptat.

2. Insuccesul relativ al dramei lui Alecsandri stă în faptul că viața lui Ovidiu nu se prezintă cu o unitate de ton; produs al școalelor retorice, declamator și versificator pe teme date și pe subiecte mitologice, Ovidiu n'a cântat dragostea ca pe o pasiune, în felul lui Propertiu sau Catul, ci ca pe un pretext de desvoltări retorice, cum i se cuvenia unui diletant al vițiului într'un

---

1) Se poate consulta, de pildă: Gion în *Românul*, 1885, No. 230, 238; C. Mille în *Lupta*, 1887, No. 359 și 372; Sfinx, în *România liberă*, din 2 Oct. 1887; Ang. Demetrescu, *Epoca*, 1888, No. 903, 910, etc.

veac înclinat și disolut. Din sbuciumul steril al unei vieți de plăceri, iată-l, deodată, prins între roțile unei mari tragedii: mânia neclintită a lui August, exilul dela Tomis, gerurile Dobrogei, tânguiriile inutile și moartea îndepărtată printre barbari.... Deși tragică prin desnodământ, această soartă ruptă atât de brusc în două nu e potrivită unei acțiuni dramatice întrucât n'are un determinism psihologic. Posibilă în viață, lipsa de unitate dintre datele sufletești ale lui Ovidiu și exilul dela Tomis micșorează interesul dramatic. Oricâte libertăți și-a luat cu adevărul istoric, încercarea lui Alecsandri de a stabili o cauzalitate necesară între caracterul lui Ovidiu și tragedia finală nu putea, deci, reuși decât parțial: datele sufletești ale poetului sunt prea vii în amintirea noastră și nici Alecsandri nu le poate ascunde. Presupusa pasiune pentru Iulia nu-i admisibilă în mijlocul vieții, pe care o ducea printre curtezane și desfrânați iar poetizarea Iuliei prin invenția basmului domniței îndrăgostite de poet e desmințită de mai tot ce știm despre aceasta bacantă imperială, care, de altfel, și în piesă apare la destrăbălatul banchet al lui Ovidiu în mijlocul curtezanelor. Obiecțiile ce se pot aduce piesei sunt, așadar, și de natură istorică; cele de natură psihologică ar ajunge să-i ruineze însă postulatele.

3. Pentru a preciza și în această piesă in-

fluența dramei romantice franceze — prin a cărei prismă trebuie văzut tot teatrul lui Alecsandri, cu excepția *Fântânii Blanduziei*, — vom urmări și de data aceasta cercetările atât de minuțioase ale d-lui Ch. Drouhet¹⁾. Ovidiu are ceva din „fatalismul” eroului romantic, fie el René al lui Chateaubriand sau Didier și Hernani ai lui Hugo, erou condamnat de soartă să împrăstie răul în jurul său:

„Când, în urma descoperirii dragostei sale cu Iulia, arată d. Drouhet, e amenințat cu primejdii deabia bănuite până atunci, Ovidiu se exprimă ca Hernani către Dona Sol²⁾:

*Ah! du-te, fugi de mine căci sunt un om fatal,
Respiri în a mea casă un aer infernal.
Mergi, lasă-mă în umbră și tu cu-a ta splendoare,
Tu, rază virginală, te 'ntoarce iar în soare.*

Cât despre Iulia, în exaltarea cu care înfruntă mânia lui Cezar, în frenezia cu care se aruncă în brațele orgiei și-și face loc în corul curtezanelor, în sfidarea cuviințelor, pe care ar trebui să le păzească, dovedește excesul de sentimente

---

1) Ch. Drouhet, *Vasile Alecsandri și scriitorii francezi*, Cultura națională, 1924, p. 292.

2) *Cependant, à l'entour de ma course farouche
Tout se brise, tout meurt. Malheur à qui me*
[touché!

*Oh! fuis! détourne-toi de mon chemin fatal,
Hélas sans le vouloir, je te ferais du mal!*

al protagoniștilor lui Hugo, care se pierd din cauza desfășurării eroice, supraomenești, imaginare a pasiunii lor.

Scena din *Marie Tudor*, în care mulțimea în-tărîtată, grămădindu-se sub ferestrele Turnului Londrei, cere moartea favoritului Fabiani, a urmărit pe Alecsandri de câte ori, înălțând tonul pieselor sale, a luat de model literar drama romantică. În *Boeri și Ciocoi* mai întâi, în *Despot* apoi, în sfârșit, în *Ovidiu* Alecsandri a manevrat după aceleași norme o mișcare a poporului: cete de oameni din straturile de jos se agită, vociferează, huiduesc pe miniștri, pe Despot sau pe nepoata lui August, și se liniștesc apoi, sub îndemnul sau la porunca unui om curajos, care cunoaște arta de a potoli mulțimea. În *Ovidiu* ritmul după care se desfășură mișcarea poporului e complet. După strigătele sedițioase, urmează, grație iscusinții lui Ovidiu, aclamații în cinstea persoanei, cu puțin înainte, hulite — e o scenă sugestivă a fluxului și refluxului acestei mări neaslâmpărate și nesigure care se chiamă poporul.

Coloarea locală, obținută cu ajutorul câtorva dicționare archeologice și câtorva studii franceze asupra epocii imperiale¹⁾, e răspândită din belșug în scenele, unde ne e înfățișată viață romană

---

1) În special de *Rome au siècle d'Auguste* a lui Dezobry.

din *forum*, din palatul lui August sau dela ospețele galante. Ca și la dramele lui Victor Hugo, pe care le-a avut în vedere Alecsandri, particularitățile asupra costumelor sau decorului, asupra formulelor de politețe sau a ocărilor, detaliile asupra obiceiurilor la mese sau asupra mișcării în piețele publice, tot ce alcătuește „caracteristicul” romantic, se înfățișează ca un adaos factive, ca un strat suprapus ce nu se ține de fondul piesei, ca o pojghiță, care astăzi se cojește și se macină. Ceata paraziților și a histrionilor, efeminatul Barrus și intrigantul augur Hillarius, plebea romană cu ștregarii, gură-cască și precupeții săi ca și situațiile de vodevil și jocurile de cuvinte de farsă, oferă un comic cu mult mai intens decât comicul din *Fântâna Blanduziei*.

În această pleavă a societății romane ce ne-o arată autorul iese în relief Rutuba, gladiatorul care pentru plată păzește onoarea bărbaților din Roma, trimițând pe cealaltă lume pe rivalii lor:

... *Nu mă laud, dar în glas mare-o zic:
Morală-i susținută de brațul meu voinic* ¹⁾

Rutuba e o replică a spadasinului Sallabadil din *Le Roi s'amuse*, care mărturisește fără sfială meseria ce o practică; el este, în Parisul lui Francisc I:

---

1) Actul I, sc. 4.—Cf. *Le roi s'amuse*, act. II, sc. 1.

Le gardien de l'honneur des dames de la ville

și își pune spada la dispoziția geloșilor, care nu suferă ca un îndrăzneț să facă ochi dulci femeii, pe care o iubesc. Cu o ironie cinică Rutuba își precupește serviciile:

*...Prețul se socoate pe neamuri și pe ani,
Pentru străini mai ieftin, mai scump pentru Romani,
Pentr'un bătrân cinci sute sesterții, pentr'un june
Cinci mii, căci el posedă mai multe zile bune,
Un mai bogat tezaur de fapte și iubiri,
Fac pagubă prin moartea-i sărmaneî omeniri.*

Pentru tocmelile lui Rutuba au pozat, negreșit, nerușinarea cu care Saltabadil cere simbrie mai mare sau mai mică după munca ce o face:

Triboulet

Et combien prenez-vous pour tuer un galant?

Saltabadil

C'est selon le galant qu'on tue — et le talent

Qu'on a.

Triboulet

Pour dépêcher un grande seigneur?

Saltabadil

Ah! diantre

On court plus d'un péril de coups d'épée au ventre;

Ces gens-là sont armés. On y risque sa chair.

Le grand seigneur est cher...

Imitarea dramelor romantice nu-l împiedică pe Alecsandri, fost elev al unui pensionat francez la Iași și spectator asiduu al Comediei franceze, să-și amintească uneori și de repertoriul clasicilor.

Viziunea profetică a lui Joas în Athalie despre pieirea Cetății sfinte și despre învierea strălucită din propria sa cenușe a Ierusalimului cel nou are o scenă corespunzătoare în Ovidiu. Cu câteva clipe înainte să expire poetul *Ponticelor*, se desvăluie ca într'un vis, înaintea privirilor sale ce străbat vremile viitoare, priveștiștea ruinii Romei și a prăbușirii ei sub puhoiu barbar. Icoană tristă, înlocuită însă de un spectacol înălțător, Cetatea eternă nu piere, căci, în Răsărit:

Se'nalță o nouă Romă, renaște-o nouă lume.

În afară de Racine, Molière a inspirat un pasagiu din Ovidiu. E tirada în care eroul, de astădată înfățișat sub aspectul de cântăreț al *Amorurilor*, știind că talentul său îl datorește în întregime femeilor, declară că le iubește pe toate: defectele, pe care vreuna le are, dânsul le transformă în tot atâtea calități. Ne aducem aminte imediat că în cântul al doilea din *Arta iubirii* Ovidiu îndemnase pe amanți să acopere neajunsurile fizice ale iubitelor lor cu numele calității de care se apropie mai mult: de cea prea slabă să spună că e mlădioasă și de cea prea mică de stat, că e ușoară.

Nu pe Ovidiu însă l'a avut în vedere Alesandri, ci pe Molière, cupletul Eliantei în *Le Misanthrope* asupra iluziunilor create de amor e o spirituală adaptare a câtor-va versuri (1149—1166) din poemul asupra *Naturii* al lui Lu-

creștiu, după care se luase și Ovidiu, dându-le o altă întrebuințare. E curios de constatat că trăsături inventate de Molière și care nu se găsesc în *Arta iubirii* au trecut la Alecsandri:

La géante paraît une déesse aux yeux.

E naltă? Văd pe Juno cu mersul maestos,

*C'est ainsi qu'un amant dont l'ardeur est extrême
Aime jusqu'aux défauts des personnes qu'il aime.*

*Dar!... Tot ce altor oameni le pare un defect
In ochii mei lucește plăcut, vioiu, perfect...¹⁾*

La aceste apropieri făcute de d. Drouhet, mai adăugăm că pasagiul acesta din Lucrețiu a fost imitat și de Horațiu într'o satiră²⁾

„Să nu uităm că îndrăgostitul e orb față de cusururile iubitei, sau chiar îi și plac, cum îi plăcea lui Balbinus polipul Hagnei. Așa ar trebui să fim și noi față de prieteni și să dăm frumosul nume de virtute acestei orbiri. Să nu ne fie silă de lipsurile prietenului, de le are, după cum nu-i e silă tatălui de lipsurile copilului. De-i șasiu, tatăl spune că se „uită puțin într'o parte”; de-i pipernicit ca stârpitura de Sisif³⁾, îl mângâie: „puișorul”; de-i cu picioarele strâmbe, — „e puțin cam întors”; de nu se poate

1) Ovidiu, act. IV, sc. 4.—*Le Misanthrope*, a. II. sc. 4.

2) *Satire*, cartea I, satira III.

3) Sisiphus eră porecla unui pitic al triumvirului Marcus Antonius.

ține pe câlcâiele lui sucite, tatăl îl desmiardă: „șchioapătă puțin”. Sgârcitului să-i spunem și noi strângător; celui ce se laudă prosteste, să-i spunem că vrea să fie pe placul prietenilor; de-și îngăduie prea mult, să-l ținem drept „sincer” și „hotărît”; de-i prea pornit, să-i spunem „iute”. Iată cum se fac prietenii și cum îi poți ține”.

Și fiindcă am amintit de Horațiu, mai adăugăm ca în caracterizarea încrezutului de sine Barrus:

*Ai zice că's Diana; îmi vine să mă pup,
Am mușchi vânjoși ca dânsa... Priviți, așa-i?*

Apoi la Capenea

*Am întâlnit pe Cloe, pe Glyce și Acteea
Mi s'au jurat tustrele că port pe cap un nimb
Ș'ar vrea a lor figură cu a mea să facă schimb
Tuspatru mă urmează în stofă diafană
Mergând ca să se primble pe calea Appiană, etc.*

Alecsandri și-a adus aminte de rândurile lui Horațiu asupra aceluiași Barrus, încrezut în frumuseța sa¹⁾: „După cum tânărul lovit de boala lui Barrus de-a trece drept frumos, ori unde s'ar duce atâtă curiozitatea fetelor, dorind să-l cerceteze cu deamănuntul, dorind să-l vadă cum e la față, cum e la pulpe, la picioare, la dinți, la păr, etc.”.

4. Cu toate că defectul principal al dramei

---

1) *Satire*, (cartea I, satira V).

lui Alecsandri nu stă în anacronismele ce mișună, ci în lipsa de unitate psihologică a eroului și de interes a acțiunii, ne vom ocupa aci, pe scurt, și de personalitatea reală a lui Ovidiu și de problema nedeslegată încă a exilului său.

P. Ovidiu Naso s'a născut la Sulmona la 43 a. Chr. și, după studii de retorică, s'a închinat poeziei, publicând în tinerețe trei cărți de *Amoruri*, *Heroidele*, scrisori închipuite ale eroinelor legendare către amanții lor, trei cărți din *Arta de a iubi*, *Remedia amoris*, *Medicamina faciei*; în epoca maturității 14 cărți de *Metamorfoze*, începând dela haos și până la moartea lui Cezar, 6 cărți de *Faste*, calendar în versuri. Exilat la 9 d. Chr. la Tomi, Constanța de azi, scrie acolo 5 cărți de *Tristia*, elegii fără destinație specială, patru cărți de elegii *Ex ponto* adresate prietenilor; poemul *Ibis* (pe al cărui nume Alecsandri l'a dat unuia din eroii piesei sale). Moare la 17 sau 18 după Christos. Ovidiu reprezintă tipul poetului de salon, al scriitorului amator cu darul de a improviza nimicuri plăcute și superficiale, cu o prolixitate susținută de retorică învățată în școalele de declamație, fără știința compoziției strânse, dar cu arta desvoltării amănuntului, a mitologismului exagerat, spiritual, flecar și disolut. Om al timpului său înainte de toate, arbitru al vieții elegante dela Roma, amestecat în toate aventurile galante ale

epoeci, el capătă de tânăr o celebritate de frivolitate și de amabilă conrupție, care contrariază încercările de reformă a moravurilor întreprinse de August în ultimii ani ai domniei sale. Oricât ar fi încercat el să repare efectul *Artei de a iubi*, compunând *Remedia amoris*, leacul eră departe de a egala boala; implacabilă, răsbunarea imperială se pregătia. Asupra exilului lui Ovidiu s'au făcut un număr impunător de presupuneri, fără a se fi ajuns la o concluzie sigură; motivul era, probabil, prea cunoscut de contemporani pentru a ni-l transmite, și e prea învăluit în retorica poetului pentru a-l putea determina noi cu precizie. „Taci limbă, spune el; nu adăuga nimic; de ce nu pot înveli în cenușa mea această tristă amintire¹⁾”. Punctul de plecare al tuturor ipotezelor stă în aceste versuri ale poetului: „Pentru ce am văzut ceva? pentru ce mi-am făcut vederea vinovată cu o greșală²⁾... Sunt pedepsit pentrucă am fost fără să vreau martorul unei crime; nu-s vinovat decât pentrucă am avut ochi”. Cu o afirmație atât de vagă calea tuturor presupunerilor e deschisă: dela faptul de a fi zărit pe Livia, soția lui August, la bae, și până la bănuiala că ar fi surprins amorul incestuos al lui August cu fiică-sa

---

1) *Pont.* II, 2, 61.

2) *Trist.* II, 5.

3) *Trist.* III, 5, 49.

Iulia, cum susținea Voltaire. Despre această Iulie nici nu poate fi vorbă; în momentul exilării lui Ovidiu, Iulia era exilată și închisă de zece ani. Dintre toate ipotezele, cea mai probabilă pare a fi nu legătura de dragoste — cum o admite Alecsandri — a lui Ovidiu cu nepoata împăratului, Iulia II, fiica Iuliei I, ci amestecul lui ca simplu complice sau confident în relațiile de dragoste ale acestei Iulii cu Decimus Iunius Silanus, a căror divulgare corespunde cu epoca exilării poetului și e identică cu cea a exilării Iuliei într'un oraș italian în virtutea *legei Iulia de adulteriis*. E drept că împotriva acestei ipoteze se ridică faptul că dintre toți trei, Ovidiu e cel mai crud pedepsit; dar și mărimea pedepsei se poate explica prin însăși activitatea lui poetică, în care Impăratul și partidul conservator al lui Tiberiu vedeau de mult un principiu de disolvare socială și de corupție a moravurilor.

Care a fost atitudinea lui Ovidiu în exil, o cunoaștem din *Ponticele* și din *Tristele* sale: deprins cu viața elegantă dela Roma, poetul nu s'a putut reculege într'o atitudine de resemnare demnă, ci s'a lăsat în voia văicăreliei și a milogelii. Localitatea i se părea nelocuibilă și din cauza climei și din cauza incursiunilor barbarilor ce treceau, iarna, Dunărea pe ghiață: — totul pentru a legitima sforțările uriase ce făcea pe lângă prietenii săi ca să-i obțină iertarea dela

Impărat și lingușirile intolerabile față de acelaș Impărat ca să-l înduioșeze. Totul e în zadar. Ovidiu petrece opt ani la Tomi, învață limba locului, cântă pe August în versuri sarmate, este onorat de concetățeni, dar nu înduplică nici pe August, nici pe Tiberiu și moare, astfel, neconsolat, la vârsta de 59 de ani. Numai în ficțiunea lui Alecsandri, el obține iertarea — deși prea târziu pentru a se bucura de ea.

În ceea ce privește realitatea istorică a Corinei, pe care Alecsandri o trece printre „curtezane”, nu se poate afirma nimic cu siguranță. Cântată în cele trei cărți de *Amores*, personalitatea ei rămâne nu numai contestabilă ci chiar și îndoelnică. Pe când Delia lui Tibul și Cynthia lui Propertiu au o realitate psihologică și socială indiscutabilă, nu se poate preciza nimic asupra caracterului, vârstei și condiției sociale a Corinei și nu se poate chiar ști de a existat cu adevărat, ori e o simplă ficțiune poetică. Din faptul că poetul i-a dat numele de Corina pentru a-i masca numele adevărat, prin faptul că vorbește într'un loc și de bărbatul ei, („o femeie atât de bine păzită de un bărbat, de un servitor vigilant și de o ușă solidă”), unii istorici au tras concluzia că e vorba de o femeie măritată și din lumea de sus (ca Delia și Cynthia) dar tot Ovidiu avea să se apere mai târziu de a fi avut relații cu femei măritate. Chestiunea rămâne, deci, nerezolvată încă.

N. FILIMON

---

1. Viața lui N. Filimon descrisă de Ion Ghica.
2. Situația „*Ciocoilor vechi și noi*” în literatura noastră. 3. Vodă-Caragea și Domnița Ralù zugrăviți de I. Ghica. 4. Dela teatrul dela Cișmeaua roșie la Teatrul Național.

1. Ca și pentru Gr. Alexandrescu, puținul ce cunoaștem despre viața modestului „funcționar” N. Filimon (1819—1865) se găsește în una din prețioasele scrisori ale lui Ion Ghica, pe care o reproducem:

„Pe lângă grupul Anton Pan, Nănescu, Chiosea și Unghiurliu, unul și nedespărțit, se lipise un copilandru, nalt, rumen, sprintenel, cu pletele de țârcovnic; se introdusese în societatea acelor diletanți, făcându-le tot felul de misiuni; știa unde se găsea pelinul cel mai bun și unde se frigea *trandafirii*¹⁾ cei mai gustoși; îl făceau haz, fiindcă era plin de originalitate, de duh și

---

1) — cârnați cu usturoiu (I. Gh.).

de veselie. Acela erà tânărul Filimon care, deși aspirant la preoție, știà pe Arghir pe de rost din scoarță în scoarță. Indată ce Iancu Văcărescu, Eliad, Alexandrescu sau Anton Pan făceau o poezie, a doua zi el o știà pe din afară; cântà din memorie și foarte bine, toate ariile jucate în sala Slătineanu. Intr'o vreme a isbutit chiar să fie admis corist în trupa Madamei Carl; mai în urmă l-am găsit flautist în orchestră și când Papa Nicola, după nobilul obicei al impresarilor, încetase plățile artiștilor și-i lăsase muritor de foame pe strade, Filimon a trebuit să caute existența într'un alt izvor; și-a pus altă coardă la arc, a părăsit flautul și a apucat condeiu, s'a făcut foiletonist la ziarul *Naționalul*. În colecțiunea aceluși jurnal în numerile 2, 3, 4 și 5 din anul 1858, în numerile 8, 14, 16, 30, 74 și 91 din 1859, și în numerele 11, 14, 79, 82, 85, 89, 90, 94, 96, 97, 98 din 1860, găsești o serie de articole teatrale, care dovedesc un spirit cultivat, analitic și serios și o cunoștință adâncă de știință muzicală.

Critica lui erà plină de dreaptă judecată și de bunăvoință; el criticà fără patimă, fără interes și fără venin; critica ca să îndrepteze, iar nu pentru ca să descurajeze; articolii lui erau plini de învățătruă și de povețe bune și folositoare; scopul lui erà să îndemne pe artiști și să formeze gustul publicului.

În acelaș ziar poți citi în anul 1859 în nume-

rele 77, 78, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 105, 106, 7, 8, 9, 10, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22 și 23 107, 108, 109, și din 1860 numerele 1, 3, 5, 6, seria interesantelor foiletoane întitulate *Trei luni în străinătate*, o descriere de călătorie plină de spirit și de impresiuni juste. În numerele 43, 46, 52, 80, 81 și 84 din acelaș an, se găsesc de dânsul mai multe nuvele foarte bine alese; dar el a îmbogățit literatura română cu două scrieri de un adevărat merit: *Slujnicarii și Ciocoi*.

Aceste două opere ale lui Filimon nu sunt niște romanțuri, în care să se desfășure peripecțiile unei intrigi; ele sunt mai mult o colecțiune de tablouri adevărate și vii ale obiceiurilor și moravurilor noastre din epoca de tranșiune.

Prologul cu care începe cartea întitulată *Ciocoi* este un studiu psihologic, și scrierea în totalitatea ei o psihologie, de care s'ar mândri un Labruyère și un Teofil Gauthier.

Filimon ne spune că s'a plimbat mult timp cu această din urmă a lui scriere în buzunar, căutând un Mecena să i-o dedice; s'a uitat la boier și nu l-a găsit demn, a trecut pe lângă negustorul cămătar și nu l-a băgat în seamă; dar când s'a lovit piept în piept cu ciocoiul, a strigat fără voia lui: *Iată omul!* și-l salută astfel:

„Acestor luceferi ai vițiului, care au mâncat
„starea stăpânului și s'au ridicat pe ruinile ace-

„lora cari nu i-au lăsat să moară de mizerie,
„acelora care sunt putregaiul și mucegaiul ce
„sapă temelia casei, care au furat cu sfațul
„din funcțiunile cele mai mici și cu miile de
„galbeni din cele mai mari, care acum și-au
„cumpărat moșii și palaturi, și stropesc cu noroi
„pe făcătorii lor de bine, dedic scrierea mea”.

Filimon, care a cunoscut toate celebritățile
curților boierești: pe Tudor Ciolănescu, vătaful
de curte a banului Grigore Băleanu, pe Gheor-
ghiță Mațe-goale dela Filipescu Buzatu, pe
Neagu Chioftea al banului Constantin Bălă-
ceanu, pe Stănică Găvan din curte dela Modro-
ganu, pe Zamfir Ploșcă dela Isac Ralet, pe
Gheorghiuță dela armașu Manu, pe Ilie Sgabercea
dela Vulpe; el, care a studiat și a urmat desvol-
tarea ciocoiului și a cercetat sub toate fazele
zele această clasă cu scalpelul spiritului său
investigator, ne zice că: „Nimic nu este mai
„periculos pentru un stat decât de a da frânele
„guvernului în mâinile acestor parveniți, care
„din etatea de douăzeci de ani știu cum să
„fure cloșca de pe ouă, fără ca ea să cârâe”.

Și mai la vale: „Ciocoiul își crește copiii cu
„slugile până îi aduce în gradul cel mai înalt
„de corupțiune și atunci îi trimite în Franța.
„Ciocoiul și puilul de ciocoiu nu se pronunță
„definitiv pentru nici o doctrină politică, ca să
„poată exploata toate doctrinele. Patriotismul,
„libertatea, egalitatea, devotamentul și toate vir-

„tuțiile cetățenești sunt vorbele care-i servă de „trepte ale scării pe care se sue”.

Dar scopul acestei epistole nu este de a face analiza însemnatelor scrieri ce ne-a lăsat Filimon, nici de a explica pe eroii săi. Cine voește să-i cunoască, n'are decât să citească vol. al II-lea și vol. al III-lea al *Revistei Române* și să se uite la călăreții cei mândri și la cuconașii răsturnați în droști și în calești la șosea, și va recunoaște și pe vătaful Dinu Păturică, și pe Postelnicul Tuzluc, și pe Costea Chioru cu toate progeniturile lor. Cât pentru cucoana Duduca, de-o fi și mai trăind, dar n'o mai cunoști. Alifia vânătă cu care se ungea seara, albușul de ou, abuzul de căramidă arsă stropită cu apă de pelin, cu care-și întindea pielița, buretele muiat în apă de castraveți cu care-și scotea petele, dresul, sulimanul și rumeneala cu care se văpsia, gogoșile de ristic și plasturi negri, cu care-și îmbina sprâncenile și-și punea murse și sbenghiuri, au tras largi și adânci brazde pe obrajii ei; sbârciturile cad una peste alta ca valurile unei mări turburate, și pleoapele vinete care-i încadrează ochii cei roșii n'ar mai face pe bietul Iordache Calemgiu, fiul căpitanului Gheorghe Basma dela Dorobănție, să cânte grecește¹⁾ ba cred că de ar mai trăi i-ar striga:

Retro Satana!

---

1) In original un vers din marsilieza grecească.

Lui Filimon îi plăcea traiul bun; amicii săi îl poreclise *mălaiu mare* fiindcă mânca bine. Când vorbea de bucate, i se umplea gura; și defectul ce avea la vorbă dispărea, când pronunța:

Icre proaspete cu lămâe de Mesina,
Măslinae dulci de Tesalia,
Icre de chefal.
Marinată de stacoji.

Ii plăcea cu deosebire ciorba de știucă fiartă în zeamă de varză acră cu hrean, iacniile și plachiile, crap umplut cu stafide, curcan cu varză umplut cu castane și purcel fript, dacă eră întreg.

Când eră la câte un zaiafet, își sufleca mâne-cile și iată cum frigea mielul: îl înjunghia, îl spinteca, îi scotea pântecile, îl cosea la loc și-l acoperea cu pielea, după aceea îl băga într'o groapă plină de jeratec cu curpeni de viță sălbatecă, unde-l lăsa până când pocnià ca un tun; atunci îl scoteà, îl învâlià într'o pânză și-l ungea c'un fel de salță inventată de dânsul, făcută cu vin amestecat cu usturoiu pisat și cu băcănii, cu tămâie și cu sare, și te poftia la masă fără cuțit și fără furculiță, și-apoi să nu-ți fi lins degetele. Nici repausatul Homer, bucătarul bucătarilor, nu știà să dea o friptură mai bună.

Filimon avea un caracter blând, vesel, plăcut și nepăsător; întristarea nu s'a lipit de dânsul

decât o singură dată, atunci când și-a închipuit că bunul și scumpul său amic Milo a voit să-l parodieze în rolul Paracliserului din Florica lui Alecsandri.

Intr'o zi îl întâlnește pe stradă; din vorbă în vorbă, îmi spune că suferă de piept; eu, având dinaintea mea un om cât un munte, înalt, gros și rumen la față, mi-a venit să râz și l-am tratat de ipocondru; dar peste trei săptămâni ne mai văzându-l pe la mine, trimit să-l întrebe de sănătate și mi se răspunde că eră greu bolnav în așternut; m'am dus să-l văd, dar când am intrat în camera unde zăcea, nu l-am mai cunoscut, atât eră de schimbat. Peste trei zile aveam durerea a-i întovărăși rămășițele la ultimul locaș.

Acei cari l-au cunoscut pierdeau un amic sincer, leal, îndatoritor, totdeauna vesel și voios, totdeauna mulțămît cu puținul ce câștigă prin munca și talentul său; caracter independent, nu s'a căciulît niciodată la nimeni; ura și disprețuiă lipsa de demnitate și lingușire; modest până a roși, când auziă laude pentru scrierile lui, n'a bănuît niciodată că e un scriitor de mare merit.

Literatura a pierdut în el pe unul din luceferii săi”.

2. Dacă proza noastră literară începe la 1840, odată cu *Alexandru Lăpușneanul* al lui Costache Negruzzi, punctul de plecare al romanului

trebuie căutat abia în *Ciocoii* lui N. Filimon; i-a fost, aşadar, dat acestui „copilandru nalt, rumen, sprintenel, cu plete de ţârcovnic”, corist în trupa Madamei Carl, flautist în trupa lui Popa Nicola şi aspirant de preoţie, i-a fost dat acestui obişnuit al grădinilor Bucureştilor, tovarăş de che-furi al lui Anton Pan, Unghiurliu, Chiosea şi Nănescu; i-a fost dat acestui „*mălaiu mare*”, cum îl numiau prietenii, să scrie acum cincizeci de ani primul roman de observaţie socială.

Până la jumătatea veacului XIX, literatura, ca şi întreaga acţiune de redeşeptare naţională a fost opera boerimii: boeri au fost Văcăreştii, Conachi, Alecsandri, Ion Ghica, M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, Negruzzi; oameni ajunşi la o înaltă treaptă socială prin cultură şi talent, Eliade, Asachi, Gr. Alexandrescu sau Bolintineanu. În procesul de formaţie a culturii române, prin diviziunea muncii, literatura a revenit însă, în epoca noastră, în sarcina exclusivă a proletariatului intelectual, aşa că, în locul boerilor şi oamenilor de cultură de odinioară, avem astăzi o armată de muncitori ai condeifului, adevăraţi declasaţi sociali, cu mai mult talent şi hărnicie, dar cu mai puţină zăbavă şi simţ moral. Dacă expresia cea mai înaltă a acestei boeme literare s'a realizat definitiv în Eminescu, punctul ei de plecare trebuie căutat însă în Nicolai Filimon — în acest pierde vară, vesel, nepăsător, capabil de orice, deşi lipsit de pregătire deo-

sebită, mâncăcios ca un erou homeric, țârcovnic și critic muzical, nuvelist romantic câtăva vreme și apoi, deodată, observator social ascuțit și romancier social.

Fără a fi un monument estetic, *Ciocoii* lui Filimon sunt o operă viabilă: o frescă, neisprăvită, dar încă destul de vastă, străbătută de o acțiune epică nu în de ajuns de ferită de invazia amănuntelor; o frescă, în care semnificativul înăbușe esteticul iar cronologicul dăunează compoziției. Puterea de observație este însă incontestabilă: în capitole, inegal interesante și uneori strict didactice, se desfășoară, astfel, întregul tablou al acestei societăți de sfârșit de regim, dela Vodă Caragea și până la indivizii echivoci ce trăiau din fărămiturile bogatului praznic fanariot. Prin legăturile lui ancilare cu Tudor Ciolănescu, vataful de curte al Banului Grigore Băleanu, cu Neagu Chioftea al banului Constantin Bălăceanu, cu Gheorghiușă dela Armașu Manu, cu Zamfir Ploscă dela Isac Ralet, spectacolul e văzut mai mult prin geamul aburit al bucătăriei; priviți dintr'un astfel de loc de observație, *Ciocoii* nu se puteau integra decât într'o satiră socială.

Romanul nu ne-a dat însă numai fresca unei epoci ci ne-a creat și un erou reprezentativ epocilor de formațiune. Mai nerușinat, mai bogat în resurse, Dinu Păturică e actual și astăzi: băiat al lui Treti Logofăt Ghinea Păturică, ot

Bucov sud Saac, iată-l strecurat ciubucciu în casa postelnicului Andronache Tuzluc, neînsemnat în aparență, dar aproape de urechea stăpânului; harnic, credincios la început, cuviincios cu cei mai mari, umilit, lingușitor, ascuns, Dinu Păturică se aruncă în cariera ciocoismului, minunat pregătit sufletește pentru a parveni. *Quo non ascendam?* e lozinca, în slujba căreia își pune răbdarea de a suferi orice. Din serviciul ciubucului boerului, el trece, așadar, treptat la paza iubitei lui Andronachi, Chera Duduca, cu care se înțelege din ochi pentru a-l stoarce pe Grec, în tovărășia lui Chir Costea Chiorul, cămătarul evreu ascuns sub nume grecesc. Jaful începe: Dinu fură din toate, din administrația moșiilor, din hrana vitelor, din leafa țiganilor, din întreținerea caselor; Chera Duduca îi smulge lui Andronachi juvaeruri spre a le vinde apoi: Costache Chiorul îi dă bani cu dobândă înzecită; moșiile sboară una câte una iar, când Grecul e sărăcit, Chera se mărită cu Dinu, ajuns bogat. Cu toată truda scriitorului de a-și purifica opera printr'un sfârșit moral, aruncându-l pe Dinu în ocnă, prin intervenția Domnului pământean restatornicit, și prin fuga Cherei peste Dunăre cu un Turc, romanul rămâne, în realitate, apoteoza ciocoiului, a parvenitului național, lungă descriere a unei cariere strălucite, pentru traectoria căreia nu e cruțat nici un amănunt: zi cu zi suntem martorii acestei

ascensiuni încete dar sigure: nici un mijloc de îmbogățire nu e uitat; nu e umilință și îndrăzneală, viclenie și mlădiere, pe care Filimon să n'o fi zugrăvit, dacă nu totdeauna cu oportunitate estetică, cel puțin cu o perseverență de observator meliculos, ce isbutește să fixeze un caracter prin îngrămădirea amănuntelor.

Ciocoi vechi presupuneau existența unor *ciocoi noi*, pe care Filimon n'a avut timpul să-i zugrăvească. Partea a doua a dipticului a așteptat, deci, penelul lui Duiliu Zamfirescu: strănepot al lui Dinu Păturică, ciocoiu nou, lustruit de jumătate de veac de civilizație, Tănase Scatiu nu mai începe dela paza ciubucului boierului pentru a sfârși după o scurtă prosperitate, la ocnă, ci pornește ca vechil pentru a ajunge stăpânitor de pământ și reprezentant al poporului în Parlamentul țării. Scutit de lungul șirag al umilinților legate de soarta slujnicarilor, el e, totuși, răbdător, harnic, fără milă față de cei mici, asupritor al plugarilor, strângător, lacom la bucățica de pământ a altuia; dela vechil se înalță la rangul de arendaș; prin căsătoria cu fata boierului, proprietar, om cu influență în județ, tiran cu ai săi și cu țărani, dar bine văzut de prefect și de guvern, în curând deputat și, desigur, în a doua generație ministru, el este adevărata realitate a țării noastre. Opera lui Filimon, ca și cea a

lui Duiliu Zamfirescu, (cu resurse mai puține, dar mult mai bine compusă) isvorăște dintr'un proces social vizibil și acum: „se duc neamurile și se ridică noroadele”; se primenesc cadrele; se năruiesc averile; în locul fanariotului lacom și el, dar generos uneori, cu gesturi largi, și om de oarecare cultură, se ridică Dinu Păturică, iar în locul boerimii noastre obosite, nepăsătoare, cu însușiri sufletești, dar fără energie se ridică vechilii harnici, hrăpăreți, cu puteri proaspete: *Quo non ascendam?* își zic și ei și se înalță, în adevăr, în cele mai mari situații, sgomotoși, plebei, dar energici. Țara e a lor, viitorul e tot al lor: bunurile pământului sunt ale celor ce știu să le dorească cu pofta sălbatcă a sufletelor neînfruptate încă din plăcerile vieții.

Deși acest proces social evident a fost fixat în opere literare atât de semnificative, cum sunt *Ciocoi* și *Tănase Scatiu*, e simptomatic, totuși, că romanul social românesc s'a mărginit numai la atât: dacă din civilizația noastră de azi n'ar rămâne posterității decât puținele romane ce avem, urmașii și-ar face o falsă idee despre fizionomia societății noastre, întru cât eroul de predilecție al romanului românesc este *invinsul*. Dela *Dionis* al lui Eminescu, fără stare civilă, cu capul în lună, fantastic, străin de orice realitate, până la eroii celor mai multe romane, găsim gama întregă a unor oameni înzestrați sufletește, dar alături de ritmul vieții luptătoare.

Dan al lui Vlahuță e un tânăr cu iluzii și cu însușiri de inimă, pe care viața îl sdrobește repede ca pe un om nefolositor și-l aruncă în casa de nebuni; eroii d-lui Brătescu-Voinești sunt niște *inadaptabili*: suflete distinse, discrete, se ofilesc cu încetul într'un colț de provincie, fără a fi însemnat ceva; *Niculai Manea* al d-lui Sadoveanu e iarăși povestea unui profesor, scos repede din circulația vieții bucureștene și integrat apelor potolite ale vieții provinciale; în întreaga literatură sămănătoristă reflectă, de altfel, acest proces de inadaptare. Se pune atunci întrebarea: societatea românească, în generalitatea ei, este compusă oare din oameni distinși sufletește, dar nepregătiți pentru luptă, incapabili de acțiune, învinși cu anticipație? Și dacă nu, pentru ce atunci literatura noastră a făcut din *învins* un fel de erou național.

Răspunsul nu poate fi decât că, după cum am mai spus, în țara noastră încă tânără și plină de energii, e un număr nesfârșit mai mare de Dinu Păturică și de Tănase Scatiu decât de Dan și de Niculai Manea; de pretutindeni se ridică oameni noi, aprigi la luptă, harnici, ambițioși ce vor să ajungă cu orice preț, călcând totul în picioare, afecții, legături sfinte, în vederea scopului suprem de-a se îmbogăți și de a fi puternici. Adevăratul erou reprezentativ al societății noastre e, așadar, Tă-

nase Scatiu. Lipsa de concordanță între societate și literatură se explică însă prin faptul că, la începutul evoluției sale, literatura noastră stăruie încă în faza lirică. Sub aparență epică, romanele românești sunt, în realitate, creațiuni subiective, în care scriitorii își fixează momentele vieții și suferinții lor. Și Dan ca și Niculai Manea nu sunt observați, ci rupți din însuși sufletul scriitorului; d. Brătescu-Voinești, de asemenea, se povestește în fiecare din nuvelele sale. Intr'o țară însă, în care Tănase Scatiu ajunge deputat sau ministru, e firesc ca artiștii, în genere solitari și ne încadrați social, să fie deadreptul niște învinși și *neadaptați*. Oricâte merite ar avea, deci, o astfel de literatură lirică și personală, ea nu e nici în tradiția, nici în formula adevăratului roman, gen obiectiv isvorit din observație; întrucât societatea română nu se recunoaște în oglinda lirismului sămănătorist, viitorul romanului nostru social nu va putea ieși decât din brazda *Ciocoilor* lui N. Filimon.

3. Cum acțiunea romanului *Ciocoii vechi și noi* se desfășură pe timpul domniei lui Caragea, și cum, în afară de Caragea, Filimon ne zugrăvește și pe Costachi Caragea și pe domnița Ralù, reproducem aceste pagini din Ion Ghica, în care ne sunt descrise și domnia de jaf a lui Caragea și personalitatea atât de interesantă a domniței Ralù:

„Vieța aceasta îi pria lui Caragea, căci popor și boieri, cufundați în ziafeturi, nu băgau în seamă jafurile domnești; ș'apoi caftanele, după care alergau însurăței îl ajutau mult la sporirea pungii. Imbulzeala la ranguri era atât de mare, că se umpluse din scoartă în scoartă condica pitacului domnesc, și se spune că în ziua fugii lui Caragea, Postelnicul de abia a prididit să citească numele celor din protipendadă și câteva din starea a doua. Chemat de Vodă ca să plece, el a trântit pitacul jos, strigând cu glas tare: *iar voi ceilalți pitari și serdari!*

Caragea se urcase în trăsură, zicând că merge să se plimbe la Băneasa, dar acolo îl așteptau trăsurile înhămate, care l-au dus la Brașov, chiar în ziua când sosiă în București Capugiul ce veniă să-i taie capul, fiindcă șezuse pe scaunul domniei șase ani în loc de trei, precum se legase către Sultanul.

Venit Domn pe puțini ani, Caragea căuta să adune cât mai curând o avere, cu care să poată trăi măreț în străinătate. Prin urmare el a lăsat un mare nume în felul jafurilor. Se zicea în țară până mai dăunăzi că *se fură ca în vremea lui Caragea.*

În domnia lui, toate slujbele și caftanele se dau pe parale. El a suit birurile într'un mod nepomenit dela 1.500.000 lei (115.385 galbeni) la suma de 3.700.000 lei (284.848 galbeni) afară de ocne și vămi, pe care le vindea cu un preț

de zece ori mai mare decât înainte, lăsând pe *taxidari* să rupă cât puteau; apoi pecetluituri, maziliți, neamuri și câte și mai câte!...

Când i se părea că punga nu se umplea destul de repede, avea și alte coarde de arc. Scotea pe Aga în târg cu cântarul și cu falanga; acesta *prindea cu ocaua mică* pe vreun brutar, pe vreun cârciumar, pe vreun măcelar, îi trântia câte o sută de nuele la tălpi, sau îl țintuia de ureche în mijlocul pieței. Vodă erà sigur că *isnaful*¹⁾ aveà să alerge de la unul la altul, ca să facă *curama*²⁾, iar pedeapsa înceta îndată ce starostele venia la curte cu *porcoiu de mahmudele*. Un alt șurup ce găsise fântâni de aur erà porunca strașnică; din vreme în vreme, ca toți negustorii să se răfuească între dânșii, ca să nu fie datori unii altora. Pe atunci se lua zeciuală dela împlinirile de bani. Bieții oameni, speriați de ruina ce ar fi urmat unei asemenea răfuieli pripite, se adunau, făceau cislă³⁾ și, astfel, mai dobândiau o amânare, căci suma cislei curgea în punga domnească.

Caragea aveà multă imaginație în asemenea materie, dar și găsise câțiva oameni sdraveni, care îl ajutau la desăvârșirea tertipurilor lui. Vorba mergea în țară că:

---

1) breasla.

2) colectă.

3) contribuiau.

Belu belește,
Golescu golește,
Manu jupuește.

După șase ani de domnie, el a dus cu dânsul la Pisa o avere de milioane, cu care a trăit în belșug și a ajutat Eteria și revoluția grecească. Eră violent și înfiorător! Un poet lingușitor îi adresează o odă, în care îl făcea să zică în limba grecească:

Am sabie și buzdugan,
Te omor ca pe un porc¹⁾.

Un boier, pe care-l dojenia pentru niște hoții din care nu-i dăduse o parte îndestulătoare, îi răspunse:

Fur, furi, fură²⁾.

iar Caragea, în loc de a-l pedepsi pentru atâta îndrăzneală, l-a îmbrăcat în caftan de boier cu barbă³⁾

Acest Domn însă eră neîmpăcat cu boierii care, nevoind a fi instrumentele hrăpirii lui, îi făceau vreo împotrivire sau chiar vreo simplă observație. Astfel, pe Banul Constantin Filipescu l-a ținut doi ani la moșie, la Bucov, cu pază de arnăuți; pe Banul Grigorie Ghica l-a

---

1) în original, în grecește.

2) idem.

3) l-a înaintat în rang.

ținut doi ani închis în casă, oprit de a vedea față de om; pe Vornicul Constantin Bălăceanu, de care se temea, fiindcă acesta avea relațiuni de familie la Viena, l-a trimis surghiun la Castoria.

Lui Caragea îi plăceau femeile. Intr'această privință, purtarea lui și a fiului său Beizadea Costachi, erà un scandal de toate zilele. Când puneà ochiul pe câte o nevestă, trimetea pe bărbatul ei într'o slujbă depărtată, la trebuință îl și surghiunia și atunci lua cu dânsul câțiva Arnăuți și se introducea la femeia pacientului cu voe, fără voe.

Beizadea Costachi, tânăr, frumos, nu avea altă ocupație decât a căta să scoată din fire pe cucoanele cele tinere și plăcute. El se înhăitase cu câțiva feciori de boieri și băteau mahalalele ziua și noaptea. Odată, fiind urmărit de bărbatul uneia din conchistele sale, cu care se primbla prin trăsură, și văzându-se strîmțorat de aproape, scoate pistolul și trage să împuște pe soțul trădat; glonțul însă nimereste în unul din caii lui, calul cade din ham și beizadeaua scapă cu chica topor. A doua zi femeia adulteră erà izgonită de sub streășina conjugală și lăutarii improvizau cântecul:

„C . . . . ai fost, c . . . . să fii,
„La mine să nu mai vii!

Pe vremea aceea nu erà lucru lesne de a fi

galant și nu fiecine îndrăsneà a face curte. Când un tânăr puneà gând rău pe o fată, el putea să dea cu ochii de tatăl sau de fratele ei, și atunci, nici una nici două, popa îi cântă *Isaia dănțuește* și căsătoria, deși silită, erà valabilă. Dacă bietul tânăr avea aface cu o muere măritată, treaba devenià mai serioasă, pentrucă răsplata depindea mult de bresla, la care aparținea bărbatul ultragiât. Măcelarii luaseră obiceiul să umfle pe galanții cu țeava, ca pe berbeci, și-i trimetea acasă în căruță. Croitorii se serviau de foarfecile cele mari de țesghea. Un băcan, ce găsisese pe un cuconaș sub scară, la nevasta lui, după ce l-a despuiat în pielea goală, l-a uns cu catran din creștet până în tălpi, i-a pus o pereche de coarne pe cap, l-a legat răstignit de mâini pe un drug, i-a legat un căluș în gură și l-a luat în șfichiul biciului pe pod, de fugià lumea de dânsul ca de ucigă-l toaca, încât nici chiar slugile lui nu au voit să-l primească în casă. A doua zi l-a găsit vizitiul ascuns în ieslele din grajd. Pe un alt cuconaș, bărbatul l-a uns cu miere pe piele și l-a lăsat o zi întregă prada muștelor și a viespelor.

...Persoană cu inspirații artistice erà numai Domnița Ralu, fata cea mai mică a lui Caragea, natură aleasă, posedând gustul frumosului în cel mai mare grad, admiratoare a muzicii lui Mozart și a lui Beethoven, hrănită cu scrierile

lui Schiller și Goethe. Ea găsisese în câțiva tineri greci, rude și amiei din școala grecească dela Măgureanu, studenți admiratori ai tragediilor lui Euripide și Sofocle, un element pentru a pune în scenă câteva piese de teatru. Cu nițică pânză croită și cu hârtie poleită, Domnița organizase în apartamentele sale o mică scenă, pe care se jucau în limba elenă *Oreste*, *Moartea fiilor lui Brutus* și câteva idile ca *Daphnis și Chloe*.

Mai târziu a zidit un teatru la *Cișmeaua roșie*, în colțul stradei Victoriei și a Fântânei, pe locul unde se vede astăzi un felinar ascuns după o perdea de fier; un teatru în toată forma cu parter, cu stâlpi, cu scenă și cu mai multe rânduri de loje. Ruinile aceluia edificiu, ars la 1825, se mai vedeau până pe la 1840, când s'au mistuit în zidurile lui Ioan Carătașul.

Domnița Ralû visă ridicarea teatrului grecesc. Pentru acest scop ea a trimes pe Aristia la Paris, ca să studieze pe vestitul Talma. Ea a și adus dela Viena o trupă de artiști nemți, cari reprezentau opere și drame. Din acea trupă făcea parte vestita Dilly, cântăreață și tragediană de un mare merit, ce venise la București numai pentru o iarnă. Iar îndrăgindu-se de unul dintre tinerii noștri boieri, a rămas în capitala noastră până când a murit, dând naștere unuia din bătrânii noștri generali.

4. Activitatea artistică a domniței Ralû merită,

deci, să fie amintită cu laudă. În teatrul dela *Cișmeaua roșie*, Calea Victoriei colț cu str. Fântânei, ridicat de ea și în care ea a jucat grecește, s'a reprezentat pentru prima dată *Ecuba* în românește, în anul 1819,—fapt ce se cuvine să fie subliniat prin câteva considerații retrospective. De câte ori pășim pe sub frumosul peristil al Teatrului Național de azi, leu culcat pe labe, de câte ori intrăm în sala lui scânteietoare de luminile policandrelor, să ne gândim la începuturile modeste ale teatrului nostru, dela care a trecut numai un veac, pe care oamenii de azi nu și-le mai amintesc, iar oamenii de mâine nu le vor mai cunoaște poate. Mergem înainte, cu privirea îndreptată țintă spre drumurile noi, așa că numai câte un contemplativ își mai aruncă ochii îndărăt, spre cărările străbătute cu atâta trudă. Nu trebuie să pășim, deci, sub labele de leu ale peristilului Teatrului Național, fără să nu ne gândim că, înainte de a se culca, stăpânitor, pe cea mai frumoasă piață din București, leul se pitia între scândurile unei șandramale dela *Cișmeaua roșie*, care, după multe prefaceri, abia avea o lungime de 18 stânjeni pe o lățime de 9. Când intrăm în sala strălucitoare, să ne gândim la sofaua de catifea roșie a lui Vodă și la cele 14 rânduri de bănci de lemn, îmbrăcate cu postav roșu; când privim la policandru, să ne amintim de sfeșnicele de tinichea cu lumânări de seu, ce-și picurau lăcrămile pe dușu-

meaua nelustruită, să ne amintim și de cei doi țigani ce, printre acte, tăiau muclele lumânărilor. Pe podul Mogoșoaiei sgomot; se aud lovituri de bice, de arapnice, din calește se pogoară jupânițele învelite în blănuri scumpe. Sala se umple. Infrigurarea cuprinde deodată mulțimea. Ridicându-se, Selam-Ciașul vestește sosirea lui Vodă-Caragea. Sar țigani numai decât de înlocuesc lumânările de seu cu lumânări de ceară; lumea se scoală în picioare la intrarea Domnului venit să-și vadă fata, pe domnița Ralù, prefăcută în Muză tragică. Actorii jucau în grecește. N'avea să treacă însă mult și, în acelaș an, 1819, se dădea prima reprezentație românească. *Ecuba*, în traducerea lui Nănescu, a avut cinstea de a face să răsune pentru întâiași dată limba națională pe scena din București, prin glasul lui Ion Eliade Rădulescu, interpretul bătrânei bocitoare și, în răstimpuri, și sufler. Înainte, un actor rosti un prolog al poetului Ion Văcărescu, închipuind pe *Saturn*, zeul timpului, cu „ceasornicul de nisip și secera, în poziție de sosire vestitoare” și grăind, astfel, către public:

V'am dat teatru, vi-l păziți
Ca un lăcaș de muze
Cu el curând veți fi vestiți
Prin vești departe duse.
In el năravuri îndreptați
Dați ascuțiri la minte:
Podoabe limbii voastre dați
Cu românești cuvinte.

Din fund se coborà *Astrea* (zeița Dreptății) „cu cornul îmbelșugării în mână, din care se revărsa toate fericirile asupra binevoitorilor patrioți români”.

A trecut un veac de atunci; unde mai e șandramaua de scânduri cu băncile de lemn și cu greul miros al lumânărilor de seu? Unde sunt sfioșii copii din școala Măgureanului, cei dintâi actori români? Și unde mai e Marghiolița Bogdăneasca, prima femeie ce a rostit în românește pe scena unui Teatru? Astăzi leul culcat pe labe de pe Calea Victoriei își aprinde lămpădarele ochilor de foc în fiecare seară; astăzi artiști mari rotunjesc o limbă, pe care o mie de ani n’au rostit-o decât guri țărănești pentru umilele nevoi zilnice.

Dacă în multe direcții ale activității noastre ni se poate tăgădui progresul, nu credem că ni s’ar putea tăgădui și în teatru, când, trecând pe sub etichetele stăpânitoare ale leului, ne amintim de modestele începuturi de acum un veac, de mucerile de lumânare, de Ion Eliade Rădulescu în *Ecuba*, de băeții de școală făcând pe actorii și de Ion Văcărescu scriind prologuri...

TABLA DE MATERIE

VERIFICAT
2017

Pag.

Mihail Eminescu :

1. Importanța studiului prozei lui Eminescu.
2. *Făt-Frumos din lacrimă*.
3. *Cezara*.
4. *Sărmanul Dionis*: cuprinsul.
5. Relațiunea lui G. Panu asupra lecturii *Sărmanului Dionis* în cercul *Junimii*.
6. Valoarea *Sărmanului Dionis*.

5

Ion Creangă :

1. Viața lui Ion Creangă.
2. Cariera lui preoțească.
3. Creangă institutor: a) Amintirile lui M. Lupescu; b) Amintirile lui Properțiu; c) Amintirile lui Th. D. Speranția.
4. Ion Creangă și T. Maiorescu.
5. Ion Creangă și M. Eminescu.
6. Epizoade din viața lui Ion Creangă.
7. Boala lui Creangă.
8. Alte scrisori ale lui Creangă.
9. Ion Creangă evocat de contemporani și urmași: a) Evocarea lui Gr. I. Alexandrescu; b) Evocarea lui Iacob Negruzzi; c) Evocarea lui Gh. Panu; d) Evocarea lui Artur Stavri; e) Evocarea lui Th. D. Speranția; f) Evocarea d-lui Artur Gorovei; g) Evocarea d-lui M. Sadoveanu.
10. Bibliografia

33

VERIFICAT
2007

Vasile Alecsandri :

I

1. „Despot-Vodă”, dramă romantică.
2. Al. Odobescu despre „Despot-Vodă”.
3. B. Delavrancea și T. Maiorescu și „Despot-Vodă”.
4. Personalitatea istorică a lui Despot-Vodă.
5. Ciubăr-Vodă.

125

II

1. „Fântâna Blanduziei”.
2. Personalitatea lui Horațiu.
3. Neera, Postum, Zoil.
4. „Fântâna Blanduzia” și critica literară.
5. Câteva ode ale lui Horațiu.

152

III

1. Cele două versiuni ale dramei „Ovidiu”.
2. Lipsa de determinism al caracterului lui Ovidiu.
3. Influențele romantice în „Ovidiu”.
4. Personalitatea istorică a lui Ovidiu și a Corinei.

VERIFICAT
1987

N. Filimon
BIBLIOTECA CENTRALA
UNIVERSITARA "CAROL I"
BUCURESTI

1. Viața lui Filimon descrisă de Ion Ghica.
2. Situația „*Caroli și noi*” în literatura noastră.
3. *Vodă-Caragea* și Domnița Ralu zugrăviți de I. Ghica.
4. Dela teatrul dela Cișmeaua roșie la Teatrul Național.

185